

Historiography and the labour movement: A change in textbooks from the 1960s to the 1990s

En analyse av arbeiderbevegelsens fremstilling i ulike lærebøker
fra 1960-tallet og frem til 1990-tallet.

Tord Marius Borch

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

UNIVERSITETET I BERGEN

01. september 2021

Abstract

History as a field of study is in an everchanging state where the ways of approaching different themes are practically endless. Historiography has contributed to this understanding of how historians are writing history differently based on their historical period and their interest. The Norwegian historiography went through a radical change in the 1970s with an introduction to a broad new selection of directions, such as social history and women's history. In this thesis I aim to bring attention to how social history and women's history and gender history have contributed to the change in how authors highlight the labour movement in their textbooks from the 1960s until the 1990s in Norway.

This work consists of a total of eight textbooks from before, during and after the 1970s historiographical change. In these textbooks I focused on the Norwegian and the English labour movement from their creation to the period after the first World War. I applied a set of aspects to the labour movement to aid my perspective of the potential changes that was to occur. The aspects consist of: the political and the union side, the radical and the moderate side, ideology connected to the labour movement, the gender dimensions, the material basis and how it affects change and lastly, the presentation of different actors and how they affect change. These aspects of the labour movement were then compared between the different books to see if there were any changes connected to the different historiographical periods. With aid from Grove & Heiret and Larsen in the book *Fortalt fortid* (which looks at how the narrative in different historiographical trends change), I attempted to uncover a pattern with the founs from the textbooks with the changes in social history and women's and gender history in the same period.

The results suggest that all the books implement the history of the labour movement and workers. They are therefore in different ways connected to social history by writing history from "below". The books are showing social historical signs but are not in any way social historical works as the books are not themselves deeply emerged in the topic of people, in terms of as social and cultural phenomena. The clearest change was connected to the aspect of women and gender, which shows a change in the 1970s as one of the two books included women connected to the labour movement. The books from the 1980s and 1990s both include women in this manner. A change in the books from the 1990s also occur as women are perceived as passive and are no longer included as a part of the labour movement - and they are no longer described as part of a union or a labour party.

Forord

Som mange andre ferske masterstudenter var jeg veldig usikker på hva jeg ønsket å skrive om. Jeg viste tematikken, den skulle omhandle arbeiderbevegelsen. I løpet av min periode på Universitetet i Bergen har jeg, som mange andre studenter gått gjennom en identitetsreise. Den personen jeg er nå, er ikke den samme som da jeg først begynte å studere. Mye av dette er på grunn den nye kunnskapen jeg har lært meg, spesielt fra universitetet og gjennom aktivitet i fagforeningsarbeid.

Problemstillingen ble først introdusert til meg av min veileder, Hilde Gunn Slottemo. Hun foreslo at jeg kunne se på hvordan arbeiderbevegelsen har blitt fremstilt i lærebøker, noe som jeg tenkte ville passe meg utmerket. Før jeg begynte på masterprogrammet i historie så fullførte jeg som en av de siste studentene et årsstudium i Praktisk Pedagogisk Utdanning med en bachelorgrad for å senere kunne jobbe som lærer. Dermed kunne jeg slå to fluer i en smekk; fordype meg i arbeiderbevegelsens historie og lære meg hvordan jeg skal jobbe med lærebøker.

Men masterskriving har ikke bare vært en dans på roser. Det å skrive en masteroppgave har vært utfordrende, spesielt når mesteparten av oppgaven må skrives under en pandemi. Hvis det er noe som har vært utfordrende, så har det vært pandemien som satte en stopper for mye av det faglige og sosiale som skjedde på masterlesesalen og på campus. Men da er det enda godt man har hatt et godt nettverk rundt seg, med både venner, familie og selvfølgelig medstudenter som alle har bidratt med sitt for å løfte humøret. Alle disse fortjener en takk.

For å muliggjøre denne oppgaven vil jeg først og fremst å takke Hilde Gunn Slottemo for at hun tok på seg bryet for å være veilederen min. Hun har vært som en stødig klippe for meg gjennom hele skriveprosessen, gitt meg god og veiledende kritikk, og oppmuntringer under hele skriveprosessen. Jeg ønsker også å takke min mor for mange, lange og støttende samtaler, og en forståelse som bare en mor kan ha. Til slutt vil jeg også takke mine nære venner Sten Ravi, Christian og Stefan som alle har tatt seg bryet med å lese gjennom oppgaven for å gi meg verdifulle tilbakemeldinger. Dere har alle vært viktige for gjennomførelsen av denne oppgaven!

Tord Marius Borch

Innholdsfortegnelse

1. Introduksjonskapittel	1
1.1. Tema og problemstilling	1
1.1.1. Introduksjon: Arbeiderbevegelsen og skolen	1
1.1.2. Gjennomgang av tema og problemstilling	2
1.2. Til Kildene! – Kildegrunnlag og kildekritikk	4
1.2.1. Arbeiderbevegelsen som begrep	6
1.3. Utdanningsreformer	7
1.3.1. Hva slags rolle spilte utdanningsreformene?	7
1.3.2. Arbeiderskolen	8
1.3.3. Skarpnes «Pedosentrisme»	10
1.4. Historiografiens paradigmer	11
1.4.1. Historiografisk utvikling fra slutten av 1800-tallet til slutten av 1900-tallet	11
1.4.2. Sosialhistorie og kvinne, - og kjønns historie	14
1.4.3. Endring i de historiske fortellingene	15
1.5. Oppgavens metodiske valg	18
1.5.1. Finne mening i teksten	18
1.5.2. Å gjennomgå en tekst – utfordringene med kvalitativ metode	19
1.5.3. Analysevalg og feilkilder	20
2. Tiden før Sosialhistorien	22
2.1. Introduksjon av forfattere og lærebøker	22
2.1.1. Skard & Midgaard: Verdenshistorie – Lærebok for realskolen og gymnasiet	22
2.1.2. Ræder & Coldevin: Verdenshistorie for realskole og gymnas	24
2.2. Arbeiderbevegelsens fremstilling før sosialhistoriens nye gjennombrudd.	26
2.2.1. Arbeiderbevegelsen: Faglig og politisk	26
2.2.2. Arbeiderbevegelsen: Radikal og moderat	29
2.2.3. Ideologi	31
2.2.4. Arbeiderbevegelsens kjønnsdimensjoner	32
2.2.5. De materielle kårerne som grunnlag for utvikling	34
2.2.6. Andre geografiske områder.	35
2.2.7. Bøkenes sentrale aktører og fremstilling av utviklingsprosesser	36
2.3. Oppsummering av lærebøkene	39
2.3.1. Skard & Midgaards lærebok	39
2.3.2. Ræders Lærebok	40
3. Sosialhistoriens gjennombrudd	43

3.1. Introduksjon	43
3.2. Introduksjon av lærebøker og forfattere fra 1970-tallet	43
3.2.1. Bjøl & Greve: <i>Verden blir én</i>	44
3.2.2. Moen: <i>Verdenshistorien 1870-1970</i>	45
3.3. Fremstillingen av ulike temaer i 1970-tallets lærebøker	46
3.3.1. Faglig og politisk.....	46
3.3.2. Radikal og moderat.....	50
3.3.3. Ideologi.....	51
3.3.4. Kjønnsdimensjoner.....	53
3.3.5. De materielle kårene som grunnlag for utvikling.....	53
3.3.6. Geografiske fokusområder.....	54
3.3.7. Bøkens sentrale aktører og fremstilling av utviklingsprosesser.....	55
3.4. Oppsummering av lærebøkernes fremstilling av arbeiderbevegelsen	57
3.4.1. Arbeiderbevegelsen hos Bjøl & Greve.....	57
3.4.2. Arbeiderbevegelsen hos Moen.....	59
4. De første tiårene etter sosialhistoriens gjennombrudd	63
4.1. Introduksjon	63
4.2. Introduksjon av lærebøker og forfattere fra 80 og 90-tallet	63
4.2.1. Myhrvold: <i>Nasjonalisme, Imperialisme og Demokrati 1850-1920</i>	63
4.2.2. Notaker: <i>Verdenshistorie 2: Fra 1850 til i dag</i>	64
4.2.3. Sveen & Aastad: <i>Verden 2: Verdenshistorie etter 1850</i>	66
4.2.4. Førland & Tønnesson: <i>Spor i tid: Verden etter 1850</i>	67
4.3. Fremstilling av arbeiderbevegelsen: Myhrvold og Notaker	68
4.3.1. Den faglige og den politiske siden.....	69
4.3.2. Den radikale og den moderate siden.....	71
4.3.3. Ideologi.....	73
4.3.4. Fremstillingen av arbeiderbevegelsens kjønnsdimensjoner.....	74
4.3.5. De materielle kårene som grunnlag for utvikling.....	76
4.3.6. Geografiske fokusområder.....	77
4.3.7. Bøkens sentrale aktører og fremstillingene av utviklingsprosesser.....	78
4.4. Fremstilling av arbeiderbevegelsen: Sveen & Aastad og Førland & Tønnesson	80
4.4.1. Den faglige og den politiske siden.....	80
4.4.2. Den radikale og den moderate siden.....	81
4.4.3. Ideologi.....	82
4.4.4. Fremstillingen av arbeiderbevegelsens kjønnsdimensjoner.....	84
4.4.5. De materielle kårene som grunnlag for utvikling.....	86
4.4.6. Geografiske fokusområder.....	87

4.4.7.	Bøkenes sentrale aktører og fremstilling av utviklingsprosesser.....	87
4.5.	Oppsummering av lærebøkens fremstilling av arbeiderbevegelsen	89
5.	Avslutningskapittel – De historiografiske sporene.....	93
5.1	Introduksjon av kapitlet.....	93
5.2	Hva endrer seg i lærebøkene?.....	93
5.3	Konklusjon.....	101
5.4	Avslutning.....	105
6.	Litteraturliste	108

1. Introduksjonskapittel

1.1. Tema og problemstilling

1.1.1. Introduksjon: Arbeiderbevegelsen og skolen

Arbeiderbevegelsen har vært en viktig aktør for å danne det moderne arbeidslivet i Norge i dag. Fra og med dannelsen av den organiserte arbeiderbevegelsen på 1800-tallet er arbeidstiden blitt redusert, lønningene har økt og arbeidsvilkårene har utviklet seg. Denne utviklingen har ikke kommet av seg selv, og kan være lett å ta for gitt i dag. Sosialhistorien knyttes typisk opp til denne tematikken, og handler om typisk å analysere og belyse vanlige folks hverdag, og fremheve dem i historiefaget – og slik skrive historien nedenfra og opp. Sosialhistorien blir dermed et viktig brytningspunkt fra og med 1970-tallet, da perspektivet slo gjennom, når det gjelder å skrive om arbeiderbevegelsen

Skolen er også en viktig aktør i det moderne samfunnet. Den er med på å påvirke menneskers syn på verden gjennom kunnskap og danning. Men også skolen og fagene er forankret i en historisk periode, slik at innholdet i fagene over tid endrer seg. Det som påvirker dette er myndighetene, med påvirkningskraft over hva de forskjellige fagene skal inkludere gjennom læreplanverket. Også skolens egne valg av lærebøker, samt lærernes egne interesser og holdninger er med på å påvirke hva elevene lærer på skolen.

Siden jeg startet på universitetet har jeg vært interessert i, og vært aktiv innenfor arbeiderbevegelsen og ansett det som svært viktig i dagens samfunn. I tillegg retter også utdanningen min meg mot en karriere innenfor skoleverket. Knyttet til dette mener jeg at utdanningsinstitusjoner utgjør en viktig samfunnsoppgave. Ved å legge mine verdier til grunn, ønsker jeg med denne masteroppgaven å prøve å belyse hvordan arbeiderbevegelsen har blitt fremstilt i forskjellige lærebøker, og å se på hva slags forandringer temaet har gjennomgått over tid. Problemstillingen jeg har valgt for denne oppgaven er dermed; *Hvordan har arbeiderbevegelsen blitt framstilt i lærebøker i historiefaget i den videregående skolen fra 1960-tallet, og hvordan har den utviklet seg frem til 1990-tallet? Hvilke temaer knyttet til arbeiderbevegelsen fremstår som viktige, hvordan blir kjønnsdimensjonen i*

arbeiderbevegelsen presentert og hva slags endringer ser man knyttet til den historiografiske utviklingen i bøkene?

1.1.2. Gjennomgang av tema og problemstilling

Temaet for denne oppgaven er fremstillingen av arbeiderbevegelsen i en utdanningssammenheng; ved å se hvordan den har blitt fremstilt i ulike lærebøker. Jeg begynte med ulike læreplansreformer for å danne meg en oversikt; læreplaner fra og med 1974, «Mønsterplanene» til 2006 og «Kunnskapsløftet». Jeg innså etter hvert at det ville bli vanskelig å fastslå om arbeiderbevegelsen var ansett som viktig ved å kun se på læreplanen. Mange av kompetansemålene fremsto åpne, med mulighet til å inkludere og ekskludere arbeiderbevegelsen ut fra hvordan man selv tolket målene. Dette gjaldt ikke alle målene og temaene, men det gjorde det generelt vanskelig å kartlegge hvor viktig arbeiderbevegelsen var i forskjellige læreplaner. Derfor gikk jeg videre til lærebøkene..

Valgene knyttet til den tidsperioden av lærebøker jeg ønsket å se på er tilknyttet 1970-tallet. 1970-tallet omtales som et tiår preget av radikaliserings, også blant lærere – som i historiefaget var misfornøyd med å fremstille fortiden med et «overklasseperspektiv» (Skjelbred m.fl., 2017, s.264). Dette kan kobles opp til sosialhistorien som slo gjennom på 70-tallet og har tradisjonelt tatt utgangspunkt i «vanlige folks» historie, ofte i sammenheng med arbeiderklassen og arbeiderbevegelsen. For å fremheve 1970-tallet, valgte jeg å også inkludere lærebøker fra 1960-tallet for å se om det oppstår en brytning mellom de to tiårene. Jeg vil også se på lærebøker som er skrevet på 1980,- og 90-tallet for å se hvordan denne utvikler seg i tiden etter 70-tallet og sosialhistoriens storhetstid. Jeg ville også inkludere kjønnelementet knyttet rundt fremstillingen av arbeiderbevegelsen, ettersom jeg tidligere i masterløpet så hvor få kvinnelige forfattere som hadde skrevet om arbeiderbevegelsen. For ordens skyld valgte jeg også lærebøker fra videregående og gymnasiums-nivå, med fokus på verdenshistorie.

Tiden jeg har valgt å begrense meg til, var i første omgang fra 1850 og frem til 1920, for å dele det inn i noen tydelige tiår. Grunnen til at jeg begynte her, er at man i Norge begynner å

snakke om en organisert arbeiderbevegelse fra omkring 1850, som kan sees i sammenheng med at Norges første fagforeningene som oppsto i 1858; Norges Farmaceutiske forening (Gjerde, 2021). I England, som jeg også har valgt å inkludere, er 1824 et sentralt år som markerer lovgjøringen av fagforeninger, og innen midten av 1800-tallet ble det bygd opp en velorganisert fagbevegelse i England (Gjerde, 2021). Det å fastslå en eksakt tid er dermed vanskelig, og jeg har derfor holdt meg til «fremveksten av arbeiderbevegelsen» i problemstillingen.

Til å begynne med forsøkte jeg å ta for meg alt som var skrevet om arbeiderbevegelsen, både i tid og geografi. Det jeg da la merke til var at etter Sovjetunionens fremvekst etter den første verdenskrigen, så ble mye av fokuset om arbeiderbevegelsen knyttet opp mot den. For å få et overkommelig kildemateriale endret jeg dermed fokuset over til å heller se på fremveksten av arbeiderbevegelsen, frem til tiden etter den første verdenskrigen. Jeg får dermed ikke med meg hele etableringen av arbeiderbevegelsen, noe som også kan påvirke funnene mine.

Jeg tok valget om å konsentrere meg om hva som ble skrevet om England og Norge i lærebøkene. Grunnen til dette er at de bøkene jeg har tatt for meg skriver mye om andre land, noe som gir meg for mye tekst å analysere til å gå ordentlig i dybden. Jeg valgte Norge av en personlig interesse for å se hva som var skrevet om det, mens England er knyttet til sin posisjon i den industrielle revolusjonen. Arbeiderbevegelsen er tett knyttet opp til den industrielle revolusjonen, hvor den kapitalistiske produksjonsmetoden vokste frem og utviklet arbeidsplasser med arbeidere som sto under en felles arbeidsgiver, og som videre utviklet klassesolidaritet, noe Gjerde (2021) mener er en nødvendig forutsetning for arbeiderbevegelsens tilblivelse. Selv om den industrielle revolusjon vokste frem i hele Europa, så er den ofte brukt om industrialiseringen i England (Schumpf, 2021), noe som har påvirket meg til å inkludere det.

Jeg har likevel valgt å inkludere hvilke andre land som er inkludert i bøkene, men jeg går ikke inn på dem. Ulempen med dette er at jeg kan miste stoff knyttet til punktene jeg skal ta for meg, eksempelvis kjønnsdimensjonen.

Til slutt har jeg også valgt å inndele arbeiderbevegelsen inn i forskjellige aspekter danne et tydeligere overblikk av utviklingstrekkene. Aspektene er: faglig og politisk, radikal og moderat, ideologi og kjønnsdimensjonene. Det jeg også vil se på er hvordan arbeiderbevegelsens ulike aktører blir fremstilt. Hvem er aktive, hvem er passive, hva blir gjort og hvem gjør hva. Jeg er også interessert i å se på hvordan forfatterne bruker historisk

materialisme som uttrykk for utvikling av arbeiderbevegelsen. Historisk materialisme er knyttet til den marxistiske tradisjonen som mener historien er en prosess som har bestemte drivkrefter, spesielt knyttet til vareproduksjon (Andersen m.fl., 2017, s.194). Den historiske materialismen er knyttet til tanken om grunnleggende menneskelige behov, og hvordan arbeidet var organisert – at man historisk enten har vært i rollen som undertrykker, eller undertrykt. Dette spenningsforholdet var for Marx selve motoren i historien, en kamp om ressursene mellom de som hadde og de som ikke hadde (Andersen, 2017, s.195). For å forklare videre hvordan jeg vil bruke det, så vil jeg se på om forfatterne trekker frem de materielle forholdene i samfunnet som en utløser for en utvikling knyttet til arbeiderbevegelsen.

1.2. Til Kildene! – Kildegrunnlag og kildekritikk

Bøkene jeg har valgt tar for seg historiefaget på gymnasium og i den videregående skolen i historiefaget fra 1960-1990-tallet. De utvalgte bøkene er:

1960-tallet:

- Eiliv Skard & John Midgaard – *Verdenshistorie: Lærebok for realskolen og gymnasiet* (1963)
- Anton Ræder – *Verdenshistorie: for realskole og gymnas* (1969)

1970-tallet:

- Kristian Moen – *Verdenshistorie 1870-1970* (1974)
- Erling Bjøl & Tim Greve – *Verden blir én* (1978)

1980-tallet:

- Jul Myhrvold m.fl. – *Gjennom tidene – Nasjonalisme, imperialisme og demokrati 1850-1920* (1984)
- Henry Notaker – *Verdenshistorie 2 – fra 1850 til i dag* (1984)

1990-tallet:

- Tor Egil Førland & Stein Tønnesson – *Spor i tid: Verden etter 1850* (1997)

- Svein A. Aastad & Asle Sveen – *Verda 2: Verdenshistorie etter 1850* (1997)

For å få et representativt kildegrunnlag med mulighet til å sammenligne måtte jeg ha oversikt over det tilgjengelige kildegrunnlaget. Jeg startet med å sende e-post til noen av de største forlagene innenfor utgivelse av lærebøker; Aschehoug, Gyldendal, Cappelen Damm og Pax forlag relevante lærebøker etter 1970.

Dessverre var bare Aschehoug og Gyldendal behjelpelig med boklister. Cappelen Damm svarte ikke på henvendelsene mine, og Pax var uten en oversiktsliste. Aschehoug fortalte meg at de hadde til sammen omtrent 23 lærebøker tilknyttet historiefaget på den videregående skolen, mens Gyldendal hadde 13, hvor 3 av dem mulig var reviderte versjoner.

Ulike kilder kan brukes på forskjellige måter, og selv om kildene man tar i bruk er relativt moderne så bør man fortsatt være var på hva slags type kilder man bruker og hvordan man bruker dem.

Ifølge Astri Andersen m.fl. (2017, s.69) konsentrerer historiefaget seg om å bruke kilder på to måter; som levninger eller som beretninger. Alle kilder kan brukes som levning, som tar utgangspunkt i noe som har vært og har fantes - som et fysisk objekt, eller tanker eller holdninger. Ikke alle kilder kan brukes som beretninger, men de som kan tar for seg et forhold utenfor seg selv; noe som forteller om noe som har vært, for eksempel et bilde eller en bok. Når man tar for seg historiske kilder, forteller Andersen videre at det er viktig å ha et kildekritisk blikk der man vurderer kildene: hvem har skrevet dette, hvorfor er det skrevet og hvem er kilden rettet mot? Man må vurdere kildens opphavssituasjon, forholdene mellom kilden og hendelse, og hvor pålitelig, gyldig og representativ kilden er (Andersen, 2017 s.70).

I min oppgave er jeg mest interessert å bruke lærebøkene som levninger, ved å se hva selve kildene forteller om seg selv. Jeg ønsker å se på hva de forskjellige forfatterne skriver om arbeiderbevegelsen; hvilke temaer de synes er viktige å inkludere i lærebøkene og hva slags historie det forteller. Er lærebøkene som kilder med på å danne en forståelse av samtidens holdninger innenfor skoleverket angående arbeiderbevegelsen? Kildene kan også brukes som beretninger, da de forteller om hendelser som har skjedd, men det er ikke dette som er viktig for min oppgave.

Opphavssituasjonen til lærebøkene kan variere, og havner nok et sted mellom at skoleverket trengte flere lærebøker for å bidra til å gjøre det lettere å undervise i fagene. De ulike forfatterne hadde nok også en viss interesse, knyttet enten til en indre motivasjon til å skrive lærebøker, eller en ytre motivasjon knyttet mot økonomisk og sosial gevinst. Det som er viktig å spørre er hvem kildene er rettet mot. I denne sammenhengen er det elever på den videregående skole, elever omkring attenårsalderen som har et begrenset antall timer i historiefaget.

Det betyr at lærebøkene må begrense fagets kompleksitet og mengden av innhold, og ut fra hva forfatterne mener passer best med læreplanens innhold. Men dette trenger ikke å ha noen innvirkning på hvordan forståelsen av forfatternes holdninger er, da de uansett må velge og velge vekk forskjellige temaer i lærebøkene. Det gir fortsatt et inntrykk av hva forfatterne anser som viktige basert på omfanget av temaene og hvordan de blir fremstilt. Myndighetenes rammeverk må vurderes som en begrensning av hva forfatterne kan inkludere i lærebøkene. Men selv med denne begrensninger bør det fortsatt være mulig å skimte forfatternes interesser, og hvordan dette utvikler seg fra de forskjellige læreplanene hos de forskjellige forfatterne.

1.2.1. Arbeiderbevegelsen som begrep

En utfordring i arbeidet med denne oppgaven er å beskrive hva arbeiderbevegelsen egentlig er – hvordan definerer jeg den? I sammenheng med dette har jeg prøvd å ta i bruk ulik forskningslitteratur som omtaler arbeiderbevegelsen i norsk sammenheng. I tidsskriftet *Arbeiderhistorie* og forgjengeren *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* finnes det artikler fra 1974 og frem til i dag som handler om arbeiderbevegelsen. En klar definering av «Arbeiderbevegelse» var ikke lett å oppdrive.

Hos Edvard Bull står den tett knyttet opp mot industrien, samtidig som det var mye diskusjon knyttet til kampen om rettigheter (Bull, 1976, s.5). Hos Finn Olstad vektlegges det at arbeiderbevegelsen, klasse og streik henger nøye sammen (Olstad, 1981, s.126). Kollektive aksjoner og streik for å bedre de sosiale og økonomiske forholdene er det Olstad definerer som et viktig kjennetegn for den organiserte arbeiderbevegelsen. Jorunn Bjørgum

konsentrerer seg om det internasjonale aspektet ved at arbeidere i ulike land burde vise solidaritet med hverandre, i møte med kapitalismen, krig og imperialismen (Bjørngum, 1985, s.100-101). For Bjørngum er målet «økonomisk, sosial og kulturell frigjøring for hele folket» (Bjørngum, 1985, s.125). Knut Kjeldstadli forteller at arbeiderbevegelsen skal omfatte en kombinasjon av interessekamp, selvrealisering og en fremheving av allmenne verdier (Kjeldstadli, 2000, s.27). Inger Bjørngum forteller at arbeiderbevegelsen vokste fram gjennom kampen mot kapitalismen, som videre førte til en klassebevissthet (Bjørngum, 2004, s.167). Bjørngum kommer med et viktig poeng om begrepet; at det endrer seg over tid. Fra tanken til å kun omhandle arbeidere, til en ny tanke på 1950-tallet som også inkluderte funksjonærer, teknikere og arbeidsledere. Det var en nyordning som skulle skape et nytt «vi» som lønsmottakere (Bjørngum, 2004, s.172).

Bjørngums artikkel fremhevet hvordan begrepet fremstår som dynamisk. Dette gjør det vanskeligere å lage en klar definisjon. Men ved å trekke frem likhetstrekkene mellom hvordan forfatterne presenterer arbeiderbevegelsen i de utvalgte artiklene, så kan vi prøve å danne en forståelse av begrepet. Åsmund Borgen Gjerde har definert arbeiderbevegelsen som:

«... en fellesbetegnelse for faglige og politiske bevegelser som har sin sosiale basis i arbeiderklassen og tar sikte på å bedre arbeidernes levestandard og i det hele forsvare deres interesser.» (Gjerde, 2019).

Denne forståelsen av begrepet kan jeg være enig i. Det eneste jeg ville inkludert, basert på de tidligere artiklene, er at arbeiderbevegelsen også baserer seg på å være en kollektiv sosial bevegelse, der felleskap og solidaritet står sterkt - samtidig som den også baserer seg på en venstresideorientert politikk om å beskytte lønsmottakerne mot utnyttning i det kapitalistiske produksjonssystemet.

1.3. Utdanningsreformer

1.3.1. Hva slags rolle spilte utdanningsreformene?

Det som også er av interesse for denne oppgaven er hvordan de forskjellige utdanningsreformene har vært med på å påvirke lærebøkene. Lærebokforfatterne må ta

utgangspunkt i det rammeverket som er satt av disse utdanningsreformene om hva som skal være inkludert i de forskjellige fagene. For å hjelpe meg med å svare på dette spørsmålet har jeg tatt for meg Frode W. Thue sin artikkel i historisk tidsskrift «Den historiske allmenndannelse: Historiefaget i høyere/videregående skole, 1869-2019», som tar for seg historiefagets utvikling som eget fag og som integrerende perspektiv i læreplanen.

I kjølvannet av hundreårsskiftet forteller Thue at en av lærebokforfatterne jeg har valgt, Anton Ræder, står sentral. Han blir hovedsakelig omtalt som lærebokforfatter, men hadde også viktige stillinger i Undervisningsrådet, Kirke- og undervisningsdepartementet og en del andre offentlige råd, utvalg og kommisjoner knyttet til skolefeltet (Thue, 2019). I 1903 vedtok Kirke- og undervisningsdepartementet en ny undervisningsplan for gymnaset hvor historiefaget skilte seg ut, noe Thue påpeker var mer eller mindre identisk med innholdsfortegnelsen i Ræders egen lærebok fra 1898, noe som kan peke mot at han hadde en viss påvirkningskraft. Thue kjennetegner Ræders lærebøker som «gjennomsyret av et evolusjonistisk historiesyn», historiefagets oppgave var «å skildre menneskehetens gradvise utvikling fra det lavere til det høyere» med klare normative og moralske karakteristikk av historiske aktører, samfunn og styreformer. Denne perioden, fra 1896-reformer og frem til andre verdenskrig oppsummerer Thue (2019) at historiefaget kjennetegnet seg med en evolusjonær, nasjonal og universalistisk oppfatning av samfunnets utvikling. Elevenes moralske og intellektuelle dannelse sto også sentralt, ved å bruke historien som underbyggende eksempler. Den mest tydelige politiske formgivingen av skolen på denne tiden er knyttet til folkeskolen, hvor kristendommens hegemoni ble redusert av venstrebevegelsen og senere av arbeiderbevegelsen til fordel for et nasjonalt enhetsskoleprosjekt.

1.3.2. Arbeiderskolen

Thue setter startstrek ved de nye arbeiderskoleidealene på 1930-tallet, som vektla pedagogikk over den gamle «encyklopediske» allmenndannelsen. Under de nye synspunktene så ble undervisningen i historie ansett som utilfredsstillende. Først og fremst måtte undervisningen orientere om den tiden man levde i, og samfunnet man skulle bli medlemmer av, gjennom å vise hvordan samfunnet har utviklet seg til «i dag». Det skulle også bidra til et «verdensbilde» gjennom å ta for seg trekk i menneskenes liv fra de eldste tider til nåtiden

(Thue, 2019). Faget endret seg ved at den sammenhengende læreboken ble bistått av en epokelesning, innføring av særoppgaver, og at samfunnslæren ble styrket i historiefaget.

Først etter krigen, i året 1950, forelå de reviderte undervisningsplanene i historie. Norsk lektorlag trakk i overgangen til 60-tallet, frem problematikken om hvordan man skulle forene historisk kunnskapstilegnelse med fordypning, forståelse og bruk av historisk metode og tenkemåte. Fagets primære oppgave var å hjelpe elevene med å orientere seg i nåtiden. Allmenndannelses-idealene fra 1896, om at elevene skulle føres inn i det nasjonale og europeiske, lå fortsatt til grunn, men nå i forbindelse med elevenes egne interesser og behov (Thue, 2019). Thue tolker det pedagogiske reformarbeidet i mellomkrigstiden som en begynnende uro over at den høyere skolens læreplan var dominert av historisk kunnskap og tenkemåte – noe som var blitt tydelig på 1960-tallet. Norsk Lektorlag ønsket dermed å styrke samfunnslæren og filosofi som nytt skolefag, mens historiefaget måtte ta utgangspunkt i en kritisk drøfting av fagets målsetting, da gymnasiaster av og til ga uttrykk for at man ikke så noe hensikt med å lære historie. Målet til Norsk Lektorlag var å gjennomføre en fornyelse av «allmenndannelsen» for en ny tidsalder. På denne tiden holdt Arbeiderpartiet på med sitt niårige grunnskoleprosjekt. Knyttet til dette var lektorene opptatt med å understreke sitt akademiske særpreg, som skulle stå i kontrast til den pedagogiske profesjonsstrategien. Det er denne tanken som kommer frem i universitetene, som fører en utdanning for en utvalgt elite (Thue, 2019).

Fra 1956 og frem mot 1969 økte norske gymnasiaster fra 15 000 til 50 000, og gymnasnivået ble inkludert i Arbeiderpartiets systematiske demokratiske omforming av skolesystemet. I 1968 skrev Hans Fredrik Dahl et korrektiv til Anton Ræders bok om verdenshistorien som først kom ut i 1894 og brukt frem til 60-årene. Den får sterk kritikk for å være både håpløs pedagogisk og faglig utdatert med en politisk indoktrinering preget av det sene 1800-tallets borgerlige liberalisme, hvor Europa og enkeltindivider sto i sentrum. Den var for lengst utdatert fra 1960-tallets utdanningsekspløsjons perspektiv. Thue mener at Dahls pamflett markerer at det nå var samtiden som tok fortiden i skole. «Det var samtiden som gav de etiske, politiske og sosiale målestokker som historien skulle verdsettes og bedømmes etter» (Thue, 2019). Elementer av disse holdningene kan spores inn i Reform 74 og frem mot fagfornyelsen denne brakte med seg.

1.3.3. Skarpnes «Pedosentrisme»

Ifølge Thue har sosiologien Ove Skarpnes prøvd å kartlegge hva slags samfunns- og kunnskapssyn som preget fag- og læreplanutviklingen i allmenne fagene fra Reform-74 til Reform-94 i sin doktoravhandling. Han tar i bruk begrepet *pedosentrisme*, som tar for seg pedagogikkens ekspansjon på de akademiske fagkulturenes bekostning og utviklingen av den elevsentrert pedagogisk ideologi. Den dominerende pedagogikken nedtonte verdien av faste kunnskaper og tilegnelse av faglig og kulturelle tradisjoner til fordel for å «lære å lære» - at gjennom elevenes egne erfaringer og interesser skulle skolen stimulere evne og vilje til stadig omstilling i «et dynamisk kunnskapssamfunn» (Thue, 2019).

Et sentralt funn i Skarpnes avhandling er at pedosentrismen kom tidligere inn i de overordnede læreplanene enn i de ulike fagene - skolens «metaspråk», som Thue kaller det. Dette hadde tidligere tilhørt filologene og realistene, men ble nå overtatt av pedagogene og samfunnsvitene. Dette førte til en «tautrekking» mellom fagtradisjoner og den nye pedagogikken. Historiefaget ble integrert i nytt «samfunnsfag» sammen med geografi og samfunnslære, som signaliserte en viss nedprioritering, selv om mye av fagets målsetting ble ført videre. Tidsdimensjonen var viktig i undervisningen, og fulgte den gamle kronologiske linjen; en rekke begivenheter og prosesser hang sammen og var hverandres årsak. Dette ble knyttet opp til en diskusjon omkring hva læreplanene skulle inkludere og vektlegge, og hvordan man kunne skape en kronologisk sammenheng. Reform-74 førte ikke til drastiske endringer i historiefaget (Thue, 2019). Aller viktigst var det at det historiske perspektivet gradvis tapte mye av sin meningsgivende betydning i skolens samlede læreplan, da det nå ble plassert som ett element i det nye samfunnsfaget.

Reform-94 gikk frem med både en reversering og en radikaliserings av den pedagogiske tilnærmingen, da statsråden Gudmund Hernes ønsket å fjerne pedagogenes makt for å gjenreise skolen som en kunnskapsformidler og gammel identitet. Reform-94 innebar at skolens læreplaner ble utformet på en annen måte enn tidligere, preget av lukkede prosesser med korte høringsfrister (Thue, 2019). I konflikten mellom den pedagogiske og den akademiske retningen, grep Hernes inn flere ganger til fordel for sistnevnte. Reformen ble i høy grad gjennomført ovenfra og ned.

I historiefaget resulterte dette i en blanding av elevsentrert og akademisk kunnskapsforståelse i et uavklart kompromiss. Det fulgte med en omfattende liste av mål for opplæring - hele 50

kompetansemål hvor mange var svært ambisiøse. Det overordnede målet med Reform-94 var i realiteten å gjøre den videregående skole til en del av et 13-årig utdanningsløp (Thue, 2019). Til tross for at denne læreplanen ble ansett som fullstendig urealistisk ble den likevel beholdt. Grunnen ligger trolig i Hernes beundring av det amerikanske utdanningssystemet.

Amerikanerne løste dilemmaet med pluralisme og differensiering, mens Norge skulle frembringes med en utvidet enhetsskole og bruk av sentralisert statsmakt (Thue, 2019).

Et viktig poeng Thue kommer med er også at det er det er grunn til å tvile på at læreplaner og andre styringsdokumenter gir noe dekkende bilde av historieundervisningen som faktisk foregikk i de ulike klasserommene.

1.4. Historiografiens paradigmer

1.4.1. Historiografisk utvikling fra slutten av 1800-tallet til slutten av 1900-tallet

Ifølge Knut Kjeldstadli (2013, s.51) er historiografi en utforskning og fremstilling av historiefaget sin historie. Ved å ta i bruk historiografi kan de som studerer og produserer historie bli bevist på sin egen identitet som fagmennesker.

Knyttet til endringer i historiografien, trekker Kjeldstadli frem Thomas Kuhn, som forteller at vitenskapelig historie skjer sprangvis; at det til enhver tid dominerer et paradigme.

Kjeldstadli (2013, s.72) forklarer dette som «grunnleggende referanseramme eller virkelighetsforståelse». Når eldre teorier angripes av yngre forskere, blir etter hvert teoriene så underminert at paradigmene endres, og et nytt vokser frem.

Fra slutten av 1870-tallet og frem til begynnelsen av 1900-tallet står evolusjonismen, knyttet opp til Ernst Sars. Han var preget av August Comte og Herbert Spencer i at all utvikling hang sammen, og at endringer skjedde i små, suksessive skritt – én fase ledet opp til den neste på en naturlig måte, og alle de mindre delene hang sammen for å skape helheten. Sars vektla ideer over materielle forhold, og brukte synteser og store sammenfatninger for å konstruere helheter (Kjeldstadli, 2013, s.65).

Marxistene fra 1910-tallet, med Bull og Koht i spissen, bygde på en forståelse av den historiske materialismen med fokus på økonomi, materielle forhold og klassekamp. Koht

prøvde å kombinere det nasjonale synspunktet sammen med klassekampunktet, der resultatet ble at klassekamp er et historisk redskap for å styrke og utvide den nasjonale enhet, og at gjennom klassekamp tilkjemper nye klasser og lag seg en plass i nasjonen. Historien er en klassereisning, der det nasjonale er en hjelp for de undertrykte klassenes sosiale reisning og integrering i samfunnet (Kjeldstadli, 2013, s.68).

Fra 1905 til 1939 forteller Melve at historieskrivingen reflekterte et forsøk på å kombinere ideen om det nasjonale med marxistisk tankegods (Melve, 2010, 173). Marxismen er også en bidragsyter til tanken om «Historie nedenfra» ved at mellomkrigsgenerasjonens historikere utvidet den marxistiske forståelsen ved å inkludere folkekulturen. Den marxistiske historieskrivingen nådde et nytt høydepunkt på 1960-1970-tallet (Melve, 2010, 174). E.P. Thomas ga i 1963 ut boken *The Making of the English Working Class*, det kanskje viktigste historiske arbeidet innenfor den marxistiske tradisjonen etter andre verdenskrig, og i «historie nedenfra»-perspektivet (Melve, 2010, s.175). Verk som Thomas *The Making* omtales av Andersen som å bane vei for «den nye sosialhistorien» som kommer frem på 1970-tallet. Den tok utgangspunkt i sosiologiske makroogrep som «industrialisering» og «urbanisering». Den kombinerte også en interesse for sosiale strukturer og en totalhistorisk ambisjon med en politisk motivert interesse for de «svake» i samfunnet (Andersen m.fl., 2017, s.203).

1930-årenes pragmatiske materialister beholdt det materialistiske synet, med interesse for den samfunnsmessige produksjonen og sosiale vilkår for å forstå samfunnet. Lokal, sosial og økonomisk historie sto sentralt, og eventuelt politisk historie. De kan også forstås som empirister ved at de prioriterte grundige enkeltundersøkelser fremfor store helhetsteorier.

Samtidig skriver Kjeldstadli (2013, s.69) om etterkrigsempiristene i etterkrigsårene som gikk vekk fra den ideologiserte historien med et ønske om å etablere fakta. Dette teoretiske ståstedet kan oppfattes som en kritisk empirisme. Ottar Dahl var den som viet seg til en slik tilnærming i Norge. Det kritiske sikta både til den sentrale posisjonen kildekritikk fremdeles hadde, og til en skeptisk holdning om hva det var mulig å vite noe om (Andersen m.fl., 2017, s.199).

På 1920-tallet så begynte Annales-skolen å ta form, gjennom tidsskriftets «*Annales d'histoire économique et sociale*» dannelse i 1929 (Melve, 2010, s.194). Den franske retningen baserte

seg på en tverrfaglig tilnærming, og har utgangspunkt i François Simiand, som igjen tok utgangspunkt i Émile Durkheim, som mente at man måtte granske strukturer fremfor aktører, økonomien fremfor politikken og funksjon fremfor opphav (Andersen m.fl., 2017, s.189). Skolen omtales ofte som bestående av fire forskjellige generasjoner, som er vanskelig å slå sammen til en helhetlig kategori. Den første generasjonens frontfigurer var Marc Bloch og Lucien Febre, som vektla det diskursive og det symbolske, det tverrfaglige, en komparativ tilnærming, og et strukturfokus (Melve, 2010, s.196). Neste generasjon ble definert av Fernand Braudel som vektla «totalhistorie», med et fokus på strukturer, hovedsakelig av økonomisk karakter og kvantitative metoder (Melve, 2010, s.198). Med tredje generasjon ser man et retningsskifte. Denne generasjonen besto av Phillippe Ariès, Jacques Le Goff og Georges Duby, som kjennetegnes ved vendinga mot folkekulturen, mentalitetshistorie, diskursive konstruksjoner og de er også de første til å inkludere kvinner. Melve omtaler den siste generasjon fra etter 1994 som å være vanskelig å få grep om, men viser en interesse knyttet til politisk historie og den etter-revolusjonære perioden (Melve, 2010, s.201-202).

Den siste perioden Kjeldstadli beskriver omhandler mangfoldet på 70,- og 80-tallet – som kjennetegnes ved at et stort antall yrkeshistorikere – særlig kvinner -, kommer frem innenfor de høyere utdanningsinstitusjonene. Dermed ble det også skrevet mye mer historie enn tidligere. (Andersen m.fl., 2017, s.201). Et stort omfang av historiske emner og teoretiske holdninger gjør det umulig å finne en merkelapp. På 70-tallet kom sosialhistorien, samt en gjenreisning av økonomisk og politisk historie. Også den språklige vendingen kommer frem her. Den tar utgangspunkt i at alt språk er meningsbaserende; det er vanskelig å gi språk en objektiv posisjon da språket oppfattes forskjellig, det er subjektivt. Siden all kunnskap er språklig formidlet, umuliggjør dette objektiv tilgang til verden utenfor språket (Melve, 2010, s.222).

Nærmere 90-tallet kommer det nye interesser for kulturhistorien. Den nye kulturhistorien gjorde seg gjeldende som nytt paradigme på midten av 90-tallet (Melve, 2010, s.215-216). Melve trekker frem fem trekk som karakteriserer den. Den er opptatt av konstruksjoner som sosialt fenomen; klasse, kjønn og samfunn som eksempler. Det andre er interessen for praksiser, for eksempel lesing. Overgangen fra en praksis til en annen; høytlesning i antikken, til stille lesing i mellomalderen. Et tredje særtrekk er problematiseringen rundt «representasjoner». Edward Said sin *Orientalism* fra 1978 er et eksempel, som tar for seg

vestens diskursive representasjoner av det «ikke-vestlige». Det fjerde trekket er kulturhistoriens vekt på den materielle kulturen, symbolsk kommunikasjon, billedkunst, mynt og arkitektur. (Melve, 2010, s.216). Det siste punktet er interessen for teoretiske spørsmål. Melve forteller også at den kan forbindes med den språklige vendingen. Mye av den nye kulturhistorien bygger på premisset om at det finnes subjektive elementer i all kunnskap, også i all historieskriving (Melve, 2010, s.217).

1.4.2. Sosialhistorie og kvinne, - og kjønns historie

Leidulf Melve mener at man kan se sosialhistoriens begynnelse i Karl Lamprechts *Deutsche Geschichte* som ble utgitt i 12 bind fra 1891 til 1909, hvor han vektlegger «Volksgeist» (folkeånd) (Melve, 2010, s.204-205). Melve trekker også frem andre som skrev innenfor denne typen av tidlig sosialhistorie, slik som Halvdan Koht og Ole Bull. De delte et syn om at historieskrivingen burde sette søkelys på økonomiske og sosiale aspekter og vanlige folk, i tillegg til store menn (Melve, 2010, s.206).

Generasjonene etter Koht og Bull utviklet sosialhistorien videre til å ta for seg et mer strukturrealistisk rammeverk knyttet til den historiske virkeligheten som tar for seg hele samfunnet eller samfunnsgruppers liv og virke gjennom tidene. Etter hvert kommer også sosiologiske modeller til å bli nyttet i større grad enn tidligere (Melve, 2010, s.206).

Det sosialhistoriske gjennombruddet som kom til Norge på 1970-tallet, stammer fra en videreutvikling av 1950-tallets tematiske og metodiske tilnærming. Mange av 1970-tallets store sosialhistoriske verk hadde vekt på kvantifisering og tverrfaglige lån fra sosiologien.

Man kan forså sosialhistorien som folkets historie, men uten politikk, som «fritidens historie» eller hverdagshistorie – at man trekker inn hele mennesker, og ikke bare menneskenes politiske tanker, men også deres liv og kropper (Kjeldstadli, 2013, s.81). En annen forståelse er historien til «de mange», folk flest. Denne tilnærmingen prøver å belyse alles rett til å ha en historie, ved å skrive om de som tidligere hadde stått utenfor historieskrivingens felt være det arbeidere, kvinner eller etniske minoriteter. Man ønsker å forstå hvordan folk opptrådte i den offentlige arenaen, gjennom å ta for seg hvilken livssituasjon de var i.

Arbeiderbevegelsens historie skulle forstås som en del av den bredere arbeiderklassens historie, trekker Kjeldstadli (2013, s.82) frem som eksempel.

Sosialhistoriens kan ta for seg et stort fagområde, med et svært variert kildemateriale. Den nye sosialhistorien kan anses som en strukturhistorie, som ser på kollektive fenomener, massehandlinger og overindividuelle prosesser over enkeltperson, handling og begivenheter. Saken er todelt, på den ene siden de større strukturene rundt individet, som de ulike sosiale rommene, bestående av fagarbeidere eller den lønnede middelklassen. På den andre siden vil man også undersøke hvordan individene fyller opp disse rommene - hva førte individene til de forskjellige stedene? Denne tilnærmingen innenfor sosialhistorien kom under kritikk for å prøve å oppnå de objektive strukturene fremfor de subjektive dimensjonene (Kjeldstadli, 2013, s.84).

I Norge sto Ida Blom som en pioner for den kvinnehistoriske retningen gjennom et synliggjøringsprosjekt. Fra 1976 nevnes det i en programerklæring at kvinnehistorie var «et samlebegrep for all forskning som tar opp kvinners aktivitet i fortiden» (Melve, 2010, s.234). Ti år etter var kvinnehistorie blitt til kjønns historie og hadde distansert seg fra 70-tallets synlighetsprosjekt, ifølge Melve. Et nøkkelord som trekkes frem er «diskurs», med utgangspunkt i en kjent artikkel fra Joan Scott fra 1986. Oppmerksomheten ble nå rettet mot kjønn, særlig strukturene, institusjonene så vel som det diskursive – som var utslagsgivende for konstruksjonen og opprettholdningen av kjønn som sosial kategori. Dette perspektivet utfordret mange av de tradisjonelle vitenskapene i historiefaget. I Norge kommer dette perspektivet frem i overgangen til 90-tallet (Melve, 2010, s.236).

1.4.3. Endring i de historiske fortellingene

Denne oppgavens fokusområde er knyttet til fremstillingen av arbeiderbevegelsens ulike aspekter, og hvordan kjønnsdimensjonene dens kommer frem i de ulike lærebøkene, og hvordan dette endrer seg over tid. I boken til Heiret, Ryymin og Skålevåg *Fortalt Fortid – Norsk historieskriving etter 1970* ønsker jeg å trekke linjer til hvordan fortellingene om kvinne, - og kjønns historie og arbeiderlivshistorie har endret seg, og hvordan dette står i sammenheng med mine egne funn i lærebøkene. Boken tar for seg hvordan fortellinger i ulike

tekster er bygget opp og hvordan de skaper mening i tekstene. «Formålet er å undersøke hvordan norske historikere har fortalt i denne perioden» (Heiret, Ryymin & Skålevåg, 2013, s.8). Noe av det sentrale i boken er spørsmålet om «hva og hvordan forteller tekstene?». For å besvare dette tar forfatterne utgangspunkt i «tekstens fortellinger», «aktører og objekter», «kontekster og sammenhenger», «fortellingens funksjoner» og «tekstens vitenskapelige signatur» (Heiret, Ryymin & Skålevåg, 2013, s.24).

Spørsmålet om tekstenes fortellinger blir fremhevet av begrepene «grunnfortelling», «hovedfortelling» og «sidefortelling». Grunnfortellingen kan forstås som narrative rammer, eller fortellingsmønstre som blir gjentatt, reproduisert og bekreftet gjennom ulike historiske praksiser. Man kan identifisere dem ved å se etter delte sentrale fortellingselementer i en rekke historiske tekster. Typisk finner man ofte nasjonalismen som en nasjonal grunnfortelling fra 1800-tallet (Heiret, Ryymin & Skålevåg, 2013, s.25). Som et analytisk utgangspunkt vil de prøve å identifisere tekstenes hovedfortellinger, om det kun er en som forteller et hovedbudskap, eller om det er flere ulike fortellinger. For å identifisere hovedfortellingene må man undersøke hvordan de er ordnet. Historiske tekster har en konfiguratív dimensjon som gir teksten «mening» - etableringen av en idé, et perspektiv eller synsmåte som preger tekstens forhold til å fortelle den aktuelle historien. «Å forstå en historietekst er å gjenkjenne dens hovedfortelling». I noen tekster vil hovedfortellingen kunne være støttet av én eller flere sidefortellinger, som tar for seg mer avgrensede hendelser eller kronologiske forløp innenfor hovedfortellingens rammer. (Heiret, Ryymin & Skålevåg, 2013, s.26).

Kjønns historien blir gjerne representert som en utvikling fra en forskningsgjenstand, kvinnen, til et større perspektiv; kjønn. Dette har gjort at faget har endret seg fra å kun problematisere kvinners aktivitet i fortiden, til et større perspektiv med vekt på kjønn som forklaringsverktøy og som perspektiv (Larsen, 2013, s.151). Larsen (2013, s.152) forklarer videre at kjønns historien ikke bare var opptatt av å se på hvordan historien påvirket fortidens kvinner, men også hvordan kjønn som en grunnleggende sosial struktur, meningsbærende kategori og sosial maktrelasjon har bidratt til å forme de historiske prosessene og aktørene som utgjør historikernes studieobjekt. Larsen (2013, s.157-158) kommer også inn på at kvinne- og kjønns historie ikke er et eget tematisk felt i historiefaget, men heller et perspektiv som kan brukes som en analysekategori innenfor ulike historievitenskapelige temaer og problematikker. Men det er ikke bare i forholdet mellom mann og kvinne at kjønn blir

formet, da det også er mulig å se at enkjønnede miljøet skaper handlinger og holdninger knyttet til praksiser, forestillinger og selvforståelse av sin egen væremåte (Larsen, 2013, 168).

Larsen (2013, s.151) påpeker at det er tre trekk ved den feministiske historiografien i Norge. Først overgangen fra synlighetsprosjektet og over til kjønns historie og omskrivingsprosjektet. Så vektleggingen mellom forskjellene på norsk og særlig amerikansk kvinnehistorisk forskning. Til slutt forholdet til den kjønnsblinde historien – drømmen om integrering i den «store Historien» og blant historiefagets øvrige. I relasjon til det Larsen forteller om, ønsker jeg å se nærmere på hvor bevisst forfatterne er i bruken av kjønn i tekstene sine. Skiller forfatterne mellom kvinner og menn, blir kvinner nevnt, eller er det underforstått at de aktørene som forfatterne skriver om, handler om menn. Kan man se tegn til synlighetsprosjektet og integreringen av kvinne og kjønn i lærebøkene?

Også fortellingen, utviklingen og endringen om norsk arbeidslivshistorien er nyttig for denne oppgaven. Med oppstand på 1970-tallet, står fortellingen om hvordan arbeiderklassen ble innlemmet i samfunnet, med hele arbeidslivet som forskningsfelt, sentralt. I første halvdel av 1900-tallet var industri- og næringsutviklingen tematisert, og arbeidernes kår var problematisert av historikere, slik som i Halvdan Kohts teser (Grove & Heiret, 2013, s.176).

Grove & Heiret refererer til Jan Eivind Myhre som har inndelt den sosialhistoriske arbeidslivshistoriske forskningen inn i tre retninger, med forskjellige tematiske vinklinger. Først har man den fysiske formeringen av de industrielle klassene. Den andre retningen var opptatt av levekårene til den nye arbeiderklassen. Den siste retningen baserer seg på Edvard Bull den yngre sine studier av klassebevissthet – under hvilke vilkår utvikler arbeiderne en kollektiv bevissthet, og hva slags bevissthet ble utviklet (Grove & Heiret, 2013, s.180).

Også arbeidslivshistorien har en synliggjøringsprosess. Innenfor arbeidslivshistorien på 1970-tallet blir det skrevet verker som bringer arbeidsmiljøproblemene på dagsordenen, og synliggjør behovet for fagbevegelsens rolle som viktig i samfunnet (Grove & Heiret, 2013, s.188). På 1980-tallet utvides både omfanget og tematikken, og historien om arbeidslivet inngår i en grunnfortelling om hvordan arbeiderklassen blir integrert i en nasjonal arbeiderbevegelse med mulighet til å påvirke samfunnet (Grove & Heiret, 2013, s.189). På 90-tallet utvidet omfanget seg enda mer, slik at ikke bare industriarbeiderne i LO ble belyst,

men også andre yrkesgrupper som lærere og sykepleiere fremheves i litteraturen, med en integrering av gruppene som arbeidstagere (Grove & Heiret, 2013, s.193). Er det tegn til disse endringene i fortellingen om arbeidslivshistorie i de utvalgte lærebøkene?

1.5. Oppgavens metodiske valg

1.5.1. Finne mening i teksten

Fra starten, da jeg skulle gå i gang med analysen av lærebøkene så tenkte jeg «hva er den riktige måten å gjøre dette på? Hva er oppskriften på en vellykket analyse?». I boken *Tekstanalyse for samfunnsvitere* problematiserer også Øivind Bratsberg dette, og forteller at det ikke finnes noen oppskrift, men at han likevel har noen råd som man burde prøve å forholde seg til.

Det første han anbefaler er et ordentlig utvalg av kilder, gjerne fra ulike forfattere og aktører. Siden meningen lever i språket er det viktig at materialet som gjennomgås er stort nok til å få med seg hva de ulike perspektivene og spenningene mellom dem (Bratsberg, 2017, s.54). Han forteller også om tekstnære analyser, som tar for seg grammatiske og semantiske elementer for å kartlegge hvordan ulike aktører plasseres og klassifiseres.

Videre anbefaler han å ta i bruk en kritisk diskursanalyse hvor man retter søkelyset mot ulike egenskaper ved teksten. Har teksten en passiv form? Er enkelte aktørers handlingsvalg skyvet til side, samtidig som en utvikling finner sted knyttet til krefter utenfor noens kontroll?

Bratsberg trekker frem det han kaller normalisering, som tar for seg at prosesser og handlinger blir omgjort til et substantiv, f.eks. «Byen opplevde nedgangstider», istedenfor å forklare årsakssammenhengene til denne nedgangstiden. Bratsberg (2017, s.55) mener at disse holdepunktene kan forstås som abstrakte og som etterstreber objektivitet, men kan være til hjelp for å fremheve partsperspektivet. I en diskursanalyse er det viktig å få oversikt over hvordan den enkelte diskurs er skrudd sammen, og hva slags alternative representasjoner av virkeligheten den er omgitt av og hvordan styrkeforholdene mellom de ulike diskursene ser ut. Kvaliteten på en analyse løftes opp dersom analysen er tekstnære og konkret, men utfordringen er at forskjellige tekster ikke alltid sier så mye konkret om brytningen mellom diskurser som man normalt ønsker å belyse (Bratsberg, 2017, s.56). Ved å ta i bruk disse

anbefalingene fra Bratsberg, vil jeg prøve å se hva slags meningsbærende diskurs de ulike lærebøkene tar i bruk, og hvordan det fremstiller arbeiderbevegelsen.

1.5.2. Å gjennomgå en tekst – utfordringene med kvalitativ metode

Å analysere en kilde med kvalitativ metode er ikke alltid like lett, og basert på hvilke valg man tar knyttet til ulike fremgangsmåter, vil man også få forskjellige svar. Jeg vil her fremheve utfordringene med bruken av denne typen metode, og hvordan det kan være med på å påvirke denne oppgaven.

Ifølge Leseth & Tellmann (2019, s.12) kjennetegner det å ta i bruk kvalitative metoder som at den som ønsker å få svar på noe, går i dybden på det man ønsker å studere for å prøve å forstå praksiser og forståelser til mennesker, og hvordan man skaper mening i verden.

Informasjonen som forskningen hviler på, blir skapt gjennom forskerens møte med kildene.

Et viktig poeng som Leseth & Tellmann (2019, s.15) kommer med er knyttet til «refleksivitet» i kvalitativ forskning – altså hvordan kunnskapen produsert gjennom forskningen har blitt til i møtet mellom forsker og kilde. All forskning vil være preget av forskerens posisjon og perspektiver som gjør at objektive og nøytrale observasjoner ikke er mulige. Dette kan også henge sammen med reliabilitet, at dersom man følger en oppskrift likt hver gang, vil man ende opp med samme sluttproduktet. Innenfor kvalitativ forskning gjelder ikke dette, nettopp på grunn av at selve forskerens, er med på å påvirke resultatet, noe som er vanskelig å gjenskape (Leseth & Tellmann, 2019, s.16).

Knyttet til dette prosjektet vil mitt møte med lærebøkene være preget av min bakgrunn, min samtidige forståelse av oppgaven, og notatene jeg skriver mens denne forståelsen er dannet. Det er ikke nødvendigvis slik at den forståelsen jeg hadde da jeg skrev notatene er den samme når jeg skal bruke dem. Kanskje jeg har lest ny litteratur med andre perspektiver, eller sett på andre skrevne dokumenter. Dette knyttes også opp til reliabilitet, da min egen forståelse av oppgaven som forsker og forfatter er så sentral i gjenskapelsen av denne oppgaven. Dersom en annen person hadde brukt den samme problemstillingen og prøvd å ta de samme valgene, så vil antageligvis den meningsdannende refleksiviteten endres knyttet til den andre personens perspektiver.

En slik meningsdannelse ser man også knyttet til hermeneutikken. I den ønsker man å forstå meningen av noe gjennom gjentatte tolkninger; en forståelselære. Som filosofi bygger hermeneutikken på at hver enkelt sin forståelse av verden er preget av noen forutsetninger som bestemmer hva som er forståelig og uforståelig. Som metode er hermeneutikken knyttet til å forstå eller tolke en tekst ved å knytte den til meningene som inngår i den, ved å prøve å forstå helheten ut fra delene, og delene ut fra helheten (Leseth & Tellmann, 2019, s.115). Her er ikke sannhet eller objektivitet målet, med et utgangspunkt i at en tekst aldri kan forstås uavhengig av den samtidige og historiske konteksten den inngår i (Leseth & Tellmann, 2019, s.116). Forskeren prøver å ta i bruk egen forståelse for å gjenskape forfatterens mening, ved å gi den ny mening – som fører til at en tekst kan ha like mange meninger som fortolkere. For meg har dette vært en utfordring å forstå: at mine tolkninger ikke kan være objektive. Men på den andre siden er det også en lettelse å vite at min tolkning er min egen, noe som er unikt og knyttet til mine subjektive oppfatninger.

1.5.3. Analysevalg og feilkilder

Mine valg knyttet til analysemåte er med på å påvirke mine resultater, og gjennom min oppfatning av kildene blir denne oppgavens datamateriale dannet.

De åtte lærebøkene jeg har valgt stammer alle fra ulike tider, og har forskjellige forfattere – selv om alle er menn. For å lettere gjennomgå disse lærebøkene gikk jeg gjennom innholdsfortegnelsen for å finne kapitler og temaer knyttet til arbeiderbevegelsen. Dette var for å prøve å vurdere hvilke kapitler som var mer relevant enn andre, slik at jeg fikk en oversikt over hvilke kapitler jeg skulle konsentrere meg om. De kapitlene som ikke hadde noe med arbeiderbevegelsen å gjøre ignorerte jeg. De kapitlene som jeg kunne trekke linjer mot arbeiderbevegelsen valgte jeg å gjennomgå, men ikke like nøye som de kapitlene som hadde tydelige koblinger.

Problemet med dette er at det mulig kan frambringe en feilkilde av bøkens representasjon av arbeiderbevegelsen. Dersom jeg i min gjennomgang av bøkene har mistolket kapitlenes betydning eller har oversett tilknytninger til arbeiderbevegelsen i de kapitlene jeg ikke gjennomgikk like nøye, så kan dette være med på påvirke hvordan jeg som leser har oppfattet bøkens representasjon av arbeiderbevegelsen. Dette er noe jeg ikke kommer utenom, da

mine tolkninger er subjektive, og oppgavens omfang begrenser tiden jeg har til å gjennomgå alle åtte lærebøkene i dybden på en hensiktsmessig måte. Likevel tror jeg sjansen for å overse de relevante punktene til oppgaven er små, da det fremstår som lærebokforfatterne har samlet innholdet jeg søker etter under oversiktlige titler.

2. Tiden før Sosialhistorien

2.1. Introduksjon av forfattere og lærebøker

2.1.1. Skard & Midgaard: Verdenshistorie – Lærebok for realskolen og gymnasiet

Et viktig poeng knyttet til forfattere av ulike verk, spesielt i historiefaget er knyttet til å vurdere forfatterne. Edward H. Carr fortalte «Study the historian before you begin to study the facts». Dette er ifølge Heiret, Ryymin & Skålevåg (2013, s.30) knyttet til at historikeren vil prege hvordan fortiden blir framstilt, da fortiden selv ikke taler i de historiske arbeid – det er historikeren selv som velger og tolker blant fortidens spor. Dermed er det en fordel å ta for seg de ulike forfatterne av lærebøkene for å prøve å danne et inntrykk av hvem de var, og hvordan det kan ha påvirket lærebøkene.

Den første boken jeg skal gjennomgå er skrevet av John Midgaard og Eiliv Skard. Skard ble født på Levanger i 1898, og døde i Oslo i 1978. Han var filolog og idéhistoriker, og jobbet både som lærer og senere som professor i klassisk filologi og antikk åndshistorie ved universitetet i Oslo. Han begynte å skrive lærebøker tidlig, og læreboken hans i verdenshistorie for realskolen og gymnaset kom ut i en rekke opplag fra 1939, frem til 60-årene. I tiden etter den andre verdenskrig arbeidet Skard med moralsk opprustning, og tok opp kampen mot fascisme, nazisme og kommunisme (Kraggerud, 2009).

Midgaard ble født i 1891 i Agder og jobbet som lektor på forskjellige skoler med fagene tysk, historie og engelsk (Ekrheim & Ekrheim, 1933, s.348). Etter hvert ble han rektor ved Vahl skole i Oslo, og i 1936 tok han Dr. Philos ved universitetet i Oslo. Han har hjulpet med å utgi flere lærebøker, og var aktiv i partiet Venstre. (Ekrheim, m.fl., 1950, s.561).

Skard & Midgaard er jevngamle, med en syv år i forskjell mellom seg. Da den første boken kom ut i 1939 var de omkring 41 og 48 år gamle, og da versjonen jeg ser på kom ut, i 1963, var de omkring 65 og 72 år. Det er grunn til å tro at endringene i de ulike versjonene hovedsakelig dreier seg om å legge til nye hendelser som har skjedd i perioden mellom de forskjellige versjonene, spesielt når forordet til boken spesifiserer at det kun er gjort noen

«mindre, redaksjonelle endringer» og at i siste avsnittet av boken er «fremstillingen ført à jour» (Skard & Midgaard, 1963, s.3).

Ved å ta utgangspunkt av at både Skard & Midgaard gjennomførte utdanningen sin i perioden fra 1920 til 1930-årene, så kan man prøve å se hva slags historiografiske metoder som gjorde seg gjeldende i dette tidsrommet. I denne perioden er det flere paradigmer som gjør seg gjeldende slik Melve og Kjeldstadli trekker frem. Marxismen trer frem fra 1910 og utover, Annales-skolen fra 1920 og utover, mens den pragmatiske materialisters sterke posisjon på 1930-tallet.

Første utgaven av *Verdenshistorie – Lærebok for realskole og gymnasiet* kom trolig ut i 1939 da det er dette som refereres tilbake til i forordet til det 12. opplaget, som kom ut i 1963 (Skard & Midgaard, 1963, s.3). Når de beskriver «opplag» er det usikkert om dette referer til bokens utgave, da det omtales om redaksjonelle endringer.

Boken er publisert av Aschehoug forlag og består av 323 sider, med det siste kapitlets slutt på side 314. De siste sidene består av ordliste, arbeidsoppgaver, navnerregister og ulike bilder.

Boken er inndelt i 10 kapitler fra «oldtiden» og frem til «Tiden etter 1945», som er inndelt kronologisk. De aktuelle kapitlene for min analyse er kapitler som tar for seg tidsløpet mellom 1850 og 1920, som består av de tre kapitlene; «Tiden 1815-1880», «Tiden 1880-1914, og «Den første verdenskrig (1914-1918)». Kapitlet etter dette tar for seg mellomkrigstiden. Det er vanskelig å se om kapitlene omhandler arbeiderbevegelsen, da kapittelnavnene ikke er tydelige på hva de omhandler.

Titlene som fremstår mest for oppgaven er «Nye samferdselsmidler. Sosiale Spørsmål. Kamp for folkestyre og nasjonalstat», «Industri og handel vokser. Kolonipolitikk. Rustninger og fredsarbeid» og «England, de fredelige reformers land». Med tanke på at disse kapitlene fremstår som mest relevante, kan man tenke seg til at Skard & Midgaard ikke har ansett arbeiderbevegelsen som et særlig viktig tema i denne læreboken, da det ikke kommer tydelig frem i bokens innholdsfortegnelse. Det kan være ulike grunner til dette, men det kan bety at arbeiderbevegelsen inngår i en annen «fortelling» som hovedfortelling eller sidefortelling. Historiefaget på denne tiden skulle ifølge Thue (2019) orientere om den tiden man levde i, og føre elevene inn i det nasjonale og europeiske.

Boken tar ikke for seg Norge eller Norden, men trekker frem andre europeiske land, spesielt England. Derfor kommer hovedvekten av min analyse til å dreie seg om England, med noen få innslag av andre land for å fremheve et mer overordnet blikk av forfatterens inkludering av arbeiderbevegelsen.

Ved en kjapp gjennomgang i ordlisten i slutten av boken, så er det nesten ingen temaer som blir listet opp som relevant for arbeiderbevegelsen bortsett fra nevningen av «Proletariat» og «Revolusjon». I arbeidsoppgavene ser man ingen spor av arbeiderbevegelsen. Hovedfokuset i disse oppgavene fremstår som å være hendelses og personfokuset, med spesielt vekt på vestlige menn.

De fleste underkapitlene er koblet opp til hvert sitt land, noe som gjør at innholdsfortegnelsen fremstår som nasjonsfokuset. Det er en spesiell hovedvekt på vestlige land, men «Øst-Asia» er også nevnt som eget underkapittel. Hvis det er en tematikk som skulle skilt seg ut i denne perioden, så er det nok vektleggingen av nasjonalisme, da det blir trukket frem i tittelen på både kapitlet om Tyskland og Østerrike-Ungarn, og i kapitlet om Italia. Dette underbygger også Thue poeng om arbeiderskolens formål.

2.1.2. Ræder & Coldevin: Verdenshistorie for realskole og gymnas

Anton Ræder står som forfatteren av den andre boken. Han ble født i 1855 i Christiania og døde i 1941 i Asker. Han blir omtalt som «skolemann» og historiker, med hovedinteresse for klassisk historie. Han avla examen artium i 1874 og begynte som lærer, før han senere i 1877 tok filologisk embetseksamen med hovedvekt på latin og gresk, historie og geografi. Han jobbet også som skoleinspektør og fikk senere verv som ekspedisjonssjef i Kirkedepartementets undervisningsavdeling. Ved siden av jobben var også Ræder medlem av partiet Venstre (Vormeland, 2009).

Axel Coldevin er også nevnt som bidragsyter for boken. Han ble født i 1900 i Nordland og døde i 1992 i Bærum, og er mest kjent for sin forskning omkring nordnorsk historie, som storgårdseksperter og lærebokforfatter. Han tok examen artium i 1918, og ble cand.philol. I 1927 med hovedfag i historie, og leverte i 1938 doktoravhandling om «næringsliv og priser i Nordland 1700-1880». Senere jobbet han som lektor (Lysaker, 2009).

Ræder & Coldevin tilhører to forskjellige generasjoner, med en forskjell mellom seg på 45 år. Når denne bokens versjon ble utgitt så hadde Ræder vært død i 18 år, mens Coldevin fylte 69 år. Det er ikke utenkelig å tro at Coldevin gikk gjennom og redigerte forskjellige deler av boken, eller om han bare oppdaterte med den nyeste historien. Coldevin er noen år yngre enn Skard & Midgard, men passer mer inn i samme generasjon som dem, også når det gjelder utdanningen hans fra 1920 årene og utover i 1930 årene. På sin side tilhører Ræders utdannings-perioden rundt 1870 årene. Denne perioden er preget av Sars sin evolusjonisme fra 1870-tallet. Dette er også noe Thue kan bekrefte (Thue, 2019), da Ræder sine lærebøker bar et evolusjonistisk preg.

Verdenshistorie for realskole og gymnas, som er publisert av Aschehoug. Jeg analyserer det 21. opplaget, som kom ut i 1969 og lister opp Axel Coldevin som bidragsyter. Også her er jeg usikker på om boken skiller mellom opplag og utgave, da utgave ikke er nevnt. Dette er ifølge Thue den siste versjonen av boken som opprinnelig kom ut i 1894 (Thue, 2019).

Boken består av 353 sider, hvor det siste kapitlet ender på side 347. De siste sidene består av kart, navn- og sakregister, og innholdsfortegnelsen. Boken benytter seg også av bilder. I innholdsfortegnelsen er boken delt inn i fire deler som er presentert kronologisk, «De førhistoriske tider», «Oldtiden», «Middelalderen» og den største delen fra side 124 til side 347 heter «Den nyere tid», og kommer til å være den delen jeg holder meg innenfor. Den starter fra tidlig 1500-tallet, og strekker seg frem til årene før bokens utgivelse. De forskjellige delene er delt inn i forskjellige kapitler, som igjen har forskjellige underkapitler. De kapitlene som opptar tiden fra 1850 til 1920 er «Tiden 1789 til omkr. 1870» og «Imperialisme og verdenskriger 1870-1945».

I disse kapitlene fremstår det ikke som å være noen tydelige tegn til å vektlegge arbeiderbevegelsen som tema. Det fremstår å være et fokus på industrialiseringen med underkapitler som «Maskinalderen begynner» og «Maskinalder». Det kan hende dette er en av hovedfortellingene som arbeiderbevegelsen blir trukket inn i, hvis man benytter seg av fortellingstypene til Heiret m.fl.. I forbindelse med hovedfortellingene skrive de at «Å forstå en historietekst er å gjenkjenne dens hovedfortelling», noe jeg vil prøve å forklare knyttet til alle de ulike bøkene. Bortsett fra industrialiseringen, fremstår det som om nasjonalismen er særlig vektlagt, med to underkapitler, og imperialismen, – som tema er trukket frem i tittelen til et kapittel og er et eget underkapittel. I likhet med Skard & Midgaards bok, ser vi også her

en trend med å dele inn hvert land for seg selv tematisk, som egne underkapitler.

2.2. Arbeiderbevegelsens fremstilling før sosialhistoriens nye gjennombrudd.

2.2.1. Arbeiderbevegelsen: Faglig og politisk

I kapitlet «Tiden 1815-1880» begynner Skard & Midgaard om å fortelle om periodens teknologiske fremskritt og kjente personer knyttet til dem. Etter hvert kommer de inn på temaet om fabrikkindustrien, som oppsto i England. I forbindelse med dette trekker de frem temaet om klasse, at fabrikkindustrien var med på å skape to forskjellige klasser; en klasse med rikfolk og en klasse bestående av en «eiendomsløs arbeiderstand» (Skard & Midgaard, 1963, s.217). Det nevnes videre at arbeidernes kår var dårlige da de hadde både lang arbeidstid og oftest lav lønn. Siden arbeiderne ikke hadde lov til å danne fagforeninger, hadde de heller ikke muligheten til å bedre sine egne kår, men dette endret seg i 1824 da forbudet ble opphevet.

Skard & Midgaard gjør ikke et poeng ut av om det var arbeiderne som skapte fagforeningene, men det fremstår som underliggende i teksten at når arbeiderne fikk lov til å organisere seg, så ble også fagforeningene dannet. Med fagforeningene stod arbeiderne sterkere sammen, og kunne forhandle med fabrikkeierne. De brukte streik; nedleggelsen av arbeid, som trussel mot fabrikkeierne for å tvinge frem bedringer i arbeidskårene. Industriens vekst, førte med seg økonomisk vekst for bedriftene, og lønnen til arbeiderne økte. Denne veksten i lønn forklarer Skard & Midgaard (1963, s.221) og kommer frem av to ulike grunner. Først og fremst at arbeiderne hadde organisert seg, og at den økonomiske veksten til fabrikkene gjorde det mulig å lønne arbeiderne bedre. I denne seksjonen uttrykker også Skard & Midgaard en form for fremtidsrettet optimisme knyttet til arbeiderbevegelsens vekst.

I neste kapittel, «Tiden 1880-1914» kommer Skard & Midgaard tilbake igjen til klasseperspektivet, men denne gangen forteller de ikke om et konkret geografisk område, men generelt om industrilandene. De gjentar at industrien og handelen skapte en riksmannklasse, som hadde stillinger som fabrikkeiere, bankmenn, storhandlere og «rene

pengemenn» som levde av aksjeutbytte – disse blir omtalt som «kapitalister». Ved siden av denne fåtallige, men mektige klassen vokste det frem en stor arbeiderklasse.

I samsvar med at arbeiderklassen vokste frem som en massiv klasse, forteller Skard & Midgaard videre:

«Arbeiderbevegelsen vokste derfor sterkt i mange land. Fagforeningene økte i mengde og medlemstall, og de sosialistiske partiene fikk stadig større tilslutning ved valgene. Fagforeningene i de enkelte land slo seg sammen til landsorganisasjoner, og styrene i dem fikk ledelse av arbeidernes kamp for bedre kår. Fabrikkeierne på sin side sluttet seg sammen i arbeidergiverforeninger» (Skard & Midgaard, 1963, s.246).

Skard & Midgaard peker på at den voksende arbeiderklassen er grunnen til at arbeiderbevegelsen også vokste, noe som kan tolkes som at arbeiderklassen ansees som grunnlaget til arbeiderbevegelsen, og at arbeiderklassens vekst kan sees i sammenheng med styrken til arbeiderbevegelsen.

Mot slutten av sitatet peker Skard & Midgaard på at fagforeningene organiserte seg ytterligere i landsorganisasjoner, noe som skulle bidra ytterligere i arbeidernes kamp for bedre kår – men det samme gjorde også fabrikkeierne, som sluttet seg sammen i arbeidergiverforeninger for å danne et forsvar mot arbeiderbevegelsens nye krefter.

I denne boken fremstår det som at det er lagt størst vekt på den faglige delen av arbeiderbevegelsen. Fagbevegelser kommer frem i takt med arbeiderklassens vekst, og blir brukt som en maktfaktor for å organisere arbeiderne, og ved å bruke streik som kampmiddel for bedre arbeidsvilkår og lønn. De sosialistiske partiene blir også nevnt å vokse på grunn av arbeiderbevegelsens vekst. Men i denne boken, knyttet til England, blir de ikke særlig vektlagt eller fremstilt som noen maktfaktor som selv bedret arbeidernes kår, eller som arbeiderne kunne bruke for å bedre sine egne kår – i motsetning til den faglige siden.

Men arbeidernes kår blir likevel bedret av politiske krefter, men disse kreftene står utenfor arbeiderbevegelsen, nevnt som både «staten», «parlamentet» og som det «liberale styret». Dette skjer i form av en fremtidsrettet optimisme, hvor arbeidernes kår er i prosessen av å bli bedret. Man ser at Skard & Midgaard vektlegger de forskjellige myndighetene som pågangsdrevne for å bedre arbeidernes materielle kår, selv om de står utenfor arbeiderbevegelsen per definisjon.

Knyttet til arbeidslivshistorisk forskning forteller Grove & Heiret (2013, s.177) at forskningsfeltet konsentrerte seg om fremveksten av en arbeiderklasse og et organisert arbeidsliv under industrialiseringen og mot første halvdel av 1900-tallet. Dette er noe som blir inkludert i boken til Skard & Midgaard. De senere fokusene er knyttet til arbeidsforhold, arbeidsmiljø, arbeidskultur, organisasjonsforhold og nasjonale reguleringsregimer. Disse punktene finner man ikke igjen i denne boken. De nevner arbeidsforhold, men dette er ikke noe som blir gått i dybden på.

Ræder kommer først inn på forholdet mellom arbeiderherre og arbeiderne, og forklarer at fabrikkere ofte var folk fra «underklassen» som fikk lånt penger, og fikk etter hvert samlet massive rikdommer, men var også «harde og hensynsløse arbeidsherrer» (Ræder, 1969, s.218). De nye maskinene i denne perioden gjorde mange arbeidere arbeidsløse, og det gjorde det mulig for fabrikkene å presse lønningene til arbeiderne ned, og arbeidstiden opp, fordi det dermed var konkurranse om arbeidsplassene. Dette førte til at mannen ikke lenger kunne forsørge familien alene, og at «kone» og barn også måtte ut i arbeid – selv om dette ofte ikke var nok. Arbeidsforholdene blir beskrevet som harde, og boforholdene var ikke noe bedre. Ræder forteller at arbeiderne stormet fabrikkene for å ødelegge maskinene, da det var de som hadde ødelagt livene deres og gjort dem arbeidsledige.

Ræder forteller at industrien økte raskt i England, og den engelske arbeiderklassen med dem, fra 40 000 arbeidere i tekstilindustrien på 1760-tallet, til 843 000 i 1831. Han omtaler arbeiderklassen som et «proletariat, preget av håpløs fattigdom, uvitenhet, fyll og råskap», og at for å bedre sine kår slo de seg sammen i fagforeninger, noe som tidligere var ulovlig (Ræder, 1969, s.219). Nå begynte arbeiderne å kjempe for bedre lønninger og kortere arbeidstid ved å bruke streik som virkemiddel – men da måtte alle holde sammen. Ræder vektlegger at det fantes dem som falt fra eller ikke ville være med. Disse streikebryterne ble sett om som forrædere. Solidaritet mellom arbeiderne ble middelet for å nå bedre kår.

Ræder avslutter med å si hvordan arbeiderne selv bidro til utviklingen av sine materielle kår ved hjelp av fagforeningene. «Ved denne lovgivningen og ved arbeidernes egen kamp er de uhyggelige samfunnsdendene som fulgte industrien, f.eks. arbeidsledighet, underbetaling og dårlige boforhold, blitt avhjulpet for en stor del» (Ræder, 1969, s.219). I motsetning til Skard & Midgaard vektlegger Ræder ikke denne fremtids optimismen, men velger heller å belyse de

negative sidene ved arbeiderklassens situasjon, og at målet potensielt ikke kan bli oppnådd blant annet på grunn av streikebrytere og mangel på klassesolidaritet.

Det siste Ræder trekker frem i forbindelse med England, er hvordan arbeiderne ble utestengt fra det politiske liv ved at de ikke hadde stemmerett, og om kampen for å tilegne seg både det og hemmelig valg gjennom opprettelsen de første arbeiderpartiene. Ræder (1969, s.225) forklarer at disse tidlige arbeiderpartiene ikke holdt ut lenge, men de hjalp til å holde liv i krave om stemmerettsutvidingen. I 1867 ble reformen for arbeidernes stemmerett i byene gjennomført, av den konservativ regjering med Benjamin Disraeli i spissen (Ræder, 1969, s. 226).

Et annet poeng Grove & Heiret har knyttet til denne periodens arbeidslivsforskning er innlemmingen av arbeiderklassen inn i nasjonalstaten (Grove & Heiret, 2013, s.203). Dette kommer til uttrykk både i Skard & Midgaards bok og Ræders bok gjennom lovliggjøringen av fagforeningene, og hvordan arbeiderpartiene hjalp til med å utvide den allmenne stemmeretten. Dette kan tyde på at en av grunnfortellingene i bøkene er knyttet opp mot det nasjonale. Ifølge Thue var allmennskole fra slutten av 1800-tallet knyttet opp til en innlemming i nasjonal og europeisk kulturtradisjon, som boken til Ræder beskriver. 1960-tallet var perioden for arbeidsskolepedagogikk i skolen, som skulle sette lærestoffet i forbindelse med elevenes egne interesser og behov. Likevel forteller Heiret, Ryymin & Skålevåg (2013, s.8) at det nasjonale i historieskrivingen har utgjort «grunnstammen». Selv etter et stort og nytt mangfold av historikere fra 70-tallet, har det ikke ført til noe tydelig fragmentering av dette i norsk historieskriving (Heiret & Ryymin, 2013, s.353) – det nasjonale står likevel sterkt, noe det antageligvis også gjør hos Skard & Midgaard.

2.2.2. Arbeiderbevegelsen: Radikal og moderat

I gjennomgangen av England, går ikke Skard & Midgaard inn på de ideologiske forskjellene innad i arbeiderbevegelsen. Splittelsen mellom den radikale og den moderate siden blir ikke belyst, men man ser tegn til den andre steder i teksten som ikke konkretiserer hvilke geografiske områder det er snakk om.

I den ideologiske gjennomgangen av marxismen, referer Skard & Midgaard (1963, s.218) til Marx, som skrev at det privatkapitalistiske samfunnet kommer til å føre til en katastrofe, og

at når den inntreffer må arbeiderne gjøre revolusjon for å overta makten i staten («proletariatets diktatur»). I sammenheng med dette, forklarer de også at «Men andre mente at veien til sosialismen kunne gå gjennom gradvise forandringer og på fredelig vis» (Skard & Midgaard, 1963, s.218).

Ved å legge denne forståelsen til grunn, så er få tegn til noen radikale krefter i Skard & Midgaards gjennomgang av arbeiderbevegelsen i England. Men den faglige delen av arbeiderbevegelsen kan passe inn i den moderate siden sin fremstillingen av arbeiderbevegelsen, ved at det arbeides for å bedre arbeidernes kår «gradvis og på fredelig vis».

Ræder kommer også inn på forholdet mellom den radikale og den moderate siden i gjennomgangen av de forskjellige ideologiene knyttet til arbeiderbevegelsen.

«Industriarbeiderne i de fleste land sluttet seg til den sosialistiske lære; men ikke alle godtok de radikale idéer og den hensynsløse framgangsmåte som Marx mente var nødvendig. Særlig i Nord- og Vest-Europa og i Amerika har tankegangen vært den at samfunnet må utvikles på fredelig vis, og at ingen enkelt klasse skal herske over andre» (Ræder, 1969, s.221).

Innenfor ideologien blir det fremstilt et skille mellom den radikale delen som ville omskape samfunnet gjennom revolusjon, hvor arbeiderklassen skulle herske, mens den moderate delen ville omskape samfunnet på fredelig vis, uten en herskende klasse.

I England fra arbeiderbevegelsen fremvekst og frem til tiden etter første verdenskrig, blir det ikke omtalt noen revolusjonære krefter innenfor arbeiderbevegelsen, men heller ikke klargjort hva de moderate kreftene er. Ved å se på den moderate siden som å ville hjelpe arbeiderne, men uten revolusjon, kan man tenke seg til at den faglige siden av arbeiderbevegelsen, altså fagbevegelsen blir inkludert i den moderate siden i Ræder fremstilling av arbeiderbevegelsen.

Hverken hos Skard & Midgaard eller hos Ræder kommer dette forholdet tydelig til uttrykk. Det er ingen intern kamp i den britiske arbeiderbevegelsen som vitner om splittelse mellom de revolusjonære og de moderate i denne tidsperioden.

2.2.3. Ideologi

Det ideologiske aspektet til Skard & Midgaard blir i hovedsak vektlagt i gjennomgangen av forholdet mellom den moderate og radikale siden.

Gjennomgangen av både sosialismen og marxismen blir tatt hånd om på under én side (Skard & Midgaard, 1963, s.218). Når det fortelles om sosialismen, blir det forklart at sosialismen omtales som en ordning der samfunn, staten, kommunen eller «arbeiderne må overta produksjonsmidlene eller få ledelse av produksjon på en eller annen måte». De forteller videre at mange arbeidere sluttet seg til denne læren sammen med en del av arbeiderpartiene. I 1848 skrev Karl Marx og Friedrich Engels «*Det Kommunistiske Manifest*», og omtales som skaperne av marxismen som «de fleste sosialister sluttet seg til» (Skard & Midgaard, 1963, s.218). Hos Skard & Midgaard skiller marxismen seg fra andre sosialistiske ideologier ved en vektlegging av behovet for revolusjon.

Blant de nye sosialistene blir Marx og Engels omtalt som datidens ledere, på grunn av deres arbeid med «*Det Kommunistiske Manifest*» og «*Das Kapital*», som beskriver hvordan arbeiderne må slå seg sammen på tvers av landegrensener, og ta makten over produksjonen og staten gjennom revolusjon. Skard & Midgaard omtaler ikke hvordan denne revolusjonen skal foregå, men det er tegn til at de mener det som voldelig, og det kommer spesielt til uttrykk når de peker på at andre sosialister mente at man kunne endre samfunnet «på fredelig vis».

Hverken sosialismen eller marxismen blir gjennomgått spesielt i dybden, men Skard & Midgaard belyser dem.

Ræder kommer inn på den ideologiske bakgrunnen til arbeiderbevegelsen under en seksjon med tittelen «Sosialismen». Han forteller at de som kritiserte kapitalismen og ville endre samfunnet på en måte sånn at «ingen behøvde å leve i slik elendighet» som arbeiderklassen kalte seg kommunister og sosialister. Ræder beveger seg ikke tydelig inn på hva som er forskjellen mellom dem (Ræder, 1969, s.220).

Videre forteller han at «*De angrep den frie konkurransen og hele den økonomiske liberalismen. Men de gikk videre, de angrep også den økonomiske ulikheten mellom menneskene, ja tilmed selve eiendomsretten. «Eiendom er tyveri» var et av slagordene deres*» (Ræder, 1969, s.220).

Han trekker frem Marx og Engels som skrev «*Det kommunistiske Manifest*», og *Kapitalen*, hvor det vektlegges at arbeiderne må stå samlet mot kapitalistene for å fremme sine interesser gjennom klassekamp, kreve fullt utbytte for eget arbeid og overta retten til produksjonsmidlene og føre de i samfunnets eie, deres tanker ble rådende i den sosialistiske bevegelsen (Ræder, 1969, s.220-221). Men først må arbeiderne vinne den politiske makten, om nødvendig gjennom en revolusjon.

Ræder avslutter med å vektlegge forholdet mellom den radikale siden og den moderate siden; de som mente at revolusjon var eneste alternativet, og de som mente at samfunnet kunne endres på fredelig vis uten en herskende klasse. Ræder legger i dette avsnittet opp til at arbeiderbevegelsens ideologiske rammeverk fremstår som en trussel i teksten, spesielt på «den frie konkurransen» og «eiendomsretten». I kontrast til Skard & Midgaard er Ræder mer normativ enn det Skard & Midgaard er i gjennomgangen av ideologiene. Dette kan ha sammenheng med at Ræder selv var Venstremann, og noe skeptisk til disse ideologiene (Thue, 2019)

2.2.4. Arbeiderbevegelsens kjønnsdimensjoner

Skard & Midgaard fremstår ikke som særlig opptatt av å belyse forholdet til kjønn i denne læreboken. Likevel så har de en passiv tilnærming til denne tematikken, og det ser vi tegn til i gjennomgangen av hvordan det engelske parlamentet innførte sosiale reformer. Før de kommer inn på kjønnsdimensjonen, så introduserer de tematikken gjennom å fortelle om arbeidervern og nemnder som skulle undersøke «arbeidernes kår», som fant noen rystende funn (Skard & Midgaard, 1963, s.220). I forbindelse med dette forteller de om «barn» og «jenter» sine tøffe arbeidsforhold, før de forteller at «Lønningene var gjennomgående lave, og mange menn mistet sitt arbeid fordi kvinner og barn arbeidet billigere enn de». De forteller videre at «Det ble forbudt å bruke kvinner og barn i gruvene; arbeidstiden for kvinner og barn (personer under 18 år) i fabrikkene ble innskrenket ... Det førte snart til at også mennene fikk samme arbeidstid» (Skard & Midgaard, 1963, s.221).

Ved å først fortelle om nemndene som skulle undersøke arbeidernes kår, for så videre å fortelle om barn, kvinner og menn sine arbeidsforhold i industrien, så insinuerer Skard & Midgaard at disse gruppene er en del av det man kan forstå som en «arbeider», selv om de ikke direkte omtaler hver og enkelt av disse gruppene som det. Når de snakker om kvinner og

menn, så fortelles det at begge kjønnene arbeidet og at det var en lønnskamp mellom mennene, og kvinner og barn. Kvinnene blir i dette eksemplet kun knyttet opp til barn, som kan forstås som en fjerning av kvinnens legitimasjon.

Senere, etter å ha fortalt at kvinner og menn fikk redusert arbeidstiden sin av de sosiale reformene og at kvinner og barn ikke lenger fikk arbeide i gruvene, blir det nå forklart at «etter hvert steg arbeidernes lønninger; det skyldtes dels arbeidernes organisasjoner, dels at det ble stadig større behov for arbeidere» (Skard & Midgaard, 1963, s.221). I denne overgangen er det tvilsomt at forfatterne fortsatt inkluderer kvinner og barn som en del av arbeiderne – da det tidligere eksemplet er det eneste stedet der kjønnsdimensjonen er belyst.

Selv om Skard & Midgaard kan ha ment å inkludere kvinnene som en del av «arbeiderne», kommer det ikke frem at kvinnene blir inkludert som en del av dem i resten av boken som tar for seg arbeiderne, hvor det da fremstår som underforliggende at en arbeider er en mann. Det betyr at ikke engang kvinnes synliggjøringsprosjekt er et fokus for denne boken, som er det første steget i kvinne-, - og kjønnshistorien før man konsentrerer seg om kjønn (Larsen, 2013, s.151). Også i tilknytning til arbeiderbevegelsen, blir det i forbindelse med at arbeiderne organiserer seg i fagforeninger kun referert til «arbeidere». Diskusjonen knyttet til kvinnes kamp for retten til å organisere seg er heller ikke belyst. Denne tilnærmingen passer for de historiografiske endringene man ser knyttet til kvinne-, - og kjønnshistorien som ikke enda har slått gjennom.

I Ræder sin fremstilling av kjønnsdimensjonene, fremstår det kun som om kvinnene blir trukket frem i gjennomgangen av at lønnen gikk ned på grunn av de nye maskinene i fabrikkene, som gjorde at fabrikkene kunne presse ned lønningene, og arbeidstiden opp. Dette førte til at «Lønningene ble til slutt så små at en familie umulig kunne leve av det mannen tjente, og så måtte han sende kona og barna til fabrikkene eller gruvene. Ofte hjalp ikke dette heller, så kommunene måtte betale forsorgsunderstøttelse til folk som var i arbeid» (Ræder, 1969, s.218). I dette eksempler ser man ett sammenheng mellom Skard & Midgaard og Ræder, ved å forbinde kvinnen sammen med barnene, som igjen bygger på en fjerning av kvinnens legitimitet ved at kvinnen ikke oppleves som voksen og selvstendig, men heller som umyndige barn.

Ræder trekker frem at både barn og kvinner måtte arbeide, men dette er først etter at mannen ikke får nok penger til å forsørge familien. Pengene fra resten av familien forklares ofte ikke

å strekke til, og da griper kommunen inn for å støtte «folk» som var i arbeid. Hva Ræder mener med folk er usikkert, og kan godt hende dette inkluderer både mann og kvinne. Men Ræder inkluderer ikke kvinnene inn i «arbeider»-begrepet, og beskriver kvinnene som «konen» til mannen. Selv om Ræder ikke bevist snakker om en «mannlig arbeider», så kan det fremstå som at Ræder mener at dette er underforstått – det er mannen som er arbeideren. Når det er sagt, nevner ikke Ræder noe om kjønnsdimensjoner innenfor arbeiderbevegelsen, kun innenfor arbeiderklassen. Dermed ser man et likhetstegn Ræder og Skard & Midgaards bok knyttet til sin fremstilling av kjønn.

2.2.5. De materielle kårene som grunnlag for utvikling

Når det gjelder materielle kår, er arbeidernes situasjon det Skard & Midgaard tydeligst fremhever. Arbeiderne omtales som å leve i dårlige kår med lang arbeidstid og dårlige arbeidsvilkår (Skard & Midgaard, 1963, s.187). Som en reaksjon på disse forholdene, prøvde arbeiderne å bedre sine egne kår så snart forbudet mot å danne arbeiderforeninger ble opphevet i 1824. De begynte å forhandle med fabrikkene og tok i bruk streik som middel for å kjempe frem bedre arbeidsvilkår (Skard & Midgaard, 1963, s.217). Knyttet til arbeidslivshistorie er dette et fokus man startet med i første halvdel av 1900-tallet, å se på arbeidernes økonomiske og sosiale posisjon (Grove & Heiret, 2013, s.176).

I forbindelse med arbeiderbevegelsens fremvekst, så peker Skard & Midgaard på at industrien og handelen skapte to klasser, en riksmannsklasse og en stor arbeiderklasse. Når klassen til de som lever i de verste materielle kårene i samfunnet vokser, så forklares også at arbeiderbevegelsen vokser – faglig og politisk (Skard & Midgaard, 1963, s.247).

Jeg tolker dette som at det er arbeiderklassens materielle kår som står i fokus for utvikling hos Skard & Midgaard. Når arbeiderklassen vokser, og flere personer havner innenfor de samme, vanskelige materielle kårene, så fører det til at det er flere som ønsker å endre sin egen situasjon. For å gjøre dette, så organiserer de seg i arbeiderbevegelsens ulike deler, noe som igjen styrker arbeiderbevegelsen og gir den mer makt i samfunnet for å kjempe for arbeidernes kår, ved å sørge for at arbeidsforhold blir bedre og at lønnen stiger – selv om lønnstigningen også skyldes de økonomiske høykonjunktorene. I denne sammenhengen trekkes ikke de materielle kårene frem som relevante for arbeiderklassens vekst, men det er

nok denne koblingen Skard & Midgaard peker mot. De forklarer at arbeiderbevegelsen vokser på grunn av arbeiderklassens vekst, siden fagforeningene kjempet for at arbeiderne skulle få bedre kår. Dette betyr at de materielle kårene står sentralt for utvikling hos Skard & Midgaard, og at det selv er arbeiderklassen som tar grep.

Når Ræder skriver om arbeidernes situasjon, så legger han vekt på at arbeiderklassen levde under dårlige materielle kår - mye av dette var knyttet til arbeidernes dårlige økonomi. For å endre denne situasjonen, så peker Ræder på at arbeiderne selv gikk sammen og dannet fagforeninger, og begynte å kjempe for bedre lønninger og kortere arbeidstid. Streik ble brukt som virkemiddel (Ræder, 1969, s.219).

På den andre siden så peker Ræder på at parlamentet danner «Arbeidervern» når de setter seg inn i arbeiderklassens kår; «Men nøden blant proletariatet var så skrikende at parlamentet ble nødt til å gjøre noe for å lindre den» (Ræder, 1969, s.223). Ræder peker på at myndighetene prøver å bedre arbeiderklassens kår, av den ene grunnen at de materielle kårene til arbeiderklassen i denne perioden var såpass alvorlige at de var nødt til å tre inn for å bedre den. Barn under 10 år får ikke lenger lov til å arbeide i industrien, arbeidstiden blir satt ned til 10 timer, og fabrikkinspektører blir ansatt for å vedlikeholde lovendringene.

Hos Ræder er også de materielle kårene som utviklingsgrunnlag synlig, og også her har arbeiderklassen en sentral rolle. Forskjellene fra Skard & Midgaard er at Ræder beskriver hvordan også myndighetene reagerer på de materielle kårene til arbeiderklassen.

2.2.6. Andre geografiske områder.

De andre landene som trekkes frem i denne boken, som også inkluderer arbeiderbevegelsen blir ikke særlig belyst i tiden før andre verdenskrig. I Frankrike nevnes det smått at sosialistiske arbeiderne gjorde oppstand i krav om å få republikk fra omkring midten av 1800-tallet (Skard & Midgaard, 1963, s.225), og i Tyskland blir kun Marx og Engels trukket frem i forbindelse med sosialismen og marxismen.

I Russland blir den russiske revolusjonen trukket frem fra 1917, med Lenin, Trotskij og Stalins maktovertagelse (Skard & Midgaard, 1963, s.267).

Arbeiderbevegelsen blir også vektlagt i en bevisst internasjonal kontekst, hvor den andre internasjonale i 1889 blir fremhevet, mens den første internasjonale fra 1864 kun blir omtalt som en referanse på bunnen av siden (Skard & Midgaard, 1963, s.247). Komintern blir også trukket frem etter den russiske revolusjon, og blir omtalt som «den tredje internasjonale» (Skard & Midgaard, 1963, s.283).

Andre land som Ræder kommer inn på er Frankrike, Tyskland og Russland. I Frankrike var det også harde kår, men der var det vanskeligere å organisere seg, som ikke gjorde livet lettere og førte til at ble sosialister. (Ræder, 1969, s.230). Etter at Frankrike ble en republikk, prøvde sosialistene somvar del av maktapparatet å bedre arbeidsledigheten, men dette slo tilbake (Ræder, 1969, s.231). I tillegg blir kommunardopprøret nevnt (Ræder, 1969, s.264).

I Tyskland blir det nevnt at arbeiderne sluttet seg til sosialdemokratiske partier og konflikten med Bismarck som prøvde å hindre sosialistenes fremvekst med å gjøre delen av dem ulovlig – uten hell. Han prøvde å bedre arbeidernes kår med sosialpolitikk, og denne sosialpolitikken blir nevnt som et mønster for andre land også (Ræder, 1969, s.262).

Russland blir mest trukket frem tilknyttet den Russiske revolusjon i 1917, hvor Lenin og de kommunistiske bolsjevikene tok makten (Ræder, 1969, s.275). Det blir nevnt at Sovjetunionen også prøvde å rette fokuset sitt mot verden, og grunnla Komintern, men dette fikk ikke noen stor innflytelse utenfor Russland (Ræder, 1969, s.281).

2.2.7. Bøkenes sentrale aktører og fremstilling av utviklingsprosesser

Jeg trakk frem Bratsberg i forrige kapittel, som anbefalte å ha en tekstnær tilnærming til kildene, om aktørers handlingsvalg, og passivitet.

I gjennomgangen av boken til Skard & Midgaard kommer det frem at England er det området hvor arbeiderbevegelsen blir mest vektlagt. Fra tidlig av kommer de inn på dannelsen av klassene som ble skapt av fabrikkindustrien; en arbeiderklasse som levde under dårlige kår og av å selge arbeidskraften sin til den rike klassen, kapitalistene, som eide produksjonsmidlene. Det var i utgangspunktet utfordrende for arbeiderne å bedre sine egne kår, fordi danningen av arbeiderforeninger var forbudt frem til 1824. Etter dette ble opphevet, danner arbeiderne

foreninger og organiserer seg for å bedre sine egne kår. Fagforeningene danner etter hvert landsorganisasjoner, mens kapitalistene går sammen for å skape arbeidergiverforeninger.

Den faglige siden kommer frem som den mest sentrale delen av arbeiderbevegelsen. Når arbeiderklassen vokser, så styrkes arbeiderbevegelsen. Men den politiske delen av bevegelsen ikke kommer frem som en tydelig aktør.

Heller ikke forskjellene mellom den moderate og radikale siden blir tydeliggjort, slik at man vet hvem som tilhører de forskjellige siden, og hvem som da skaper noen tydelig form for utvikling.

Utenfor arbeiderbevegelsen gjør myndighetene seg gjeldende som en aktør for å utvikle arbeiderklassens materielle kår. Staten etablerte sosiale reformer som innskrenket arbeidstiden, bedre arbeidsforhold og innførelsen av tilsynsmenn for fabrikkene (Skard & Midgaard, 1963, s.217). Parlamentet påvirker også arbeidernes arbeidssituasjon (Skard & Midgaard, 1963, s.221). Skard & Midgaard nevner også det liberale styret fra 1905, som gjennomførte sosiale reformer. For å få penger til disse reformene startet den liberale regjeringen også å ta høyere skatter fra de som hadde mest penger - rikfolket (Skard & Midgaard, 1963, s.251).

Det er et personfokus knyttet til Karl Marx og Friedrich Engels. Selv om de ikke blir trukket frem i tilknytning til England, beskrives deres rolle i utviklingen av det ideologiske rammeverket til arbeiderbevegelsen, som mange arbeidere og partier sluttet seg til.

Ræder påpeker at fabrikkeierne stammet fra arbeiderklassen. Disse ble senere arbeiderklassens hensynsløse arbeidsherrer, og betalte dem dårlige slik at de hadde problemer med økonomien. Etter at myndighetene grep inn og innførte sosiale reformer, fortalte fabrikkeierne at de nye lovene ville bety økonomisk ruin for dem. Disse fabrikkeierne kan forstås som en motstander av arbeiderklassen i teksten.

Arbeidernes reaksjon på at lønningene og arbeidstiden ble forverret var å prøve å ta kampen i egne hender, og ødelegge maskinene som hadde påført den forverrede situasjonen. Senere når arbeiderne fikk lov til å organisere seg, så gikk de sammen inn i fagforeninger og tok i bruk streik som kampmiddel for å bedre sine egne kår. I denne situasjonen var det noen streikebrytere som fremstår som en trussel mot en samlet streik.

Den faglige delen av arbeiderbevegelsen fremstår som en aktiv aktør knyttet til å hjelpe arbeiderklassens kår. Den politiske er mer passiv, men omtales som å kjempe for allmennstemmerett.

Myndighetene i form av kommuner, parlament og staten konsentrerer seg også om arbeidernes kår, og prøver å innføre sosiale reformer for å bedre situasjonen gjennom trygder, redusert arbeidstid og bedre arbeidsforhold (Ræder, 1969, s.218, 219 og 223).

Myndighetspersoner som Disraeli og Gladstone blir trukket spesielt frem for å ha bidratt til innførelsen av sosiale reformer for å hjelpe arbeiderklassen (Ræder, 1969, s.226).

Kvinnene blir ikke trukket frem som en viktig aktør, og omtalt som «konen» til mennene som «måtte» ut i arbeid da mennene ikke tjente godt nok, og blir trukket frem på lik linje som barn. Selv om det nevnes at de jobbet, så fremstår de som veldig passive i teksten da dette er det eneste som nevnes om dem.

Begge bøkene forteller også en historie om dannelsen av en organisert arbeiderbevegelse som sin hovedfortelling. Dette uttrykkes gjennom opprettelsen av en fagbevegelse som videre førte til landsorganisasjoner og arbeiderpartier. Denne dannelsen blir uttrykt på forskjellige måter hos forfatterne. Hos Skard & Midgaard skjer dette gjennom at fagforeningene ble dannet med et preg av fremtidsoptimisme knyttet til den positive utviklingen. Denne positive utviklingen kan forbindes med at etter dannelsen av fagforeningene så stod arbeiderne sterkere sammen, mot fabrikkeneierne. Lønnen og arbeidskårene til arbeiderne omtales som å bli bedre på grunn av organiseringen (Skard & Midgaard, 1963, s.221). Denne positive utviklingen kommer også frem knyttet til arbeiderbevegelsens vekst, knyttet til flere medlemmer i fagforeningene og større oppslutning i partiene – hvor de sammen skulle bedre arbeidernes kår (Skard & Midgaard, 1963, s.246). Ræders fremtidssynoptimisme er mer fraværende, da han forholder seg til den «nåværende» situasjonen om at situasjonen fortsatt er vanskelig eller ikke har blitt bedre. Dette kommer til uttrykk i gjennomgangen av fagforeninger, som bidro til å bedre arbeidernes kår – «men da måtte alle holde sammen». Dette knytter han opp til problematikken med streikebrytere som en trussel for solidariteten. De materielle kårene bedrer seg, og Ræder kommenterer at de uhyggelige samfunnsdødelene fra industrien hadde blitt «avhjulpet for en stor del». Dette kan forstås som en positiv tilnærming, men det legger også opp til en negativ fremtoning gjennom at situasjonen har blitt bedre, men at man enda ikke har nådd målet.

2.3. Oppsummering av lærebøkene

2.3.1. Skard & Midgaards lærebok

I boken til Skard & Midgaard trekkes både den politiske og faglige siden av arbeiderbevegelsen både frem, men det er den faglige siden som får mest oppmerksomhet. Både fagbevegelsens og de sosialistiske partiers vekst blir knyttet sammen med arbeiderklassens vekst, mens den faglige siden også vektlegges å hjelpe arbeidernes materielle kår. På den politiske siden blir kun sosialistpartienes vekst knyttet til arbeiderklassen.

Fremstillingen til Skard & Midgaard om den radikale og den moderate siden er begrenset. Det som nevnes er i den ideologiske gjennomgangen – uten aktører.

Ideologisk forteller de hvordan de forstår sosialismen. Marxismen blir også forklart, og her beskrives revolusjon som viktig, som vist i sist avsnitt.

Heller ikke kjønnsdimensjonen vektlegges i nevneverdig grad.

Bruken av de materielle forholdene hos Skard & Midgaard for å forklare utvikling er mest knyttet til arbeidernes materielle kår. Arbeidernes kår blir ofte omtalt som dårlige; lang arbeidstid og dårlige arbeidsvilkår – noe som fører til at de tar grep for å bedre dem. Det nevnes at når arbeiderklassen vokser, styrkes også arbeiderbevegelsen.

Utenom England, så går også Skard & Midgaard inn på Frankrike og Russland knyttet til arbeiderbevegelsen. Verken Tyskland eller USA blir koblet opp til en arbeiderbevegelse. Norge er ikke inkludert.

De sentrale aktørene er arbeiderne som skapte fagforeninger, myndigheter som gjennomførte reformer og gjorde fagforeninger lovlig. Den faglige siden er sentral og aktiv, mens den politiske er passiv. Både de radikale og moderate aktørene er utenfor teksten. Ingen kvinner har noen sentral rolle.

Bokens form som lærebok gjør det utfordrende å redegjøre hva slags fortellingstype arbeiderbevegelsen går inn i da forfatteren berører mange forskjellige temaer. Inntrykket mitt er at hovedfortellingen til arbeiderbevegelsen er knyttet til dens utvikling fra uorganiserte

arbeidere, til å en dannelse av fagforening og politiske partier. Det er ingen intern konflikt i bevegelsen eller noen form for motstand, noe som gir det er preg av fremtidsoptimisme.

2.3.2. Ræders Lærebok

Ræder kommer inn på den faglige arbeiderbevegelsen gjennom å beskrive arbeiderklassens dårlige kår, og at for å bedre dem slo de seg sammen i fagforeninger, som tidligere hadde vært ulovlig. Arbeiderne står i spissen for å gjennomføre streiker. Den politiske siden blir belyst gjennom at Ræder kommer inn på at arbeiderne ikke hadde stemmerett, som var grunnen til at de første arbeiderpartiene ble stiftet. Men det regjeringen ledet av Disraeli som gjennomførte det.

Det blir ikke eksplisitt beskrevet noen forskjell på moderat og radikal side av arbeiderbevegelsen i England, men de overordnede forskjellene blir belyst gjennom ideologien.

Ideologisk forklarer han hva kommunister og sosialister er, de som ville endre samfunnet vekk fra kapitalismen, men skiller ikke mellom gruppene. Han rører innom marxistisk teori som klassekamp og utnyttningen av arbeidernes utbytte. Han skiller ikke bevisst mellom hverken sosialisme, kommunisme eller marxisme.

Kjønn er heller ikke belyst.

Også de materielle forholdene er hos Ræder tydelig knyttet til arbeidernes kår. Kårene var dårlige, og de levde i nød. Som reaksjon på dette tar arbeiderne en aktiv rolle i å danne fagforeninger og å streike. Man ser også at myndighetene prøver å bedre arbeidernes dårlige kår gjennom lovendringer.

Ræder trekker ikke inn Norge i sin bok, kun England av det som er knyttet til mitt fokusområde. Utenom dette, inkluderes Frankrike, Tyskland og Russland opp mot arbeiderbevegelsen.

Hos Ræder finner man de sentrale aktørene i myndighetene, arbeiderne som både aktive og passive og arbeidsherren. Den faglige siden er tydelig, mens den politiske er mer i bakgrunnen. Disraeli og Gladstone kommer frem i et personfokus knyttet til reformer og stemmerett, slik som Marx og Engels. Ingen kvinner er sentrale i teksten.

Læreboken til Ræder sin hovedfortelling er i all hovedsak lik Skard & Midgaard, men myndighetene har en mer sentral rolle, knyttet til stemmerett og bedringen av de materielle kårerne. Fremtidsoptimismen er her mer fraværende, da utviklingen skjer, men en svært negativ situasjon. Arbeiderne fikk det bedre, men de levde likevel under de «uhyggelige samfunnsøkonomiene som fulgte industrien».

3. Sosialhistoriens gjennombrudd

3.1. Introduksjon

I dette kapitlet skal jeg se nærmere på lærebøker som har blitt utgitt i perioden da sosialhistorien for fullt begynte å ta form i akademia, omkring 1970-tallet (Kjeldstadli, 2013, s.70). Noe av det som kjennetegner sosialhistorien er radikaliseringen som foregikk på 1960-70-tallet. På 1970-tallet foregikk det også en stor debatt knyttet til lærernes økte radikaliserings, og om de i lys av dette skulle holde seg politisk nøytrale når de underviste (Skjelbred, 2017, s.364).

Bøkene som inngår i dette kapitler er utgitt i løpet av 1970-tallet, men det trenger ikke å bety at de viser tegn til å være radikale sammenlignet med de andre bøkene i denne oppgaven, eller at de viser noen sosialhistoriske trekk knyttet til arbeiderbevegelsen. Det kan hende det ikke får fotfeste i lærebøkene før i en senere tid, om i det hele tatt. Det er også en mulighet at dette ikke viser seg knyttet til min oppgaves tematikk, måten arbeiderbevegelsen skildres på, men at det heller viser seg i andre temaer i boken.

Dette kapitlet tar for seg to lærebøker og deres forfattere, hvordan lærebokforfatterne har fremstilt arbeiderbevegelsen i bøkene sine, hvordan denne fremstillingen kan tolkes i lys av historiografisk litteratur, og til slutt en oppsummering og en sammenlikning av bøkene.

3.2. Introduksjon av lærebøker og forfattere fra 1970-tallet

Lærebokforfatterens interesse og utdanning kan ha vært med på å påvirke hvordan lærebøkene har blitt skrevet, i tillegg til rammeverket myndighetene har definert. Slik som de tidligere lærebøkene skal jeg ta for meg bakgrunnen til forfatterne for å kartlegge mulige faktorer som påvirker lærebøkene. Hvor mye blir forfatterne påvirket av utdanning sin, interessene sine, og de historiografiske paradigmen når de fremstiller arbeiderbevegelsen?

3.2.1. Bjøl & Greve: *Verden blir én*

Den første boken har tittelen *Verden blir én* og ble publisert i 1978. Forfatterne er Erling Bjøl og Tim Greve. Bjøl er en dansk statsviter og journalist født i 1918, med fullført dr.scient.pol. i 1966 (Solheim, 2020). Han var professor i internasjonal politikk ved Århus Universitet.

Greve ble født inn i et velstående hjem i Bergen i 1926 og hadde bakgrunn som statsviter med en magistergrad i statsvitenskap fra 1952, i tillegg til at han har jobbet i utenriksdepartementet, stortinget og som sjefsredaktør i avisen VG (Bonde, 2013).

Med utgangspunkt i forfatterens bibliografi, later Greve til å ha en interesse for krig, Nansen og politikk i Norge, mens Bjøl lar seg interessere av utenrikspolitikk og kulturhistorie (Solheim, 2020) (Bonde, 2013).

Ifølge Nasjonalbibliotekets bibliografi på Bjøl & Greve har det begge skrevet 29 bøker hver. Bjøls interesse for historie startet først i 1969, mens Greve begynte i 1964 – noen få år før denne bokens utgivelse. Ingen av dem har en «historisk» utdanning. Dette kan føre til at forfatterne i liten grad påvirkes av de ulike historiografiske paradigmene. Fra og med 1970-tallet kommer det et større mangfold av historiografiske retninger. Men med tidens nye historiografiske mangfold, kan man forvente en framstilling av arbeiderbevegelsen som er annerledes enn den på 1960-tallet, spesielt knyttet til bedre tydeliggjøring av kvinnen. Dette vil hvert fall være stemme med kvinnehistoriens synliggjøringsprosjekt, som Larsen forteller definerer kvinnehistorien på 70-tallet før tilnærmingen til kjønn (Larsen, 2013, s. 151).

Boken tilhører en bokserie skrevet av forskjellige forfattere som tar for seg forskjellige perioder, der *Verden blir én* tar for seg perioden 1870-1970. Til sammen består boken av 278 sider, bestående av 29 kapitler. Inndelingen av kapitlene er hovedsakelig gjort på en kronologisk måte, men det er også delvis inndelt på en tematisk måte etter geografiske områder. Norge og Norden har fire ulike kapitler fordelt mellom seg, og det er også i sammenheng med disse kapitlene at temaet om arbeiderbevegelsen fremstår mest tydelig, med underkapitler som heter «Arbeiderbevegelsen», «Sosialismens fremgang», «Arbeiderbevegelse spirer». Hovedvekten av kapitler knyttet til arbeiderbevegelsen fremstår

å være plassert i første halvdel av boken, mens andre halvdel gir preg av å vektlegge Sovjetunionen og kommunisme i Asia.

3.2.2. Moen: Verdenshistorien 1870-1970

Den andre boken jeg vil gjennomgå i dette kapitlet er *Verdenshistorien 1870-1970*, og ble utgitt i 1974 med Kristian Moen som forfatter. Han ble født i 1902, utdannet Cand. Philol., og arbeidet som lektor i tidsrommet 1942-1959 (Henriksen, Moen & Thorvik, 1975, s.100). Ved å se på den tilgjengelige bibliografien til Moen på nasjonalbiblioteket sine sider, så er den første boken han publiserte fra 1937 i tyskfaget, mens den første historieboken er fra 1945. Han skriver også en rekke lærebøker i historiefaget fra 1950-årene og frem til 1980-åra.

Den boken som fremstår som hans største verk utenom lærebøkene er *Kongsberg sølvverk 1623-1957* utgitt i 1967, som tar for seg sølvverkets historie. I forordet har han skrevet at han ønsker å vektlegge kulturhistorien og «fremstillingen av arbeidernes økonomiske og sosiale forhold» (Moen, 1967, s.6). Selv om han har valgt å vektlegge disse temaene i denne boken trenger ikke nødvendigvis å bety at Moen har verken kulturhistorie eller arbeiderne som et interessefelt.

Moen startet tidligere, i 1945, med å skrive historiske verk. Dette betyr at Moen potensielt kan være preget av eldre paradigmer enn Bjøl & Greve. Dette kan være forskjellige generasjoner av Annales og den pragmatiske materialismen. Kanskje også videre opp til 70-tallets mangfold, da boken hans ble utgitt i den perioden.

Verdenshistorien 1870-1970 er publisert av Aschehoug forlag. Jeg finner ingen tegn til hvilken versjon eller opplag boken tilhører, da det er ikke nevnt hverken på forsiden, de tidligere sidene eller på baksiden av boken, kun årstall, utgiver og utgivelsessted. Heller ikke Nasjonalbibliotekets egen informasjonsspalte over boken har inkludert dette. Boken har et samlet omfang av 287 sider, mens det siste kapitlet avsluttes på side 279, med en litteraturliste som refererer til en egen seksjon knyttet til «Marxisme og arbeiderreisning»

hvor verk fra Marx og Engels, Halvdan Koht, Edvard Bull, Lenin osv. blir referert til (Moen, 1974, s.282). Det er også et navn og sakregister som også trekker frem temaer som «fagorganisasjon» og «Marxisme». «Arbeiderbevegelse» og «sosialisme» kommer ikke med.

Innholdsfortegnelsen til boken gir inntrykk av en periode delt inndeling som foregår kronologisk, med imperialismens tid først, så første og andre verdenskrig, mellomkrigstiden og et kapittel som tar for seg den «moderne» tiden med internasjonal politikk. I løpet av disse kapitlene er de forskjellige landene skilt tydelig fra hverandre. Det siste kapitlet i boken kalles «Materiell og åndelig kultur på 1900-tallet», og det virker som om det er i dette kapitlet Moen vektlegger tematikken om arbeiderbevegelsen mest, med et underkapittel som heter «Arbeiderbevegelse og demokrati». I resten av boken legger jeg også merke til underkapitler som heter «Bismarck og sosialismen» og «Det britiske arbeiderpartiet». I tillegg til dette finnes det flere andre kapitler hvor Moen kan ha trukket arbeiderbevegelsen inn, slik som «Økonomiske og sosiale forhold», «industrialismen» osv. Det er usikkert hva Moen anser som viktig i denne boken kun ut fra innholdsfortegnelsen, da det virker som han prøver å inkludere de «store» og «viktige» hendelsene som man kan forvente av en skolebok, den kronologiske fortellingen om veien fra «imperialismen», til «første verdenskrig», «mellomkrigstiden», «den andre verdenskrigen» og frem mot «etterkrigstiden» og veien videre med «internasjonal politikk» i en fremtidsoptimistisk ånd om at man beveger seg vekk fra krig, og videre mot fred og samarbeid – selv om også dette har sine utfordringer. I innholdsfortegnelsen trekker han frem arbeiderbevegelsen, men verken det eller andre temaer skiller seg nevneverdig ut som viktige temaer.

3.3. Fremstillingen av ulike temaer i 1970-tallets lærebøker

3.3.1. Faglig og politisk

Bjøl & Greve skriver om både den engelske arbeiderbevegelsen, men også fra den norske – og det er sistnevnte hovedvekten av innholdet om arbeiderbevegelsen befinner seg. I England skriver Bjøl & Greve om at 1800-tallets industrisamfunn førte frem fremveksten av nye organisasjoner, «kooperasjoner, fagbevegelsen, massepartiet» (Bjøl & Greve, 1978, s.14). Fagbevegelsen vokste frem av en gruppe vevere som i 1844 opprettet en forbruksforening, og skapte en organisasjon med voksende medlemstall. Utover 1860-årene «lyktes det også» å få

organisert en stabil fagbevegelse i Storbritannia, og etter opprettelsen av TUC («The Trade Unions Congress») blomstret fagbevegelsen i landet, og spredte seg videre til andre land i takt med industrialiseringen (Bjøl & Greve, 1978, s.15).

Fremveksten av det britiske arbeiderpartiet blir ikke nevnt. I stedet velger Bjøl & Greve å trekke inn at landet hadde fått en liberal regjering som gjennomførte «en energisk reformpolitikk» som var gunstig for arbeiderbevegelsen. I spissen for dette var Lloyd George som kom med forslaget om progressiv beskatning (Bjøl & Greve, 1978, s.43).

I sammenheng med den britiske arbeiderbevegelsen er det tydelig at hovedvekten er på den faglige siden av arbeiderbevegelsen, da Bjøl & Greve ikke nevner den politiske siden i noen nevneverdig sammenheng.

Når det gjelder fremstillingen til Bjøl & Greve av den engelske fagbevegelsens vekst, så forteller de at den startet som et resultat av arbeidernes egen innsats, som etter videre prøving og feiling endte opp som en stabil fagbevegelse. Etter opprettelsen av TUC vant fagbevegelsen «nytt terreng» og spredte seg til andre land, men de forklarer ikke om mekanismene bak veksten. Slik fremstår det som en utvikling som «skjer av seg selv», hvor TUC har en viktig rolle. Min forståelse som leser, blir da at TUC skapte en naturlig utvikling som styrket fagbevegelsen.

Om Norge forteller Bjøl & Greve at den organiserte arbeiderbevegelsens vokste frem i 1870-årene, i en periode med høye levekostnader med lav lønn. Det førte til mange tidlige uorganiserte streiker for høyere lønn (Bjøl & Greve, 1978, s.69). Typografene var de første som dannet fagforening, og senere gjorde andre fagfelt det også. Når det var nedgangstider gikk mange fagforeninger i oppløsning, men ut over 1880-årene vokste de frem igjen, og slo seg sammen i «Fagforeningenes Sentralkomiteé» (Bjøl & Greve, 1978, s.70).

I følge Bjøl & Greve er mannen som sto bak den politiske arbeiderbevegelsens fremdrift i Norge ifølge Christian Holtermann Knudsen, som først startet med aviser, og etter hvert gikk over til å stifte en sosialdemokratisk forening som nevnes som grunnleggingen av det norske arbeiderpartiet. Holtermann Knudsen og Jarl Jeppesen sto i spissen etter at partiet ble grunnlagt i 1887. I 1903 fikk de plasser på Stortinget, ved hjelp av Alfred Eriksen. Bjøl & Greve (1978, s.70) nevner også at LO ble stiftet i 1899.

I 1890-årene ble både fagbevegelsen og partiet bygd ut i nært samarbeid med hverandre (Bjøl & Greve, 1978, s.85). Også Kvinnelige arbeidere organiserte seg i egne fagforeninger (Bjøl & Greve, 1978, s.73). Bjøl & Greve forklarer utviklingen av den norske arbeiderbevegelsen på et mer materielt grunnlag - at lønningene ikke samsvarte med levekostnadene. Moen forteller at «da høykonjunktorene var over og det kom nedgang i slutten av 1870-åremme, gikk de fleste i oppløsning». Når nedgangstidene kom, forsvant fagforeningene og begrunner dette med at «de ble for svake til å opptre som kamporganisasjoner» (Bjøl & Greve, 1978 s.70). Denne fremstillingen synes jeg er uvanlig, da man ofte binder dårlige materielle kår med økt radikaliserings, som viser seg i senere lærebøker. Dannelsen av den politiske arbeiderbevegelsen fremstår hos Bjøl & Greve som å være persondrevet, uten at det forklares om noen klare grunner til hvorfor Holtermann Knudsen eller de andre sentrale aktørene ønsker å vinne politisk makt, bortsett fra at de hadde et «sosialistisk preg».

Inntrykket jeg får av Bjøl & Greves fremstilling av den faglige og den politiske siden av arbeiderbevegelsen skiller seg mellom ulike land. I Norge fortelles det om både fremveksten av en organisert fagbevegelse og arbeiderbevegelsens vekst med en tydeligere innlemming inn i det «nasjonale». Dette vises gjennom arbeiderpartiets vekst inn på stortinget og til parlamentarisk makt. I England er fokuset heller på arbeiderbevegelsens vekst til en stabil fagbevegelse, uten en politisk dimensjon.

Hos Moen er det første møte med den faglige arbeiderbevegelsen gjennom de britiske arbeidernes kamp for å organisere seg. Det nevnes at denne organiseringen var ulovlig i 1800, men i 1825 ble legalisert. Han nevner videre at «i løpet av få år ble det dannet fagforeninger i alle fag», og at de ble så sterke at de kunne få gjennomslag ved bruk av kollektive avtaler med arbeidsgiverne, som innebar at alle arbeiderne var en del av forhandlingene og godene som fulgte (Moen, 1974, s.79). Denne fremveksten kan forstås som en naturlig utvikling.

Moen nevner at Arbeiderpartiet i Storbritannia ble grunnlagt i 1900, på grunnlag av fagforeningsledere og radikale intellektuelles «anstrengelser». Moen forteller at det er fagforeningene som skaper og leder arbeiderpartiet. Han trekker også inn et ideologisk aspekt ved den britiske arbeiderbevegelsen, og forklarer at «de britiske arbeiderne mente at det var mulig å skape den sosialistiske stat på fredelig vis gjennom lovgivning», og på grunn av disse

tankene ble det britiske arbeiderpartiet mindre «sosialistisk ytterliggående» enn i andre land (Moen, 1974, s.80).

I kapitlet «Arbeiderbevegelse og demokrati» forteller Moen om hva arbeiderbevegelsen er, og hva den har å si for demokratiet. Han trekker her inn forskjellige innslag, som jeg må gå gjennom i de andre punktene knyttet til arbeiderbevegelsen også.

Han forteller her at arbeiderklassen begynte å bli aktiv i politikken fra slutten av 1800-tallet, at etter hvert gikk arbeiderne sammen og dannet egne politiske partier. På starten av 1900-tallet «kom gjennombruddet» for arbeidernes fagorganisasjon, som Moen sier stammer fra fagforeningenes vekst. Denne veksten stammer fra de omfattende arbeidskonflikter som bidro til å styrke arbeidernes samhold og klassebevissthet. Moen mener dette fører til at fagorganisasjonen blir den «bærende kraft i arbeiderbevegelsen» (Moen, 1974, s.248). Moen skriver videre at arbeiderpartiets reformpolitikk gjorde den til en mektig støttespiller for demokratiets utvikling, som i starten av 1900-tallet ble styreformene i de fleste industrisamfunn og som «sikret like muligheter og like politiske rettigheter for alle».

Det jeg fant interessant med dette avsnittet av Moen var at «arbeiderbevegelsens vekst» er spesielt knyttet opp mot den reformistiske og moderate sidens forhold til demokratiets oppblomstring i Europa. Han påpeker også at fagbevegelsen vokser på grunn av arbeidskonflikter, som kan bygge på noe materielt – dette går han ikke inn på. Han forteller også om den faglige og den politiske siden har viktige roller; fagforeningenes vekst gjorde dem til en «bærende kraft» i arbeiderbevegelsen, mens arbeiderpartienes «reformpolitikk» bidro til at demokratiet fikk grunnlag til å vokse. Den radikale blir ikke nevnt – kanskje den ikke forstås som en bidragsyter til demokratiet av Moen?

Min forståelse av hva Moen skriver er at han mener den faglige siden av arbeiderbevegelsen er den som har hatt størst påvirkning på arbeiderbevegelsens vekst og utvikling gjennom å bli den «bærende kraft i arbeiderbevegelsen». Den politiske siden knytter Moen opp til reformpolitikk, som en støttespiller for demokratiet – som igjen har gitt «like muligheter og like politiske rettigheter for alle», hvor «alle» i stor grad er arbeiderklassen. Begge sidene bidrar til fremtidsoptimisme.

3.3.2. Radikal og moderat

Moen skriver mye om den moderate delen av arbeiderbevegelsen. Han nevner at det britiske arbeiderpartiet har tatt en moderat retning sammenlignet med andre arbeiderpartier. Dette påvirker hva jeg kan trekke ut av forfatterens fremstilling av forholdet mellom den radikale og moderate siden, da Moen beskriver mesteparten av den engelske arbeiderbevegelsen som moderat. Moen trekker flest linjer til denne delen av arbeiderbevegelsen i Storbritannia, men han gjør også leseren oppmerksom på at det finnes motsetninger innad i arbeiderbevegelsen. Den radikale og revolusjonære delen blir representert av Moen gjennom marxistene som «hyller Marx' sosialistiske og revolusjonære linje» (Moen, 1974, s.248).

Til tross for at de kommer frem i teksten, mister den radikale siden fort oppmerksomheten til Moen, da han bruker muligheten til å fortelle om at «revisjonistene ville revidere den marxistiske lære» til å passe tidens økonomiske og sosiale situasjon. Dette møtte kritikk fra de radikale, «men i praksis var det revisjonistenes politikk som ble fulgt i striden for høyere lønn, kortere arbeidstid og sosiale reformer». Moen (1974, s.248) avslutter med å si at «erfaringene viste at det var mulig å bedre arbeidernes stilling innenfor det bestående systemet, og at selve dette systemet stod under forvandlingens lov og gjennomgikk en stadig utvikling i demokratisk retning».

Moen uttrykker en positiv holdning til demokratiet i forbindelse med den moderate siden. Dette blir tydeliggjort hos Moen ved at det er denne siden av arbeiderbevegelsen som fungerer innad i «systemet», fremfor den radikale delen som ønsker å endre dette systemet gjennom revolusjon. I denne boken trekker Moen frem den moderate siden av arbeiderbevegelsen, knytter den til demokratiet og fremstiller den som en stor grunn til den demokratiske utviklingen av samfunnet. Dette kan også forstås som en måte å «innlemme» arbeiderbevegelsen inn i nasjonen, da arbeiderbevegelsen i Moens fremstilling står så sentralt i utviklingen av det demokratiet man kjenner «i dag».

Det som også kan være et interessant poeng knyttet til denne koblingen av arbeiderbevegelsens rolle i demokratiet, er hvordan historiefaget nå var blitt en del av samfunnsfaget. Ved å fremheve demokratiets rolle i historiefaget tilknyttet en konkret tematikk, kommer demokrati som samfunnslære også frem i teksten. Thue (2019) skrev at under Reform-74 mistet historiske perspektiver gradvis mye av sin meningsgivende

betydning, da det ble plassert innenfor samfunnsfaget. Kan dette være et uttrykk for en overgang fra historiefaget og inn i et større samfunnsfag, som igjen bygger på en demokratisk dannelse?

Bjøøl & Greve kommer inn på dette forholdet i Norge knyttet til Christian Holtermann Knudsen, Jarl Jeppesen og dannelsen av det sosialistiske arbeiderpartiet. De nevner også at det fantes en del av arbeiderbevegelsen under arbeiderdemokratene med Johan Castberg i spissen (Bjøøl & Greve, 1978, s.70). De går ikke noe dypere inn på hvem de var i forhold til arbeiderpartiet, og beskriver dem som en del av partiet Venstre som hadde brutt ut og dannet «Det radikale folkeparti» (Bjøøl & Greve, 1978, s.85). De radikales hovedsak var knyttet til utjevning av samfunnets skjevfordeling av goder, i en tid som var fylt med vanskelige kår og arbeidskonflikter (Bjøøl & Greve, 1978, s.86).

Konflikten mellom den moderate og den radikale siden i arbeiderbevegelsen kommer tydelig frem i Bjøøl & Greve (1978, s.87) sin fremstilling av Martin Tranmæl og fagopposisjonen fra 1911. Arbeiderbevegelsen vokste i årene før den første verdenskrig, med et mer radikalt preg i overgangen fra bondesamfunn til industrisamfunn. I 1911 tok fagbevegelsen en opposisjonell rolle, og det ble dannet et revolusjonært grunnlag for fagbevegelsens politikk, hvor arbeiderne burde ta en offensiv rolle og overvinne «borgerskapets herredømme». Opposisjonen ble ledet av Martin Tranmæl, men både LO og arbeiderpartiet tok avstand fra dem. Rundt den russiske revolusjonen fikk opposisjonen mer tilslutning, og i 1920 «fikk opposisjonen i virkelighet kontroll over hele fagbevegelsen».

Også ideologisk fremhever forfatterne et skille mellom de revolusjonære sosialistene, og de mer moderate sosialdemokratene. Mange i sosialistbevegelsen var usikre på hvilken retning de burde følge, og Bjøøl & Greve (1978, s.32) forklarer at det finnes tre ulike retninger, én moderat og to radikale.

3.3.3. Ideologi

I underkapittelet «Diktaturstyrte land» sammenligner Moen marxisme med fascisme og nazisme. Han går ikke veldig inn på hver enkelt av de ulike ideologiene, men de står plassert

i samme kontekst. Men han skiller marxismen fra de andre ideologiene siden den ikke følger «førerprinsippet», noe som fascismen og nazismen gjør (Moen, 1974, s.87). I underkapitlet om arbeiderbevegelsen og demokrati plukker Moen igjen opp denne forståelsen. Det viste seg at demokratiet ikke hvilte på en så «urokkelig grunnvoll» som man hadde tenkt, da kommunismen, fascismen og nazismen utgjorde en trussel for demokratiet. Hvor de ideologiene seiret, ble demokratiet knust (Moen, 1974, s.249).

Denne fremstillingen knytter kommunismen inn i samme kontekst som nazismen og fascismen. Det kan tolkes som Moen mener kommunismen som ideologi er uforenelig med demokratiske verdier.

Sett bort fra dette virker det ikke som om Moen er veldig opptatt av ideologi i sammenheng med arbeiderbevegelsen. Det fremstår som at Moen er mest interessert i hvordan ideologiene samsvarer med demokratiet, selv om dette også er til en begrenset grad. Han gjennomgår ikke hva han mener med sosialisme eller marxisme, men trekker frem tanker fra Marx og Lenin (Moen, 1974, s.90).

Bjøl & Greves vekt på ideologi er litt annerledes. De sammenlikner ikke marxismen med fascisme og nazisme. Forfatterne trekker frem sosialisme i ulike sammenhenger, men forklarer ikke hva de mener med begrepet. I Bjøl & Greve (1978, s.31) sin gjennomgang av marxisme, plasserer de Friedrich Engels i hovedrollen. Ideologisk blir det ikke forklart akkurat hva marxismen er, men at den vant politisk fotfeste rundt 1880-tallet. Det som blir fortalt er: «Hva man enn måtte mene om den vitenskapelige holdbarheten i den marxistiske merverditeorien, så viste deg seg at det lå en politisk slagkraft i idéen om at kilden til all velstand var arbeidernes innsats, og at arbeiderne derfor ble utnyttet» (Bjøl & Greve, 1978, s.31). Senere i boken prøver Bjøl & Greve å definere ulike retningen innad i sosialistbevegelsen, der én er moderat, mens to retninger er revolusjonære. Den ene revolusjonære retningen består av et sosialistisk flertalldiktatur med en revisjonistisk innflytelse om å samarbeide demokratisk. Den andre revolusjonære er mer tradisjonell; at makten måtte erobres med alle midler, også våpen (Bjøl & Greve, 1978, s.32).

3.3.4. Kjønnssdimensjoner

Det er i Norge kjønnssdimensjonene er synlige hos Bjøl & Greve. De forteller at noen mente kvinnene var mannens lønnskurrent, som presset ned lønningene og utkonkurrerte dem, noe som gjorde det vanskeligere å presse lønningene opp gjennom aksjoner. Etter hvert «forstod mange arbeidere at dette bar galt av sted», de måtte stå sammen i å forsvare felles interesser, og dermed «måtte» også kvinnene organisere seg (Bjøl & Greve, 1978, s.73).

De trekker frem kvinnelige fyrstikkarbeiderne streik i 1889, som kjempet for bedre lønns- og arbeidsforhold. De går inn på den dårlige lønnen og helsefarlig arbeid med svoveldamper (Bjøl & Greve, 1978, s.73). Den første kvinnelige fagforeningene ble stiftet i 1890 som et resultat av fyrstikkarbeidernes mislykkede streik, men at de senere opprettet flere kvinnelige fagforeninger.

Kvinnene blir i teksten til Bjøl & Greve inkludert i arbeiderbevegelsen. Men det ene eksempelet bygger opp under at dette ikke var kvinnenenes valg. Det er mennene som bestemmer seg for å inkludere dem i arbeiderbevegelsen - etter at mennene i fagbevegelsen «forstod» at menn og kvinner måtte forsvare felles interesser. Selv om kvinnene trekkes frem, har de likevel ingen aktiv hovedrolle i dette avsnittet.

Den tidlige kvinnehistorien, før fokuset bevegde seg over til kjønn, tok for seg «kvinnens aktivitet i fortiden og problemer av spesiell relevans for fortidens kvinner» (Larsen, 2013, s.151). Siden Bjøl & Greve trekker frem de kvinnelige fyrstikkarbeiderne i boken sin, ville jeg sagt at de har beveget seg inn på dette temaet. Selv om kvinnene har blitt synliggjort har de fortsatt en liten rolle i bokens helhet knyttet til arbeiderbevegelsen.

I boken til Moen klarer jeg ikke å finne noen benevnelse av kvinner, eller at han gjør leseren oppmerksom på kjønnssdimensjonen innad i arbeiderbevegelsen.

3.3.5. De materielle kårerne som grunnlag for utvikling

Bjøl & Greves vektlegging av sosiale kår skjer i forbindelse med utviklingen i det norske samfunnet. Som tidligere vist, forteller Bjøl & Greve om fagbevegelsens vekst i Norge knyttet til høye levekostnader, og en lønn som ikke strakk til som førte til at arbeiderne dannet fagforeninger. Men i nedgangstider, forsvant også mange av fagforeningene da de ikke kunne opptre som kamporganisasjoner. Senere i boken fremtoner de utvikling knyttet til de materielle kårene, i en tid da samfunnet hadde skjevfordelinger av goder, og en sosialomsorg som ikke strakk til. Dette førte til at det oppsto store arbeiderkonflikter som belyste industriarbeidernes vanskelige kår (Bjøl & Greve, 1978, s.87).

Bjøl & Greve bruker også de materielle forholdene i underkapitlet om «Jobbetid og dyrtid» til å forklare at fagbevegelsen måtte streike for å heve lønnen i en tid med prisvekst, en prisvekst som førte til at flere familier havnet i nød og at myndighetene videre måtte ta en mer aktiv rolle (Bjøl & Greve, 1978, s.90).

Disse tilnærmingene går inn under en arbeiderlivshistorisk skrivemåte, ved å problematisere arbeidernes økonomiske posisjon (Grove & Heiret, 2013, s.177)

Moen vektlegger ikke en materiell situasjon som skaper utviklingen. Han kommer inn på tematikken gjennom å si «En av årsakene til fagforeningenes vekst i disse årene var de mange bitre og langvarige arbeidskonfliktene, som bidrog til å styrke arbeidernes samhold og klassebevissthet. I alle land ble fagorganisasjonen den bærende kraften i arbeiderbevegelsen» (Moen, 1974, s.248). Men dette fremstår mer som idealistisk.

Her legger Moen til grunn at fagforeningene vokste på grunn av arbeidskonflikter, selv om det ikke trekkes frem hvorfor disse arbeidskonfliktene startet i utgangspunktet. Antageligvis henger de sammen med lønn eller arbeidsrettigheter, men Moen går som regel ikke inn på arbeidernes situasjon. I kontrast til Bjøl & Greve bidrar dette til å sette teksten utenfor en arbeiderlivshistorisk tilnærming.

3.3.6. Geografiske fokusområder

Begge bøkene skal ta for seg verdenshistorien, men likevel er det forskjeller. Bjøl & Greve er mer interessert i den nordiske arbeiderbevegelsen, mens Moen lar være å nevne den til fordel for europeisk arbeiderbevegelse, spesielt britisk.

Moen tar for seg Tyskland, Frankrike, Russland, USA og Italia. I Tyskland er Bismarcks kamp mot sosialismen sentral (Moen, 1974, s.19). I Frankrike trekker han fagforeningenes fremvekst (Moen, 1974, s.23). I Russland er Aleksander 3. sentral, som prøvde å vinne arbeidernes tillitt med sosiale reformer og den russiske revolusjon (Moen, 1974, s.59). I USA nevner Moen at president Wilson var positiv til den moderate arbeiderbevegelsen og fagforeningene, og sikret arbeiderne streikerett og kortere arbeidstid (Moen, 1974, s.35). Rett etter første verdenskrig nevner også Moen at Italia var i hadde økonomiske utfordringer, og at dette førte til arbeidskamper og at den italienske arbeiderbevegelsen utviklet seg i sosialistisk retning (Moen, 1974, s.101).

Bjøl & Greve viser en stor interesse for Norge og Norden, samtidig som de også inkluderer en del om Storbritannia, Tyskland, Frankrike og Russland. Den internasjonale arbeiderbevegelsen, nevnes, hvor den andre internasjonale og Komintern blir inkludert, mens den første internasjonale finner man kun i en bisetning (Bjøl & Greve, 1978, s.35). I USA er ikke arbeiderbevegelsen spesielt fremtredende hos Bjøl & Greve. Her trekkes heller enkeltpersoner som Roosevelt og Wilson som viktige i arbeidet for sosiale reformer (Bjøl & Greve, 1978, s.36-37).

3.3.7. Bøkens sentrale aktører og fremstilling av utviklingsprosesser

Som i de andre kapitlene, vil jeg i denne seksjonen prøve å danne en oversikt over de mest sentrale aktørene, hva som skaper utvikling, og hvem som er en trussel for den.

Moen trekker frem Herbert Asquith og Lloyd George sin regjering som gjennomfører «et radikalt reformprogram» som sikter mot å løse forskjellige sosiale utfordringer i samfunnet (Moen, 1974, s.25). Myndighetene opphever i 1825 loven som forbyr arbeidere å danne foreninger – noe som gir arbeidene retten til å organisere seg. Arbeiderne tar en aktiv rolle hos Moen i å bygge ut den faglige delen av arbeiderbevegelsen som får nok slagkraft til

å forhandle med arbeidsgiver, og som senere trekker med seg den politiske delen av arbeiderbevegelsen i England. Arbeiderbevegelsen holder seg moderat, og arbeider med lovgivning innenfor «systemet» - med fagbevegelsene i lederstilling.

Siden Moen er opptatt av arbeiderbevegelsens rolle tilknyttet demokratiet, nevner han at arbeiderne hadde en viktig rolle i å bli engasjert i det politiske liv og danning av fagorganisasjoner og partier, slik at arbeiderpartiet ble en viktig støttespiller for den demokratiske utviklingen (Moen, 1974, s.248).

Moen forteller om dannelsen av den faglige bevegelsen og skriver om arbeidernes organisering i fagforeninger. Det legges opp til at det er arbeiderne som danner dem ved å skrive «Dermed hadde arbeiderne fått anledning til å organisere seg ...» etter at loven ble fjernet i 1825 (Moen, 1974, s.79). Denne fremtoningen kan forstås som passiv. Ved å skrive «I løpet av få år **ble** det dannet fagforeninger» kan det gi en følelse av at dette er noe som skjedde av seg selv. Men det også kan tolkes som at han gir arbeiderne en aktiv rolle i etableringen av den når man ser den fulle konteksten.

Hos Moen får arbeiderbevegelsen en aktiv og tilstedeværende rolle i teksten, der arbeiderklassen driver frem utviklingen av både fagbevegelser og politiske partier, som igjen bidrar til forbedringer av arbeidernes materielle kår. Moen går ikke mer inn på arbeidernes materielle situasjon, og hva som kunne blitt bedret. I sitt eksempel om fagforeninger nevner han bare at «...disse fagforeningene ble så sterke at de kunne tvinge gjennom kollektive avtaler med arbeidsgiverne», som man kan forstå som en forbedring av arbeidernes kår, men ikke på noen konkret måte. I sitt eksempel på hvordan demokratiet påvirket positivt skriver han «...et system som sikret like muligheter og like politiske rettigheter for alle» (Moen, 1974, s.248). Den moderate siden tar mye plass og får en aktiv rolle, mens den radikale siden står mer i skyggen.

Bjøl & Greve skriver først om utviklingen av arbeiderbevegelsen i England, som vokser frem på grunn av arbeidernes initiativ. I Norge vokser arbeiderbevegelsen frem på en lignende måte, som startet ved at flere «arbeidsplasser» gikk ut i uorganiserte streiker. Det nevnes at de organiserte seg, og dannet fagforeninger. I sammenheng med dette forklarer Bjøl & Greve at fagforeningene blir dannet og forsvinner i takt med samfunnets økonomiske situasjon. Men handlingene til den faglige delen av arbeiderbevegelsen er ikke synliggjort. Dette er fremstilt på en måte som gjør fagbevegelsen som en egen aktør passiv da den ikke gjør noe, eller fører

en aktiv, selvstendig utvikling. Det er gjerne andre aktører eller andre grunner som påvirker fagbevegelsen, slik som arbeidere som skaper den, eller materielle forhold som påvirker den. Også den politiske siden er passiv fremstilt, da det også her er andre aktører som påvirker den, slik som Christian Holtermann Knudsen.

I opprettelsen av arbeiderpartiet i Norge blir det forklart at Holtermann Knudsen står sentralt i danningen, hvor også Jarl Jeppesen fungerer som leder. Ved hjelp av Alfred Eriksen i Tromsø vant partiet frem til stortinget. I tillegg til å nevne arbeiderne, har også Bjøl & Greve et persondrevet fokus knyttet til arbeiderbevegelsens utvikling.

I forbindelse med kvinnes vei til å organisere seg, nevner Bjøl & Greve at det starter med at de kvinnelige arbeiderne startet å streike, uten at de vant frem. Deretter nevnes det at det «ble» dannet kvinnelige fagforeninger, som gjorde seg gjeldende i kampen for likestilling. Denne utviklingen fremstår som passiv, da det ikke er beskrevet noen pådrivere – kvinnene eller enkeltindivider blir ikke nevnt som ansvarlige. I kommer det fram i teksten at kvinnene ikke fikk danne fagforeninger eller melde seg inn i dem før mennene hadde innsett at de måtte stå sammen. Før dette blir kvinnene ansett som farlige lønnskurrenter, beskyldt for å trykke lønnsnivået ned og hindre at «arbeiderne» i å legge press på arbeidsgiverne. Her blir kvinnene også adskilt for forståelsen av hva en «arbeider» er i teksten. Endringene i mennenes motstandsholdning blir ikke videre beskrevet enn at «etter hvert forstod mange arbeidere at dette bar galt av sted.» Kvinnene blir trukket frem i teksten, og inkludert i arbeiderbevegelsen – med det kan fremstå som de ikke ansees som en del av «arbeiderne», da dette er underliggende forstått som menn.

I utviklingen av den norske arbeiderbevegelsen i tiden før første verdenskrig nevner Bjøl & Greve at den vokste og ble mer radikal, med Tranmæl i spissen. Radikaliseringen beskrives å stamme fra arbeidernes erfaringer med en lockout i 1909, og opposisjonen vokste selv med mostand fra LO som aktør og Arbeiderpartiet. I kjølvannet av den russiske revolusjonen, fikk opposisjonen kontroll over hele fagbevegelsen.

3.4. Oppsummering av lærebøkene fremstilling av arbeiderbevegelsen

3.4.1. Arbeiderbevegelsen hos Bjøl & Greve

I boken til Bjøl & Greve er den geografiske hovedinteressen i Norge, men også med innslag fra England knyttet til temaet om arbeiderbevegelsen.

I forbindelse med den faglige og den politiske siden er det kun den faglige siden som kommer frem i engelsk sammenheng, mens den politiske er unnlatt. I Norge inkluderer de både fremveksten av den faglige og den politiske arbeiderbevegelsen, men både den faglige og den politiske siden er passive i teksten, da de som selvstendige aktører ikke handler. Likevel er det andre aktører innad i de ulike sidene som fremstår som aktive, slik som arbeiderne og enkeltpersoner.

Forskjellene mellom den moderate og den radikale delen av arbeiderbevegelsen hos Bjøl & Greve kommer kun frem i norsk sammenheng, med hovedvekten knyttet opp mot radikaliseringsen; da spesielt av fagopposisjonen fra 1911.

Kjønnsdimensjonen til Bjøl & Greve innad i arbeiderbevegelsen er tydeliggjort på flere måter. Ved at de kvinnelige arbeiderne møter motstand fra menn når de prøver å organisere seg og ved å trekke frem eksempelet fra fyrstikkpikenes streik i Oslo, som satte i gang kvinnelige fagforeninger. Kvinnenes sosiale situasjon blir ikke særlig vektlagt, men blir nevnt gjennom at kvinnene først blir holdt utenfor organisasjonslivet, og gjennom fyrstikkvinnenes dårlige lønns-, og arbeidssituasjon.

Ideologi fremstår ikke som noe Bjøl & Greve er særlig opptatt av, da de unngår å fortelle hva de mener med de forskjellige ideologiene knyttet til arbeiderbevegelsen. De vektlegger derimot ulike retninger knyttet til sosialismen, to radikale og en moderat – uten å utdype hva de forbinder dem med.

De materielle kårerne blir brukt av Bjøl & Greve blir brukt til å forklare veksten av norske fagbevegelsen. Den vokser i takt med den økonomiske situasjonen i samfunnet. Arbeidernes dårlige kår fremheves, gjennom deres fortelling om arbeiderkonflikter. Disse konfliktene blir av Bjøl & Greve brukt som en forklaring på at arbeiderne levde i dårlige kår.

Til slutt er det fremstillingen av ulike aktørers handling og skapelse av utvikling. I England viser Bjøl & Greve til at det er arbeiderne som danner fagbevegelsen, og i Norge står Holtermann Knudsen sentralt i skapelsen av både den faglige og politiske arbeiderbevegelsen. Kvinnene møter motstand av menn når de skal organisere seg, og de blir først organisert når mennene innser at kvinnene burde organiseres – som kan forstås som at det er mennenes valg. Kvinnene har dermed en passiv rolle. Myndighetene blir også nevnt

som hjelpende overfor arbeiderklassen. Både den faglige og den politiske siden er i denne teksten passive, på samme måte som den moderate siden. Aktørene tilknyttet den forstås også som passive, slik som LO og det norske Arbeiderpartiet for eksempel. Den radikale siden blir fremhevet, og koblet til Martin Tranmæl og fagopposisjonen i en mer aktiv rolle. Det er flere enkeltindivider som gjør seg gjeldende.

Hva slags fortellingstype inngår i Bjøl & Greves arbeiderbevegelse? Det fremstår som at hovedfortellingen til den engelske arbeiderbevegelsen kun omhandler fremveksten av fagbevegelsen, veien dens til en stabil organisert organisasjon. De politiske partiene er ikke nevnt. Det nevnes heller ikke noen konflikter, eller andre sidefortellinger, slik som kjønn eller ideologi.

I den norske arbeiderbevegelsen ser man i stor grad den samme fortellingen, men her omhandler det både fagbevegelsen og partiene. Denne fremveksten blir påvirket av de materielle forholdene. Arbeiderbevegelsens interne strid knyttet til fagopposisjonen fra 1911 kommer også frem, som står i kontrast til de tidligere arbeiderdemokratene som sto knyttet til Castberg og Venstre. Selv med motstand fra LO og resten av arbeiderpartiet, vant de radikale makt opp mot 1920-tallet. Dette kan tolkes som en endring fra en mer moderat tilnærming til en mer radikal tilnærming. I tillegg kommer også kvinnenens rolle i arbeiderbevegelsen frem som en sidefortelling – veien til organisering, og synliggjøring i arbeid.

3.4.2. Arbeiderbevegelsen hos Moen

Moens fokusområde er kun rettet mot England, og han inkluderer ikke Norge. Fremveksten av den engelske arbeiderbevegelsen, faglig og politisk blir tydeliggjort og forklart som å føre med seg en «positiv» utvikling. Fremveksten av den politiske siden fremstår som aktiv, mens den faglige fremstår som mer passiv, da arbeidernes dannelse av fagforeninger kan tolkes som en passiv måte.

Moen presiserer at den engelske arbeiderbevegelsen tilhører den moderate siden. Fremstillingen til Moen av den moderate siden av arbeiderbevegelsen kan forstås som i et bedre lys enn den radikale. Han trekker inn demokratiet som viktig, og trekker linjer til at den

moderate siden passer bedre sammen med demokratiske verdier. Den radikale siden havner i bakgrunnen og forstås som negativt da den truer demokratiets verdier.

Moen trekker ikke frem kvinnen som en del av arbeiderbevegelsen.

Ideologi er heller ikke noe Moen vektlegger. Han trekker frem ulike ideologier i forbindelse med demokratiet, nazismen, fascismen, marxismen og kommunismen. Han gjennomgår ikke de ulike ideologiene, men knytter de opp mot hverandre som en trussel for demokratiet.

Moen interesserer seg ikke for den materielle situasjonen i England, og bruker den heller ikke som en forklaringsmodell.

Han vektlegger myndighetenes rolle for arbeiderbevegelsens utvikling gjennom å avskaffe loven som hindret arbeidernes organisering i fagforeninger, og ulike sosiale reformer.

Arbeiderne kan forstås som å etablere fagbevegelsen, mens arbeiderpartiene blir opprettet av en kombinasjon av intellektuelle og fagforeningspersoner. Den moderate siden av arbeiderbevegelsen blir vektlagt, og hos Moen samarbeider den bra med demokratiet. Den radikale siden blir stilt i sammenheng med fascismen og nazismen, og omtalt som en trussel for demokratiet.

Moens hovedfortelling av arbeiderbevegelsen er knyttet opp til den moderate siden, og hvordan den har vært med på å bygge opp under demokratiet. Det er også her en fortelling om dannelsen av arbeiderbevegelsen, den faglige og den politiske. I Moens fremstilling av arbeiderbevegelsen er det den moderate siden som kan arbeide innenfor det demokratiske systemet som er den positive, mens den radikale blir fremstilt som en trussel for disse verdiene. Dette kan gi inntrykk om at det er den moderate siden som er den «virkelige» arbeiderbevegelsen, mens den radikale er en farlig utfordrer, og en trussel for samfunnet.

4. De første tiårene etter sosialhistoriens gjennombrudd

4.1. Introduksjon

I dette kapittelet skal jeg gjennomgå fire lærebøker som kom ut i tiårene etter sosialhistoriens gjennombrudd i academia. Dette er en interessant periode, og også den mest omfattende. I denne perioden utvikler kvinne- og kjønns historien seg, Annales-skolen og fremveksten av den nye kulturhistorien.

4.2. Introduksjon av lærebøker og forfattere fra 80 og 90-tallet

4.2.1. Myhrvold: Nasjonalisme, Imperialisme og Demokrati 1850-1920

Jul Myhrvold skrev boken *Nasjonalisme, Imperialisme og Demokrati 1850-1920* i 1984. Den boken jeg ser på er av 4. opplaget fra 1989, publisert av Tanum/Norli. Boken består av en lærebokserie kalt «Gjennom tidene» som Hallvard S. Holmboe og Finn Holden har samarbeidet med Myhrvold for å lage. Boken jeg har valgt ut er skrevet av Myhrvold selv om de andre navnene blir nevnt, og kommer derfor til å være den personen jeg vektlegger knyttet til boken.

Den tilgjengelige informasjonen om Myhrvold er svært begrenset, da han ikke har noen litteratursider eller forfatterinformasjon. Den eneste informasjonen jeg finner er bibliografien hans, hans fødselsår og yrke. På den ene nettsiden blir det fortalt at Myhrvold ble født i 1920 og arbeidet som lærer (Historisk befolkningsregister, 1995), og på en annen side står det oppført samme informasjon, og at han døde i 2003 (Geni, 2019).

Den eldste boken til Myhrvold er hovedoppgavens hans i historie publisert i 1949 «*Morgonbladet*» og *bondeopposisjonen: 1838-1857*», som opprinnelig ble levert i 1946 (Myhrvold, 1949, s.2). Dette betyr nok at Myhrvold leverte hovedoppgaven sin ferdig på dette tidspunktet, og var ferdig utdannet med mindre han studerte videre. Fra og med 1970 begynte Myhrvold å skrive lærebøker i historie, og fortsetter frem til 1991.

Det kan bety at Myhrvold har vært påvirket av både sin historie orienterte utdanning fra omkring 40-tallet, og fra perioden mellom 1970 og 1990, da han i skrev historiebøker. Dermed er det ikke utenkelig at Myhrvold har blitt påvirket av en sosialhistorisk tilnærming til historiefaget, samt andre paradigmer fra nyere tid.

Nasjonalisme, Imperialisme og Demokrati 1850-1920 består av til sammen 25 forskjellige kapitler og har et omfang på 340 sider. Etter side 311 består resten av boken av en litteraturliste og et sakregister. Myhrvold har brukt mye plass på bilder og beskrivelser av ulike fagord og fremmedord marginen. I innledningen til boken skriver Myhrvold at kvinnestoffet er sterkt utvidet, til forskjell fra de tidligere versjonene. Dette kan gi et inntrykk av at Myhrvold er bevisst på å synliggjøre kvinnen i teksten, knyttet til kvinne- og kjønns historie, som slo gjennom en del år før bokens utgivelse.

Ved å se gjennom kapitlene i boken til Myhrvold er det noen kapitler som skiller seg. Kapitler som «Sosialisme og arbeiderbevegelse» og «Arbeidsmiljø og arbeiderbevegelse i Norge» knytter seg til arbeiderbevegelsen. Samtidig er det mange andre kapitler her som mulig også kan være av relevans; «Organisasjoner og massebevegelser», «Den nye arbeidsdagen» og «Kjønnsroller og kvinnebevegelser», for å nevne noen.

Bokens oppbygning fremstår å være hovedsakelig tematisk oppdelt; i begynnelsen av boken er det interessen om samlingen av nasjonalstater, mens i slutten av boken beveger Myhrvold seg vekk fra Europa for å se på nyimperialismens påvirkning. Andre temaer som fremstår som viktige for Myhrvold ut fra innholdsfortegnelsen er fremveksten av industrialiseringen og næringsveier, ideologi og demokrati, kjønnsroller, samt hendelseshistorie knyttet til forskjellige land i og utenfor Europa.

4.2.2. Notaker: Verdenshistorie 2: Fra 1850 til i dag

Den andre boken som kom ut på 80-tallet er *Verdenshistorie 2: Fra 1850 til i dag* av Henry Notaker. Denne boken kom ut 1984, det samme året som Myhrvolds. Den er publisert av Gyldendal, men det står ikke oppført om hvilken utgave eller opplag boken tilhører.

Henry Notaker ble født i 1941 og er en norsk journalist, forfatter med en cand.philol i norsk som hovedfag. I tillegg har han jobbet i Aftenposten og NRK (Holen, 2020). På forfattersiden til Gyldendal står det at han har arbeidet som lærer i to år og har skrevet lærebøker i samfunnslære, historie og religion (Gyldendal, 2021).

På Nasjonalbiblioteket sine nettsider er den første boken han har skrevet med en historisk tilnærming fra 1969. Utover 70,- og 80-tallet skriver han lærebøker i religion og bøker med en kristen tilnærming, gjerne med «radikale» preg knyttet til Latin-Amerika som *Kirkelig radikalisme i Latin-Amerika* (1973) og *Revolusjon i Portugal: Nelliker eller gevær?* (1975), som kanskje peker på en mer «radikal» tankegang fra denne perioden. Av og til kommer det noen politiske eller historisk orienterte bøker. Den første, og eneste læreboken i historie som er skrevet, er den læreboken som er med i denne oppgaven. Notaker fremstår derfor som å ha mindre erfaring enn Myhrvold, men blir inkludert i det store mangfoldet av historiografiske retninger fra 70-tallet og 80-tallet. Boken kom kanskje for tidlig ut til å vise tegn til å ha blitt påvirket av den nyere kulturhistoren.

Verdenshistorie 2: Fra 1850 til i dag består av 304 sider, med de siste 16 sidene bestående av bilder. Boken er inndelt i tre deler som er periodisk inndelt; «Industrisamfunn og imperialisme» fra 1850 til 1914, «Kriger og kriser» fra 1914 til 1945 og «Etterkrigstiden» fra 1945 til «i dag». Disse forskjellige delene deler 49 mindre temaer mellom seg, og mitt fokusområde er hovedsakelig i den første delen. Notaker inkluderer ikke Norge i boken. I innholdsfortegnelsen fremstår det som om det kun er ett kapittel som omhandler arbeiderbevegelsen «Fagbevegelse og sosialisme». Ved første blick ser det ikke ut som at dette kapitlet inkluderer den politiske siden, men det finnes flere andre kapitler som omhandler temaer som kan være relevant for min oppgave, for eksempelvis «Industriens gjennombrudd» og «Menneskene i industrisamfunnet». Notaker ser ut til å vektlegge kjønnsdimensjonen med kapitler som «Kvinnesak og kvinnebevegelse» og «Kvinnekår».

Siden Notaker har delt inn de historiske periodene inn i tre forskjellige deler, vil jeg anta at disse overskriftene skal oppsummere det som er viktige temaer for Notaker i boken, som da henholdsvis blir industrialisering, imperialisme, kriger og kriser og etterkrigstiden.

4.2.3. Sveen & Aastad: Verden 2: Verdenshistorie etter 1850

Asle Sveen & Atle Aastad har sammen skrevet boken *Verden 2: Verdenshistorie etter 1850*, som ble utgitt i 1997 av Cappelen forlag. Versjonen jeg har sett på er utgave 4, opplag 5. Jeg ser at en tidligere versjon er tilgjengelig på nasjonalbiblioteket sine sider som stammer fra 1989 og er beskrevet som «ny utgave». I tillegg er det enda en bok med veldig lik tittel «*Verden 2: Etter 1850*» som ble utgitt i 1983 – ingen av dem forteller hva slags versjon de er.

Asle Sveen er utdannet Cand. Philol med hovedfag i historie ved Universitetet i Oslo. På Cappelen Damms nettsider står det at han har vært aktiv innenfor Nobelinstituttet, Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling og Cappelens historieverk til den videregående skolen (Cappelen Damm, 2021a). Han har også undervisningserfaring i historie og samfunnsfag fra Valler videregående skole.

Sveen sin hovedfagsoppgaven fra 1972 er tilgjengelig på nasjonalbiblioteket, «*Arbeiderpartiet og Vietnamspørsmålet 1965-1967*». I 1983 kommer den første læreboken i historie til Sveen ut og like etter begynner han også å skrive lærebøker i samfunnsfag. Dette fortsetter han med utover 80,- og 90-tallet. Sveens utdannet seg i begynnelsen av 1970-tallet, som kan ha vært med på å påvirke hva han lærte om. Det er dermed ikke utenkelig at han var påvirket av mangfoldet av ulike historiografiske retninger som for eksempel sosialhistorien, eller den nye kulturhistorien.

Hans medforfatter, Svein Aastad er også utdannet cand. Philol med historie som hovedfag fra universitetet i Oslo, og har også jobbet med Cappelens historieverk for ungdomstrinnet og den videregående skolen. Han har samme erfaring fra Valler videregående skole (Cappelen Damm, 2021b).

I bibliografien til Aastad finner jeg mye av det samme som Sveen, hvor de sammen har arbeidet på mange av de samme bøkene. De skrev sin første bok sammen i 1983, og sammen med lærebøker i historie og i samfunnsfag har han også skrevet bøker fra 80-tallet og frem til 1999. Det kan dermed hende at Sveen & Aastad deler perspektiver fra utdanningen.

Boken består av 396 sider og 14 kapitler. I slutten av boken er det oppført en referanseliste, som inkluderer ulike temaer og hendelser fra arbeiderbevegelsen. Bokens inndeling fremstår som en kronologisk fremstilling, men hvert kapittel inkluderer en, eller flere forskjellige temaer. Det er den første halvdel av boken som dekker denne oppgavens periode. Det er noen kapitler som vekker oppmerksomheten knyttet til oppgaven, slik som «Sosialismen», «forholder mellom klassene» og en del kapitler knyttet til industrialiseringen i Storbritannia. Det er også andre kapitlet med titler som peker på arbeiderbevegelsen, men disse kapitlene ser på andre steder enn mitt fokusområde. Det ser ikke ut som norsk historie er inkludert i boken. Det er utfordrende å peke ut noe konkret som Sveen & Aastad anser som viktig, da de trekker frem et bredt utvalg hendelseshistorie med representasjon av land i og utenfor Europa.

4.2.4. Førland & Tønnesson: Spor i tid: Verden etter 1850

Den siste læreboken jeg skal ta for meg i denne oppgaven er boken til Tor Egil Førland og Stein Tønnesson, *Spor i tid: Verden etter 1850*. Ole Kristian Grimnes står oppført som redaktør og Holger Koefoed blir også nevnt som redaktør for kunstoppslag, men jeg kommer kun til å ta for meg Førland & Tønnesson. Den versjonen av boken jeg har tatt for meg ble utgitt i 1995 og er 1. utgave og 1. opplag. Boken ble utgitt av Aschehoug forlag.

Tor Egil Førland ble født i 1959 og tok en Cand.Philol. i 1986, og en Dr.philos. i 1991. Siden har han jobbet som førsteamanuensis ved UiB og som professor ved UiO – knyttet til historiefaget med en interesse for vesteuropeiske områdestudier (UiO, 2021). Han har skrevet lærebøker i internasjonal politikk og verdenshistorie for den videregående skole (Gyldendal, 2021).

I bibliografien til Førland er det 27 bøker tilgjengelig på nasjonalbiblioteket, med den første boken fra 1988. Det meste av den tilgjengelige bibliografien til Førland består av lærebøker i samfunnsfag som han startet med i 1991, eller i historie der han debuterte med en bokserie i 1995, som denne boken er en del av. Han fortsatte å skrive lærebøker videre på 90-tallet og inn i det 21-århundre. Førland kan også ha blitt påvirket av de nyere historiografiske retningene iløpet av utdanningen sin. Siden han studerte i en senere periode enn Sveen, kan det hende at kulturhistorien er mer framtrædende i denne boken.

Stein Tønnesson er født i 1953, og er en norsk historiker. Han oppnådde Dr.philos. i 1991 med avhandlingen om “The Vietnamese Revolution of 1945: Roosevelt, Ho Chi Minh and de Gaulle in a World at War”. Han har vært aktiv i Fredsforskningsinstituttet i Oslo, samt rådgiver for Statoil (Tønnesson, 2017). Både Førland & Tønnesson fullførte sin Dr.philos i 1991, som setter de i samme situasjon til å inkludere 70-tallets, 80-tallets og eventuelt senere historiografiske paradigmer i bøkene sine.

Bibliografien til Tønnesson på Nasjonalbibliotekets nettsider er mindre enn Førland sin, men Tønnesson sin første historiske bok kom ut i 1976 med tittelen *Røde skoger: Skogsarbeiderne forteller fra klassekampen på landsbygda*, som kanskje peker på en radikal interesse fra 70-tallet. På 80-tallet skrev han om idrettshistorie, og i 1995, etter han hadde skrevet ferdig doktorgraden sin, debuterte han med lærebøker i historiefaget sammen med Førland.

Spor i tid: Verden etter 1850 er inndelt i tre deler, med et metodisk introduksjonskapittel. Del 1 er kalt «Europas verden», Del 2 heter «Europa i krise» og til slutt har den siste delen fått tittelen «Europa i verden». Alle delene har flere kapitler, som igjen har egne underkapitler. Boken er kronologisk oppbygd, som gjør at den første delen av boken er mest interessant for meg. Ved første blick er det to underkapitler som fremstår som relevante for oppgaven, «Klasseforskjeller og arbeiderkamp» i kapitlet «Kamp for likhet og demokrati», og «Sosialismen» i kapitlet «Ideologi». I tillegg er det andre kapitler jeg kan finne spor av arbeiderbevegelsen, spesielt knyttet til de kapitlene som tar for seg industrialiseringen. Boken inkluderer ikke Norge. Boken består av 336 sider og inkluderer kart, litteraturliste og register. I dette registeret fant jeg en del ulike temaer som kan knyttes opp til arbeiderbevegelsen.

4.3. Fremstilling av arbeiderbevegelsen: Myhrvold og Notaker

I denne delen vil hovedanalysen for dette kapitlet ta sted. Dette er oppgavens største kapittel, da det inkluderer flest lærebøker. Jeg har splittet bøkene inn i to grupper ut fra når de ble utgitt. Jeg kommer likevel til å gjennomgå hvert tema innenfor hver lærebok, før jeg går videre til neste tema. Fordelen med dette er plassbesparelse og at man får en kontinuerlig forståelse av utviklingen innenfor de ulike temaene.

4.3.1. Den faglige og den politiske siden

Det første møtet med arbeiderbevegelsen i boken til Notaker er i sammenheng med kvinnenes organisering i fagforeninger i Lancashire. Siden de var organisert og faglærte tjente de mer enn ufaglærte menn, som normalt tjente det dobbelte av kvinnen (Notaker, 1984, s.33).

Fagbevegelsen blir trukket frem i forbindelse med arbeidernes dårlige leveforhold, men på grunn av at arbeiderne organiserte seg i fagbevegelsen og presser frem bedre arbeidsforhold førte dette til at forholdene bedret seg (Notaker, 1984, s.34). Dette kan sees i sammenheng med en historisk materialistisk utvikling, at det materielle kårerne står sentralt som forklarende faktor på at arbeiderne organiserer seg som en reaksjon på de dårlige kårerne.

Notaker kommer inn på den politiske siden av arbeiderbevegelsen, og nevner at engelske fagforeninger gikk sammen for å danne et eget arbeiderparti. Men Notaker forteller ikke mer dyptgående om dette nye arbeiderpartiet, og trekker frem de politiske uenighetene mellom de liberale og de konservative (Notaker, 1984, s.37). Han går likevel inn partiet senere i forbindelse med at både fagforeningene og partiene var del av løsningen på arbeidernes dårlige kår, som igjen bygger på det materielle (Notaker, 1984, s.41).

I perioden mellom 1848 og 1914 forteller Notaker om en tid hvor fagbevegelsen ble utsatt for forbud og forfølgelse, de liberale mente fagforeningene betydde et angrep på «arbeidets frihet». Etter hvert innså de fordelene, og at det var mer praktisk å inngå avtaler med arbeiderne gjennom fagforeninger. Notaker (1984, s.41) forteller videre at den engelske fagbevegelsen var en av de første, og måtte dermed prøve seg frem. Den fokuserte på sosiale reformer fremfor teoretiske debatter om sosialisme, noe som etter hvert ble et kjennetegn på den britiske arbeiderbevegelsen – med dette forbinder Notaker den britiske arbeiderbevegelsen med den moderate siden. Han nevner at det også fantes mer radikale grupper og partier, men fagforbundene var den dominerende kraft da «Labour Party» ble stiftet, noe som bidro til at arbeiderbevegelsen i England holdt til en mer moderat retning. Senere forteller Notaker også mer om den politiske arbeiderbevegelse, men det inngår i forholdet om moderat og radikal.

I Myhrvolds fremstilling trekker han innhold både fra den norske og den engelske arbeiderbevegelsen. Hovedvekt ligger i Norge, hvor han forteller om hvordan Thranebevegelsen kom som en forløper til fagbevegelsen og de politiske partiene (Myhrvold, 1984, s.163), men i dannelsen av de tidlige fagbevegelsene var det forskjellige svenner som banet vei (Myhrvold, 1984, s.55). Fagforeningene blir omtalt av Myhrvold som kamporganisasjoner og hadde som mål å bedre arbeidernes kår gjennom høyere lønninger og kortere arbeidstid (Myhrvold, 1984, s.68). De faglærte arbeiderne går i spissen og dannet i England det første landsomfattende forbundet i 1851. Den unge fagbevegelsen vektla solidaritet over systemendringer og lønnskamper (Myhrvold, 1984, s.87), og på den måten forklares det også at fagforeningene tilhørte den mer reformistiske delen av arbeiderbevegelsen, da fagforeningene som oftest samarbeidet med de mer moderate innenfor arbeiderbevegelsen (Myhrvold, 1984, s.86). Også hos Myhrvold blir den britiske arbeiderbevegelsen forbundet med den moderate siden.

Myhrvold viser til at i 1880-årene utvidet fagforeningene seg, og inkluderte fra nå av også ufaglærte arbeidere og ble nå en ordentlig kamporganisasjon for å bedre alle organiserte arbeideres kår, som senere knytter seg opp til landsorganisasjoner og politiske partier (Myhrvold, 1984, s.87). Myhrvold forklarer videre at fagforeningene møtte motgang og vanskeligheter under de tidlige streikene før det var etablert på nasjonalt nivå. Selv om mange av fagforeningene blir forbundet med den moderate arbeiderbevegelsen, trekker Myhrvold også inn en revolusjonær fagforeningsbevegelse, syndikalistene. De tok avstand fra parlamentarisk politikk og revolusjonære partier, men ville selv skape et nytt sosialistisk samfunn (Myhrvold, 1984, s.88).

Christian Holtermann Knudsen omtales som grunnleggeren av både den faglige og den politiske arbeiderbevegelsen, ved at han var med på å stifte det første fagforbundet og avisen «Vort arbeide». Året 1889 var et merkeår for streiker, da typografene førte frem den første organiserte streiken imens fyrstikkpikenes streik foregikk, som var et vendepunkt for kvinnelig fagorganisering (Myhrvold, 1984, s.164). Ole Lian og Martin Tranmæl blir omtalt som konkurrenter, Lian var sentral i LO mens Tranmæl sto i spissen for fagopposisjonen som vektla arbeidernes kamplyst over lønnsforbedringer (Myhrvold, 1984, s.165).

Mer rettet mot den politiske siden forteller han om at det norske arbeiderpartiet var i en sterk konkurranse med de liberale venstrepartiene, spesielt Gunnar Knudsen og Johan Castberg (Myhrvold, 1984, s.159). Arbeiderpartiet ble stiftet i 1887, men de tidlige årene var uten

progresjon. Først etter partiet endret program i sosialistisk retning og Holtermann Knudsen ble leder, senere etterfulgt av Carl Jeppesen - kom vendepunktet. Etter alminnelig stemmerett ble innført i 1898 fikk partiet større muligheter, og i 1903 fikk de representanter på stortinget (Myhrvold, 1984, s.164). Rundt første verdenskrig fikk de omtrent 1/3 av stemmene (Myhrvold 1984, s.165). Også her kan man se tegn til å inkludere arbeiderbevegelsen inn i det nasjonale gjennom Arbeiderpartiets vei til regjeringsmakt. Myhrvold forteller at i rundt 1903 ble Arbeiderpartiet radikalisert, gjennom en intern splittelse mellom den moderate og den radikale siden, hvor Martin Tranmæl gikk i spissen for den radikale fagopposisjonen (Myhrvold, 1984, s.165), men at partiet fremsto mer revolusjonært i ord enn i handling (Myhrvold 1984, s.167).

Den politiske siden av arbeiderbevegelsen som fremstår som i bakgrunnen av den faglige siden, som ofte forteller om organisering av arbeiderne. Dette kan sees i sammenheng med stemmeretten. Før dette fikk ikke fattige lov til å stemme, som kunne begrense arbeiderbevegelsens politiske side. Ikke før i 1919 fikk alle menn, kvinner og fattige lov til å stemme (Slottemo, 2021, s.24). I 1903 fikk arbeiderpartiet sin første stortingsrepresentant, men ikke før i 1928 ble den første arbeiderpartiregjeringen dannet (Tvedt, 2021).

4.3.2. Den radikale og den moderate siden

Notaker bevisstgjør forholdet mellom den radikale og den moderate siden ved å gjennomgå den politiske siden av arbeiderbevegelsen. Mange av Marx sine synspunkter var tatt inn i sosialistiske partiprogrammer, men enkelte mente at ideene hans måtte revideres. De mente at arbeiderklassen sine kår hadde blitt bedre gjennom arbeidet fra fagforeninger og parlamentarisk virksomhet i form av sosiale reformer. Revisjonistene ønsket å arbeide innenfor det kapitalistiske systemet, og disse tankene fikk større og større fotfeste, avslutter Notaker (1984, s.45). Notaker forbinder den engelske arbeiderbevegelsen moderate sammen med sosialdemokratene, imens sosialistpartiene blir forbundet som radikale. Revisjonistenes ønsker kommer tydelig frem i teksten, med et ønske om å omforme Marx sine tanker. De radikale får derimot ingen stemme i denne tematikken, utenom en forklaring av Marx sine ideologiske tanker om revolusjon (Notaker, 1984, s.44). Det er ingen andre i denne gjennomgangen som forbinder seg med de radikale tankene. Kan dette sammenlignes med de

andre bøkene som også trekker frem de moderate som sentrale i sin tekst, mens de radikale er plassert i skyggen? Først må alle bøkene bli gjennomgått for å få et bedre overblikk.

Myhrvold (1984, s.86) trekker frem forholdet mellom den moderate og radikale siden og forklarer forskjellene; enten jobbe innenfor de parlamentariske linjene, eller gjennomførte revolusjon. Myhrvold knytter generelt fagbevegelsen opp mot den moderate delen av arbeiderbevegelsen, mye grunnet av fagbevegelsen ofte samarbeidet med den reformistiske siden (Myhrvold, 1984, s.86). Men i norsk sammenheng viser Myhrvold til endringer i den norske arbeiderbevegelsen knyttet til fagopposisjonen, som trekker mer mot den radikale siden.

Den revolusjonære delen blir gjerne forbundet med «intellektuelle revolusjonære», som ville omvende samfunnet gjennom arbeiderne (Myhrvold, 1984, s.69). For dem var en tilfreds arbeiderbevegelse nærmest av det «onde», for når arbeiderklassen var tilfreds, var det vanskeligere å agitere til revolusjon. På grunn av dette sto de revolusjonære i en vanskelig posisjon knyttet til massene – de materielle forholdene hadde blitt bedre etter Marx tanker, slik at det var mindre behov for en raske endringer. De materielle kårene var bedre enn før, noe som gjorde det vanskelig og opparbeidde radikale tanker hos arbeiderne (Myhrvold, 1984, s.86).

Denne fremstillingen av politisk tilhørighet tar utgangspunkt i det materielle. Dette kan forstås som at arbeiderne radikaliseres når deres materielle forhold er dårlig stilt. Hvis denne situasjonen bedres, vender seg heller i en moderat retning. Hovedproblematikken mellom de revolusjonære og de moderate, er at det er vanskelig å gjennomføre systemendringer hos noen som ikke ønsker det – på grunn av at de er tilfredse med sin egen situasjon. Lever man under dårlige kår hvor man ikke er tilfreds, er det lettere å vende mot de større system endringene. I dette avsnittet kan man forstå de revolusjonære som å ha et ønske om at arbeiderne har dårlige kår, for å lettere agitere dem til systemendringer – noe som kan sette dem i et negativt lys da det ikke forklares om noe langsiktig eller kortsiktige perspektiver knyttet til endringer. Myhrvold understreker også at «forholdene» har blitt bedre, slik at det ikke lenger er behov for raske endringer, noe som også kan forstås som at det ikke lenger er behov for radikale impulser, hvert fall ikke knyttet til de materielle kårene.

I Norge var det en sterk revolusjonær fløy som vokste på grunn av den raske industrialiseringen (Myhrvold, 1984, s.165), som videre ble styrket av første verdenskrig og

den russiske revolusjonen (Myhrvold, 1984, s.166). Selv om stemningen kan ha fremstått revolusjonært, så forteller Myhrvold at det var stor splittelse i arbeiderpartiet, og at partiet fremsto mer revolusjonært enn hva det var i handling. Det uttrykkes at Tranmæl fremmer radikaliserings i Norge, og skaper en maktkamp mellom moderate og revolusjonære (Myhrvold, 1984, s.167).

Forskjellene av denne fremstillingen er at England blir omtalt som moderat, mens Norge er tilknyttet det radikale, med fagopposisjonen og Tranmæl som viktige faktorer. Myhrvold peker også på «den raske industrialiseringen», men forklarer ikke hva han mener med dette. Det er mulig det er tilknyttet fremveksten av arbeiderklassen, som levde under dårlige materielle kår.

4.3.3. Ideologi

Notaker trekker frem en del av ideologiene som man forbinder med arbeiderbevegelsen, slik som marxisme og anarkisme. Han definerer ikke hva han mener med sosialisme, men forståelsen kan skimtes i de ulike situasjoner der han omtaler sosialisme. Det første møtet med et slikt ideologisk eksempel er når Notaker forteller at både fagbevegelsen og partier var med på å hjelpe arbeidernes leveforhold. I sammenheng med dette nevnes «intellektuelles» ønske om et samfunn uten undertrykkelse, uten kapitalister og hvor arbeiderne selv fikk bestemme; i et sosialistisk samfunn (Notaker 1984, s.41). Senere kommer Notaker mer inn på ideologien bak det sosialistiske samfunnet og Karl Marx. Notaker omtaler Marx som å ha størst betydning for ideene om et sosialistisk fremtidssamfunn, forteller om klassekampprinsippet som skulle vinnes av proletariatet for å opprette «proletariatets diktatur» (Notaker, 1984, s.43). Marx sine tanker om kvinners rett til lønnsarbeid blir også nevnt (Notaker, 1984, s.49).

I boken til Myhrvold er det tegn allerede fra innholdsfortegnelsen at marxismen som ideologi var viktig i denne boken. Marxismen blir forklart å være svært sentralt hos de andre ideologiene knyttet til arbeiderbevegelsen. Marx forklares som å være opptatt av en vitenskapelig måte for å se utviklingen på knyttet til det klasseløse samfunnet (Myhrvold 1984, s.73). Myhrvold skriver fra side 73 til side 82 om marxismen, der han trekker inn forskjellige teoretiske punkter som historisk materialisme, klassekamp, fremmedgjøring,

Hegel og dialektikk, proletariatets diktatur og mer. Anarkismen blir enkelt gjennomgått (Myhrvold, 1984, s.83), og sosialismen blir forklart som noe som «vender seg mot det privatkapitalistiske produksjonssystemet og den liberalistiske markedsøkonomien» (Myhrvold, 1984, s.67). I tillegg går Myhrvold gjennom utopisk sosialisme (Myhrvold, 1984, s.69-70) og leninisme (Myhrvold, 1984, s.88). Myhrvold sin bok skiller seg frem til nå ut, med sin store interesse av ideologi knyttet til arbeiderbevegelsen.

4.3.4. Fremstillingen av arbeiderbevegelsens kjønnsdimensjoner

Notaker er opptatt av å synliggjøre kvinnene i boken, som en del av arbeiderklassen og arbeiderbevegelsen. Han bevisstgjør kvinnens rolle i arbeidslivet innenfor tekstilindustrien og i «tjeneryrker».

I England jobber kvinnene i tekstilindustrien i Lancashire. De var faglærte og organisert med mennene i fagforeninger, som bidro til at de fikk bedre lønn enn mange ufaglærte menn ellers i landet. Vanligvis hadde kvinner omtrent halvparten av lønnen til menn. Muligheten for arbeid blir påvirket av om kvinnene var gift eller ikke, som han også går inn på. Han forteller også at i tillegg til arbeid, så hadde mange kvinner skjult lønnsarbeid, som da ofte besto av arbeid i hjemmet, samt veving og vasking – dette ga arbeidende kvinner «dobbeltarbeid» (Notaker, 1984, s.33). Denne tematikken trekker Gro Hagemann frem i artikkelen «Teknologi, industrialisering og kjønnsdeling av arbeid». Hun skriver her at lønnsarbeid betød ingen frigjøring for de tradisjonelle familieforpliktelsene, spesielt for gifte kvinner. Tvert imot førte det til en utvidelse av dem. Kombinasjonen av pliktene og lønnsarbeid var i virkelighet et slaveforhold (Hagemann, 1985, s.117). Denne fremstillingen av kvinnes situasjon tydeliggjør at kvinnes hverdagslige situasjon var tøff, som et sosialt fenomen.

Utenom Lancashire var få kvinner organisert da de jobbet innenfor yrker som det var vanskelig å organisere, i tillegg til at de også ofte var ufaglærte og hadde ikke tilgang til de møtelokalene hvor man ofte samlet seg for å organisere. Notaker vektlegger også at fagforeningene ikke var særlig aktive på å hente inn kvinnelige medlemmer, da de var lønnskurrenter. «Istedenfor å kjempe for likelønn, prøvde de å holde kvinnene borte fra arbeidslivet» (Notaker, 1984, s.42). Kvinnene organiserte seg dermed i egne foreninger og arbeidet for at kvinner ikke skulle få spesialbehandling mot hardt arbeid som da ville ekskludere dem fra mulig arbeid (Notaker, 1984, s.42). Her fremstiller Notaker mennene som

en direkte motstander av kvinnelige arbeidere, knyttet til lønnskurransen. Dette ser man også i tidligere lærebøker, hvor mennene motarbeider kvinnene.

Notaker trekker også frem de ulike delene i kvinnebevegelsen, som besto av en borgerlig del, og en sosialistisk del. Sistnevnte blir fortalt at arbeidet ofte gjennom fagforeningene og i arbeiderkvinnearbeidsorganisasjoner (Notaker, 1984, s.49).

I slutten av Del 1 trekker han frem tekster som omhandler industrisamfunnet. De fleste går inn på dagliglivet til arbeidere i industrisamfunnet, men en av dem tar for seg fyrstikkvinnenes streikeaksjoner i London fra 1888. Her nevnes kvinners arbeidsforhold, og kravene deres for de bedre forholdene. Det endte med at det ble inngått avtaler som tok for seg noen av disse kravene (Notaker, 1984, s.95). Dette kan også knyttes opp til en arbeiderlivshistorisk ved å gå nærmere arbeidernes arbeidsforhold (Grove & Heiret, 2013, s.177). Boforholdene og sosiale situasjon er også noe man interesserer seg for i sosialhistorien, for å forstå hvilken livssituasjon man er i (Kjeldstadli, 2013, s.82).

Myhrvold synliggjør kvinnen tydelig, noe man ser tegn til allerede i innholdsfortegnelsen. Myhrvold trekker inn kvinnen som passiv arbeider i kapitlet om «sosialliberalisme og parlamentarisk demokrati», hvor det nevnes at arbeidere hadde dårlige arbeidsforhold, og at myndighetene måtte gripe inn på grunn av utnyttelse av barn, ungdom og kvinner i industrien (Myhrvold, 1984, s.59). Politisk nevner Myhrvold (1984, s.63) at sosialistpartiene var de mest positive til å innføre stemmerett for kvinner og likestilling, mens de konservative og de liberale var mer tilbakeholdent.

Myhrvold forteller om kvinners svakere økonomiske og sosiale situasjon knyttet til det å være gift eller ugift, det å være arbeiderklassekvinne og å delta i tekstilindustrien (Myhrvold, 1984, s.94). Det var stor debatt knyttet til kvinner som lønnsinntakere og lønnskurrenter for mannlige arbeidere slik at de ble holdt utenfor fagforeningene. Myhrvold gir kvinnene en aktiv rolle i å kjempe for likelønn, men nevner også at det tok lang tid å se resultater. Han deler kvinnebevegelsen inn i to retninger, borgerlig og sosialistisk – sistnevnte mente at sosialisme og kvinnefrigjøring var to sider av samme sak (Myhrvold, 1984, s.95).

I norsk sammenheng er det rettet mer interesse for den borgerlige kvinnebevegelsen og stemmerett, men nevner opprettelsen av «Arbeiderpartiets kvinneforbund» og vern av kvinner på arbeidsplassen. Også kvinnelige fabrikkinspektører omtales, og arbeidet for bedre

arbeidsforhold for kvinnelige arbeidere (Myhrvold, 1984, s.113). På slutten av 1800-tallet dannes egne kvinneforeninger som var påvirket til fyrstikkpikenes streik (Myhrvold, 1984, s.114). Denne streiken var knyttet til lønn og arbeidsforhold, og ble et steg mot de første kvinnelige foreningene selv om streiken ikke gikk som kvinnene ønsket (Myhrvold, 1984, s.164). Myhrvold gjør også leseren oppmerksom kvinnenes dobbeltarbeid (Myhrvold, 1984, s.161). Kvinnene blir fremstilt som både arbeidere, og etter hvert som en del av arbeiderbevegelsen – etter mye motstand.

Myhrvold gir kvinnen en aktiv plass i teksten sin. I England er kvinnene kun del av den politiske arbeiderbevegelsen, da det ikke nevnes noe om å bli inkludert i fagbevegelsen, kun skepsisen rundt dette. I Norge danner kvinnene fagforeningene, men er ikke inkludert i den politiske siden. Myhrvold og Notaker står i nært sammenheng med hverandre i fremstillingen av kvinnens dobbeltarbeid, motstand fra mennene og deres aktive rolle. Kjønn fremstår også som bevisstgjort, ved at «arbeider» begrepet blir brukt av begge partene. Den er ikke kun forbeholdt menn, og det er ikke underforstått at en arbeider er en mann. Innenfor kvinne- og kjønns historie er dette et tegn på at man tar steget vekk fra «synliggjøringsprosjektet» over i retning kjønns historie og «omskrivingsprosjektet», med kjønn som perspektiv (Larsen, 2013, s.151). Det jeg mener med dette er ikke at teksten er veldig opptatt av kjønn som forklaring, men er bevisstgjort på den – noe man ikke ser i de eldre lærebøkene i denne oppgaven.

4.3.5. De materielle kårerne som grunnlag for utvikling

Notaker er veldig opptatt av arbeideres materielle kår og situasjon i arbeidslivet. Tidlig i boken forteller han om arbeidstid, barnearbeid og hvordan de materielle forholdene til arbeiderklassen gjorde dem både lavere i høyde, og ga dem en kortere liv enn andre samfunnsgrupper (Notaker, 1984, s.30). Dette trekker han opp mot arbeiderklassens form for arbeid og økonomiske og sosiale situasjon.

Notaker legger til grunn at «industriarbeiderne» var en viktig samfunnsklasse på 1800-tallet, men at de levde i dårlige kår i forhold til de rike industriherrene. Det reiste seg en protest rundt disse forholdene i midten av 1800-tallet» (Notaker, 1984, s.40). Arbeiderne ønsket å bedre levekårene sine, «For å komme dit var det nødvendig å organisere seg, og denne organiseringen skjedde i to former: gjennom fagforeninger og gjennom partier» (Notaker, 1984, s.41).

I denne fremstillingen viser Notaker at han er opptatt av arbeidernes materielle kår, hvordan det påvirker arbeiderklassen, og hvordan de dårlige kårerne førte til et ønske om å bedre dem; som ifølge Notaker skjer gjennom arbeiderbevegelsen. Notaker fremhever også industriarbeiderne på 1800-tallets, noe som i arbeiderlivshistorien var et populært empirisk utgangspunkt før 1990-tallet. Dette samsvarer med denne fremstillingen. Senere ble dette utgangspunktet utvidet til andre yrkesgrupper og organisasjoner (Grove & Heiret, 2013, s.193).

Myhrvold sin bruk av historisk materialisme er knyttet til høykonjunkturer og lavkonjunkturer. Under jobbetid og prisstigning ble venstrefløyen styrket i Norge (Myhrvold 1984, s.166). Arbeidskamper økte i tråd med prisstigninger, når varene ble dyrere måtte arbeiderne føre arbeidskamp for at lønnen skulle holde følge med prisøkningen (Myhrvold, 1984, s.87). Dette er også tydelig gjennom fremstilling av steiking, med et ønske om å bedre sine egne forhold (Myhrvold, 1984, s.164).

Når LO og arbeiderpartiet fikk avslag på dyrtidsprogrammet av myndighetene, førte det til at den radikale opposisjonen i Norge vokste, slik at de radikale tok ledelsen i partiet i 1918 (Myhrvold, 1984, s.309). Slik som eksempelet med de moderate og radikale i England.

Hos Myhrvold virker det mest som at de materielle endringene i samfunnet påvirker befolkningen ideologisk. Hvis tidene er gode så ønsker man ingen endringer og holder seg moderat. Dersom tidene er dårlig, så er det endring som er målet og man blir mer radikal.

4.3.6. Geografiske fokusområder

Hovedinteressen til Notaker er i England, men det er andre land knyttet til arbeiderbevegelsen som kommer frem, spesielt Tyskland og Russland. Frankrike og USA får også plass. Norge er ikke med.

I Tyskland fortelles det blant annet om Bismarcks kamp mot sosialister (Notaker, 1984, s.39) og de sosialdemokratiske partiene (Notaker, 1984, s.41). Frankrike gikk vekk fra politiske partier og reformer, og gikk inn for å velte det kapitalistiske systemet (Notaker, 1984, s.42). I USA vektlegger Notaker fagbevegelsen sin kamp mot trustene, hvor Theodor Roosevelt får

en sentral plass (Notaker, 1984, s.83). I del 2 får Russland plass, spesielt knyttet til den russiske revolusjonen fra 1917.

Utenfor Norge og England går Myhrvold inn på Danmark, Sverige og Finland. Tyskland, Russland og Frankrike får også oppmerksomhet gjennom Bismarck, Kommunardopprøret og den russiske revolusjon. USA får også plass, men mest tilknyttet den faglige siden, da det blir forklart at sosialistiske partier ikke fikk fotfeste.

4.3.7. Bøkens sentrale aktører og fremstillingene av utviklingsprosesser

Hos Notaker får som regel arbeiderne en aktiv rolle, der det er de som starter utviklingsprosessen, gjerne på grunnlag av de materielle kårene. Arbeiderne, både kvinner og menn, tar for eksempel ansvar for å danne fagforeninger.

Den politiske siden står i skyggen av fagbevegelsen, og blir også fremstilt som en passiv aktør der endringer og utvikling skjer uavhengig av partienes handling. Det nevnes at partiene og fagbevegelsen var løsningen på arbeiderklassens dårlige kår, men dette kommer ikke frem gjennom den faglige sidens handlinger i teksten, noe som videre fremhever dens passive tilstedeværelse i teksten. Den faglige siden har en mer aktiv rolle, omtalt som å danne arbeiderpartiet. Også myndighetene gjennom Gladstone-regjeringen tar en ansvarsrolle for reformer og «legalisering av fagforeninger» (Notaker, 1984, s.37).

Forholdet mellom radikal og moderat blir belyst gjennom den moderate siden av arbeiderbevegelsen i England, som ønsker å revidere Marx sine radikale ideer. Den radikale siden av arbeiderbevegelsen kommer ikke særlig frem i teksten, og oppfattes som passiv.

Kvinnene står sentralt i boken til Notaker, men møter motstand fra menn innad i fagbevegelsen.

De materielle kårene til arbeiderne blir fremhevet som en katalysator for ønsket om å bedre sine egne kår, som skjer gjennom arbeiderbevegelsen.

Hos Myhrvold får arbeiderklassen ofte ansvaret for sin egen situasjon, eksempelvis som de tidlige svennene som dannet fagforeninger.

Den faglige og politiske siden blir forklart å henge sammen, og fremmer arbeidernes behov for lønnsvekst og bedre arbeidsrettigheter. Den politiske siden nevnes å ha litt startproblemer knyttet til allmenn stemmerett, men får senere fotfeste.

Den moderate siden av arbeiderbevegelsen fremstilles som å lene seg mer på reformarbeid, mens den revolusjonære er opptatt av klassekamp og revolusjon. Reformene som blir nevnt er ikke fra arbeiderbevegelsen egen innsats, men for eksempel fra Gladstone (Myhrvold, 1984, s.170). På radikal side virker det som at det er et personfokus på Martin Tranmæl som er den mest fremtredende. Det samme fremheves med Christian Holtermann Knudsen.

Kvinnene får spesielt en aktiv rolle knyttet sin egen situasjon, slik som da de måtte danne sine egne fagforeninger, mens mennene fremstår som et hinder.

Hovedfortellingen til Notaker går også inn på arbeiderbevegelsen utvikling til en organisert bevegelse, som løsningen på arbeidernes materielle problem. Fra tidlig tid da fagbevegelsen møtte motstand, utviklet den seg til å danne foreninger og danne partiet. Denne utviklingen holder seg til den moderate siden ideologisk, da de fokuserte på sosiale reformer. Kvinnene får også her en sidefortelling, hvor Notaker går inn på kvinnenenes situasjon i Lancashire med gode forhold som organiserte arbeidere, og gjennom kvinnenenes problematikk knyttet den sosiale om ekteskap, og dobbeltarbeid.

Hovedfortellingen til Myhrvold går også inn på utviklingen av den organiserte arbeiderbevegelsen, fra de tidlige bevegelsene som Thranebevegelsen til de nyere fagforeningene som kamporganisasjon for å bedre arbeidernes kår. De tidlige fagforeningene blir omtalt som moderate ved å prioritere solidaritet over systemendring, mens etter fagopposisjonen ble arbeidernes kamplyst prioritert. Fagforeningene arbeidet for en forbedring i arbeidernes kår, mens Arbeiderpartiet får plass i regjeringen. Dette markerer arbeiderbevegelsens nye parlamentariske makt, om at arbeidernes parti har nådd regjeringen som også underbygger en nasjonalisering av arbeiderbevegelsen. Myhrvold fremhever også kvinnene i en sidefortelling, ved at kvinnene også hadde utfordringer med sin økonomiske og sosiale situasjon, og som lønnskurrenter for mennene. Gjennom streik for kvinnene ettert hvert dannet egne fagforeninger, og en plass i arbeiderbevegelsen.

4.4. Fremstilling av arbeiderbevegelsen: Sveen & Aastad og Førland & Tønnesson

4.4.1. Den faglige og den politiske siden

Sveen & Aarstad trekker frem et bilde i kapitlet «industri og ideologi». Medlemsmerket til fagforeningen «British Steel Smelters» blir brukt som bildet til å introdusere kapitlet. Det står ikke så mye om bildet, bortsett fra at det tilhører denne fagforeningen. I slutten av kapitlet er det plassert en fordypningsoppgave knyttet til dette bildet.

I England nevner Sveen & Aastad (1997, s.28) at «*Arbeiderklassen kjempet hardt for retten til å fagorganisere seg. De første fagforeningene ble stiftet i Storbritannia like etter 1800, men var forbudt helt til 1825*». Kravene som fagforeningene kom med var åtte timer arbeid, åtte timer fri og åtte timer hvile. Hvor disse målene kommer fra er ikke tydeliggjort. Det er arbeiderne selv nevnes å organisere seg, men med vanskeligheter fra de britiske myndighetene da det er ulovliggjort.

«Pyramid of the capitalist system» er tittelen til et bilde og Sveen & Aastad (1997, s.31) forklarer at plakaten som er avbildet ble brukt av fagforeninger og sosialistiske partier i mange land som propaganda mot det kapitalistiske systemet. Den politiske siden av arbeiderbevegelsen blir ikke særlig fremhevet, hvert fall ikke i engelsk sammenheng.

Førland & Tønnesson belyser først den faglige delen av arbeiderbevegelsen, fagforeninger og streiker var noe av midlene som arbeiderne selv kunne bruke for å bedre sine egne forhold (Førland & Tønnesson, 1995, s.63). Fagforeningene blir beskrevet som «medisinen som på kort sikt virket best for å bedre arbeiderklassens kår». Alene hadde ikke arbeiderne så mye de skulle sagt til industriherren, det fungerte bedre når de samlet seg:

Dersom alle arbeiderne ved en bedrift eller i en bransje gikk sammen om lønnskrav og krav om bedre arbeidsforhold, stod de mye sterkere overfor kapitalistene. Aller sterkest ville arbeiderne stå dersom alle sluttet seg sammen nasjonalt eller aller helst internasjonalt (Førland & Tønnesen, 1995, s.64).

På midten av 1800-tallet var fagforeninger forbudt i de fleste land, men i overgangen til 1900-tallet ble de lovliggjort, der de britiske arbeiderne «gikk i spissen». De trekker også frem det britiske arbeiderpartiet, og forteller at fagforbundene samlet seg rundt det i samarbeid, men til tross for denne veksten var kun hver tredje industriarbeider organisert (Førland & Tønnesson, 1995, s.64). «Streik» blir også dypere gjennomgått og omtalt som «arbeidernes våpen», og ble brukt når arbeidslederne ikke ville godta fagorganisasjonenes krav og arbeiderne nektet å arbeide. Streikebrytere blir også belyst, ved at fabrikkere prøvde å bruke arbeidere som ikke ville streike, noe som ofte førte til voldelige sammenstøt (Førland & Tønnesson, 1995, s.65).

Det som kjennetegner arbeidslivshistorie på 1990-tallet er utvidelsen fra industriarbeiderne i LO, til å også inkludere andre yrkesgrupper og organisasjoner, slik som sykepleiere og lærere som et eksempel (Grove & Heiret, 2013, s.193.) Dette ser man ikke noe særlig til i hverken Sveen & Aastad eller Førland & Tønnesson sin bok. En av grunnene til dette kan være den aktuelle tidsperioden, at dette kanskje er noe som viser seg i en senere periode i bøkene.

De sosialistiske partiene omtales som de mest velorganiserte samtidig som de fikk støtte fra fagforeningene. Men de oppnådde ikke regjeringsmakt da stemmeretten ikke var utbredt nok og det var også konkurranse om arbeidernes stemmer (Førland & Tønnesson, 1995, s.69). Den politiske siden er ikke like fremtredende som den faglige.

4.4.2. Den radikale og den moderate siden

Gjennomgangen Sveen & Aastad gjør av de politiske forskjellene innad i arbeiderbevegelsen knyttet til England er små. De radikale verdiene blir inkludert i gjennomgangen av marxisme, med et ønske om å styrte kapitalismen med revolusjon (Sveen & Aastad, 1997, s.32). I tillegg til det ideologiske aspektet blir også propagandaplakaten på side 31 omtalt å være mot det kapitalistiske systemer, trolig på en revolusjonær måte. Den moderate siden av arbeiderbevegelsen kommer ikke frem i teksten, og det blir ikke trukket frem noen videre politiske forskjeller innad i arbeiderbevegelsen knyttet til forskjellene.

Til slutt er det Førland & Tønnesson sin fremstilling av den moderate delen og den radikale. I begynnelsen av boken gjennomgår de forskjellige historietyper knyttet til forskjellige farger, hvit, rød og sort historie; europeernes makt, sosialisme og industriens makt. Under hvit historie i delkapitlet «Den lille manns historie», never de at ingen sosialistpartier fikk makten før den andre verdenskrigen, på grunn av at bøndene og industriarbeiderne var mindre radikale enn antatt (Førland & Tønnesson, 1995, s.11). Det som er interessant med dette er at de belyser at selv om industriarbeidere var kjent for å være en del av arbeiderbevegelsen eller å være sosialister, så var det ikke nødvendigvis slik. Trekket arbeiderne frem i de andre bøkene, kan det tolkes som underforstått at de tilhørte arbeiderbevegelsen.

I seksjonen om rød historie skriver de at tidligere revolusjonære sosialistiske partier gikk over til å bli sosialdemokratiske, og hvordan de deretter gikk inn for å få regjeringsmakt, men «den brukte de i liten grad til å la staten overta eiendomsretten til produksjonsmidlene, slik sosialistene tidligere hadde krevd». Dette kan sees i sammenheng med overgangen etter Marx sin død. Det skrives at arbeiderbevegelsen da valgte reform til fordel for revolusjon (Førland & Tønnesson, 1995, s.52).

Noe ytterligere forhold mellom den moderate og radikale arbeiderbevegelsen går ikke Førland & Tønnesen veldig systematisk inn på, men det kommer frem en forskjell. Denne framstillingen kan tolkes som en utviklingsforståelse, hvor de eldre revolusjonære sosialistiske partiene, som ønsker statlig kontroll over regjeringsmakten, utviklet seg til å bli sosialdemokratiske, hvor de også får regjeringsmakt. Det var nødvendig for partiene å endre seg i en mer moderat retning, for da kunne de oppnå regjeringsmakt. I tillegg viser det også til en inkludering inn i nasjonen, gjennom at de sosialistiske partiene oppnår denne regjeringsmakten.

4.4.3. Ideologi

Sveen & Aastad gjennomgår ulike ideologier og deres forhold til arbeiderklassens materielle kår. De nevner at de konservative bekymrer seg for fattigdommen og klassekampen som industrialiseringen førte med seg, fordi de fryktet revolusjon. På grunn av dette begynte enkelte av dem å arbeide for å bedre arbeidernes levekår (Sveen & Aastad, 1997, s.29). I tillegg trekkes de liberale inn, som mente at fattigdom var uunngåelig og at staten ikke måtte forstyrre den «naturlige selvreguleringen» (Sveen & Aastad, 1997, s.30).

De gjennomgår sosialisme som ideologi, og forteller at den «krevde» større økonomisk likhet, rett til arbeid og skolegang for alle og alminnelig stemmerett for menn, og av og til kvinner (Sveen & Aastad, 1997, s.31). Den marxistiske tankegangen til Marx og Engels blir belyst, med et fokus på at revolusjon ville styrte kapitalismen og føre menneskeheten inn i et sosialistisk samfunn; proletariatets diktatur (Sveen & Aastad, 1997, s.32). Det vies plass til å skrive om marxismen, om klassekamp og solidaritet over landegrenser (Sveen & Aastad, 1997, s.33). Anarkismen blir også bevisstgjort, og forklart i enkle trekk som et samfunn uten en stat (Sveen & Aastad, 1995, s.33). I likhet med Moen så sammenligner også Førland & Tønnesson fascismen og nazismen med kommunisme, i om omtaler dem som «ytterliggående ideologier» (Førland & Tønnesson, 1997, s.128).

Hos Sveen & Aastad fremstår det som en konkurranse for hvilken ideologi som er mest fokusert på å hjelpe de «fattige». De liberale/konservative sin motivasjon for å hjelpe arbeidernes levekår blir derimot knyttet opp mot fryktet for klassekamp og revolusjon. De sosialistiske ideologiene fremstilles som å ønske større økonomisk likhet i samfunnet, som også går ut på å hjelpe de «fattige».

Førland & Tønnesson går tidlig gjennom temaer om ideologi. Feminisme blir gjennomgått i et eget underkapittel, som også inkluderer et avsnitt med tittelen «Kvinnen og sosialismen» spørsmålet om kamp mellom kjønnene eller tilknytting til arbeiderbevegelsen som var viktigst (Førland & Tønnesson, 1995, s.38). Clara Zetkin blir trukket frem som «arbeiderbevegelsens fremste kvinneleder» (Førland & Tønnesson, 1995, s.38). Her trekkes også ulike deler av kvinnebevegelsen frem, hvor de forteller at kvinnekamp hang sammen med klassekamp (Førland & Tønnesson, 1995, s.39).

Liberalismen blir trukket opp mot arbeiderbevegelsen, der de liberalistene som konkurrerte med sosialistene kalte seg for sosialliberale, og gikk inn for å gjøre grep for å hjelpe arbeidernes kår gjennom statlige inngrep. Vanlige liberale ikke ønsket å blande inn staten, i motsetning til de sosialliberale (Førland & Tønnesson, 1995, s.51).

Sosialismen forklarer de som at «Sosialismens grunnverdi er rettferdighet, og den skal oppnås gjennom felles, solidarisk kamp mot utbytting og undertrykkelse ...», hvor arbeiderklassen står sentralt i utviklingen av samfunnet. Det blir også trukket frem utopisk sosialisme, og at sosialismen «dannet flere ulike retninger» (Førland & Tønnesen, 1995, s.51). I forbindelse med dette skriver Førland & Tønnesen om Anarkismen og syndikalismen,

hvordan anarkister knyttet seg til fagforeninger som ville fjerne statsmakt med bygge et samfunn på fagforeninger (Førland & Tønnesen, 1995, s.52). Marxismen er den siste ideologiske grenen som blir nevnt og som blir forbundet med arbeiderbevegelsen, og omtales som den dominerende retningen innenfor den sosialistiske tankegangen på 1800-tallet. Marxismen forklares som at arbeiderklassen skulle ta makten fra borgerskapet, og grunnlegge et sosialistisk samfunn (Førland & Tønnesen, 1995, s.52). Etter Marx sin død la arbeiderbevegelsen revolusjoner vekk, og så mot reformarbeid. De avslutter med å si at marxismen fikk stor innflytelse, og omtales som en av de mest nyskapende og innflytelsesrike av alle 1800-talls ideologier, før de lister opp punktvis av marxistisk teori i seksjonen «Marxismens ABC» som tar for seg f.eks. historisk materialisme, klassekamp og revolusjon (Førland & Tønnesen, 1995, s.53).

I Førland & Tønnessons gjennomgang av ideologi knytter de feminisme som ideologi opp mot arbeiderbevegelsen. De liberale og konservative ideologiene kommer ikke tydelig frem i denne gjennomgangen, men de liberale blir fremstilt i teksten med et ønske om å hjelpe de «fattige», som i Sveen & Aastad sin tekst. Det er ingen tydelig motivasjon for de sosialliberale å hjelpe arbeiderne, men Førland & Tønnesson refererer til John Stuart Mill sitt verk, *Om frihet*. Der står det at «staten hadde rett til å gripe inn overfor sine borgere når hensikten var å forhindre at de skadet andre – men bare da». Dette kan tolkes som i boken til Sveen & Aastad, at å «forhindre at de skadet andre» er synonym for revolusjon. Hvis de bedrer arbeidernes kår, blir de mindre radikale og får et mindre ønske for å skade andre – ved å føre revolusjon.

4.4.4. Fremstillingen av arbeiderbevegelsens kjønnsdimensjoner

Hos Sveen & Aastad er den første benevnelsen av kvinner knyttet til ulovliggjøringen av barnearbeid, at kvinner ble påvirket positivt av dette for da kunne de bruke tiden sin til fritid fremfor fødsel (Sveen & Aastad, 1997, s.16). Kvinnene blir også omtalt av Sveen & Aastad som svært økonomisk avhengig av sin ektefelle, frem til de fikk eget lønnsarbeid. De trekker frem at kvinnene tjente omtrent halvparten av det menn gjorde og at de deltok aktivt i streikeaksjoner og demonstrasjoner. Til tross for dette møtte de motstand av fagforeningene, da mange så på kvinnene som en sterk lønnskurrent til menn, som holdt lønningene nede (Sveen & Aastad, 1997, s.25). Kvinnene møtte motstand når det gjelder å bli en del av

arbeiderbevegelsen gjennom å organisere seg, men Sveen & Aastad gjør ikke et poeng ut av om kvinnene faktisk dannet fagforeningene.

Dette viser at Sveen & Aastad synliggjør kvinnens situasjon, og sammenligner det med menns situasjon, som stemmer overens med tidens kvinne- og kjønnshistoriske forskning som Larsen har påpekt. Dette viser til at Sveen & Aastad skiller mellom kjønnetenes situasjon, økonomisk, men også sosialt ved at de ikke fikk organisere seg sammen med mennene. Kvinnene møter motstand av den mannsdominerte arbeiderbevegelsen, og blir heller ikke inkludert i den. Det nevnes ikke noe om kvinnelige fagforeninger, kun at de ikke fikk lov til å bli med mennene. Dette tolkes som en fremstilling av at kvinnene selv ikke hadde mulighet til å danne fagforeninger på egenhånd, uten hjelp fra mennene. En lignende fremstilling som vist hos Bjøl & Greve, hvor mennene også kan forstås som «de som avgjør og tar valg», mens kvinnene er mer passive.

Hos Førland og Tønnesson ser man også tegn til bevisstgjøring av kvinners tilstedeværelse. I det første metodekapittelet under delkapitlet «hvit historie». Det de skriver her er at kvinnenes stilling i arbeidslivet, spesielt i industrien ikke var ønsket av mennene på grunn av lønnskurransen (Førland & Tønnesson, 1995, s.12). Senere gjennomgår de også lønnsforskjellene mellom kvinner og menn, og forskjeller mellom ugifte, gifte, borgerlige og arbeiderklassekvinner (Førland & Tønnesson, 1995, s.70). De forteller videre at mennene fremstår som en motstander for kvinnenes deltakelse i arbeidslivet på grunn av lønnskurransen. Dersom kvinnene forble hjemme kunne mennene presse lønningene opp på grunn av mangel på arbeidskraft. «Der mennene vant frem med slike lønnskrav, kunne også arbeiderkvinnene prøve å gjøre borgerskapets husmor ideal til virkelighet» (Førland & Tønnesson, 1995, s.71).

Førland og Tønnesson inkluderer ikke kvinnene i arbeiderbevegelsen, og det fremheves heller ikke at kvinnene engang skulle organisere seg. Men de trekker frem spørsmålet om kvinnebevegelsen skulle knytte seg til arbeiderbevegelsen, som ikke blir svart. Det nevnes at den sosialistiske kvinneorganisasjonen var inspirert av sosialisme og klassekamp (Førland & Tønnesson, 1995, s.38-39). Det som er interessant med dette er at de trekker frem muligheten for å inkludere kvinnene som en del av arbeiderbevegelsen, men det blir ikke gjort – de tar ikke denne diskusjonen videre. Hvorfor de velger å ikke inkludere kvinnene er vanskelig å si, men en mulighet kan være at Førland & Tønnesson ønsker å skille de to bevegelsene, men

likevel trekke likhetstrekk i det ideologiske. Det som til slutt skiller dem er hovedinteressene til bevegelsene – arbeiderbevegelsens, her representert av fagbevegelsens interesse for å presse opp lønningene til den arbeidende mannen, mens kvinnebevegelsene omhandler kvinnenenes situasjon.

Også kvinnenenes sosiale og økonomiske situasjon blir fremhevet, noe man også ser hos Sveen & Aastad når det gjelder kvinnenenes tilværelse og problematikk knyttet til arbeidsplasser og ekteskap. Myhrvold vektlegger også ekteskaps og arbeidssituasjonen, mens Notaker også kommer inn på kvinnenenes sosiale situasjon gjennom boforhold og dobbeltarbeid. Den bevisste bruken av kjønn er også til stede i disse lærebøkene. Dermed fremstår det som at de nyere lærebøkene utvider oppmerksomheten av kvinnenenes livssituasjon og, og ikke bare tilknyttet arbeid som vist hos Bjøl & Greve. Enda en brytning ser man på 70-tallet med Moen, som står nærmere Skard & Midgaard og Ræder, hvor ikke engang synliggjøringen av kvinnen er til stede.

4.4.5. De materielle kårene som grunnlag for utvikling

Bruken av historisk materialisme hos Sveen & Aastad er ikke særlig knyttet til arbeidernes kamp. Hos arbeiderklassen ble avskaffelsen av barnarbeid noe som påvirket familiene og gjorde dem mindre. De hadde ikke lenger råd til å ha så mange barn når de ikke lenger kunne bidra til familien (Aastad & Sveen, 1997, s.16). Knyttet til den ideologiske delen, så ble det nevnt at de konservative var redde for revolusjon på grunn av arbeidernes dårlige materielle kår knyttet til revolusjon, og for å forhindre dette så prøvde å bedre arbeidernes kår.

Sveen & Aastad trekker frem materielle grunner til at ting skjer i samfunnet. I stedet for å trekke de opp mot at arbeiderne prøvde å bedre sine egne kår, blir det istedenfor knyttet til arbeiderklassefamilien og de liberales frykt. Dette underbygger tanken om at dårlige kår fører til mer radikale tanker.

Hos Førland & Tønnesson trekkes den historiske materialismen frem i sammenheng med sosiale reformer i underkapitlet «den milde medisinen». Der vektlegges overklassens frykt for revolusjon fra misfornøyde arbeidere, grunnet dårlige arbeidsrettigheter og høy dødelighet fra arbeidsulykker (Førland & Tønnesen, 1995, s.62). Underkapitlet «arbeidernes egen medisin»

trekkes det frem at arbeiderne selv gikk inn for å gjøre en forskjell, uten hjelp fra andre. De opprettet sosialistpartier, men fikk ikke nok makt. «Metoder som kunne gi bedre resultater på kort sikt, var kooperativer, fagforeninger og streiker». Kooperativer blir beskrevet som at arbeiderne kan fri seg fra noe av kapitalismens makt, ved at arbeiderne eide forretninger sammen, istedenfor å forhandle med kapitalistene (Førland & Tønnesen, 1995, s.63).

Både arbeiderklassen og overklassen fortelles å ønske å bedre arbeidernes kår. Overklassen omtales som å slå to fluer i en smekk, bedre arbeidernes arbeidsforhold og redusere arbeiderklassens opprørstanker. Men det kan tolkes som om overklassen egentlig ikke var så veldig opptatt av arbeidernes kår, men heller trusselen arbeiderklassen bidro med knyttet til de dårlige levekårene, nemlig revolusjon. Dette også bygger på en forståelse om at dårlige kår fører til med radikale tanker, som kan sammenlignes med Førland & Tønnesson og Myhrvold.

4.4.6. Geografiske fokusområder

Sveen & Aastad går inn på både Tyskland og Bismarck kamp mot sosialdemokratene, imens Frankrike blir inkludert i mindre omfang. Både Russland og den russiske revolusjonen, og USA blir trukket frem. Av og til er det også ikke gjort oppmerksom på hvilke geografiske områder de forteller om i en gjennomgang, som gir følelsen om at de omtaler en generelt Vestlig/Europeiske arbeiderbevegelse.

Også hos Førland & Tønnesson er det av og usikkerhet knyttet til hvilke land de forteller om, på lik linje med Sveen & Aastad. Russland får en del oppmerksomhet knyttet til Sovjetunionen og dens fall. I Tyskland ligger oppmerksomheten blant annet på Bismarck og tyske revolusjonsforsøk. I Frankrike er hovedvekten av interessen knyttet til Pariskommunen. I USA er skjevfordeling av ressursene sentralt.

4.4.7. Bøkenes sentrale aktører og fremstilling av utviklingsprosesser

Sveen & Aastad er det ulike utviklingstrekk som fremstår som «naturlig», slik som med reformen om ulovliggjøring av barnarbeid (Sveen & Aastad, 1997, s.16). Dette ser man også knyttet til reformen om at industriarbeid ble satt under offentlig kontroll. I forbindelse med dette nevner de ulike reformer som ble gjennomført fra 1833 og frem til 1911, som også gir inntrykk av en passiv utvikling (Sveen & Aastad, 1997, s.28).

Tilknyttet til opprettelsen av fagforeninger, så kan dette også oppfattes som en passiv fremvekst. Fagforeningene bare **ble** opprettet. Men dette kan for forfatterne være underforstått at var arbeiderne som kjempet frem. Den politiske siden er ikke nevnt tilknyttet til den engelske arbeiderbevegelsen.

Kvinnene fremstår som handlende, frem til det gjelder å danne fagforening. Da tar de en passiv rolle, og i teksten kommer det ikke frem at de danner noe fagforening. De møter også motstand knyttet til organisering fra mennene.

I ideologisk sammenheng trekkes konservative, der de vil hjelpe arbeidernes materielle kår knyttet til frykt for revolusjon.

Den radikale siden av arbeiderbevegelsen fremstår å ha noe tilstedeværelse gjennom Marx og Engels. Den moderate siden er ikke tydeliggjort.

Overklassen er fremstilt som en aktiv aktør, og er opptatt av å vinne tillitt av «massene», og gjennomfører sosiale reformer for å vinne stemmer (Førland & Tønnesson, 1995, s.11). Knyttet til de materielle kårene var arbeiderne dårlige stilt, men det er ikke arbeiderne selv som tar grep. Det er middelklassen og overklassen som går inn for å bedre kårene deres – i frykt for revolusjon. Gladstone nevnes også som å ha gjennomført reformer (Førland & Tønnesson, 1995, s.51).

Det eneste tilfellet knyttet til å trekke frem forholdet mellom den radikale og moderate siden er knyttet til at arbeiderbevegelsen begynte med reformarbeid i sammenheng med Marx sin død, da reform ble valgt til fordel for revolusjon (Førland & Tønnesson, 1995, s.52). Likevel er det ikke skrevet om noen aktører som tilhører de ulike sidene.

Men arbeiderne omtales som å ha opprettet sosialistpartier, og de britiske fagforeningene. De blir også framstilt som aktive ved å knytte de til streik for lønnskrav og bedre arbeidsforhold.

Det britiske arbeiderpartiet omtales som et samlingspunkt for fagbevegelsene, men den politiske siden fremstår som passiv i teksten, mens den faglige er mer fremtredende.

Regjeringen kommer også frem som en aktiv aktør, for eksempel i beskyttelsen av streikebrytere (Førland & Tønnesen, 1995, s.64)

Kvinnene blir gjennomgått sosialt, men fremstår som passive i teksten. De møter motstand fra mennene, som anser de som lønnskurrenter. Kvinnene fremstår som handlingsløs.

Hovedfortellingen til Sveen & Aastad er mer knyttet til arbeidernes kamp for å organisere seg for å bedre sine kår, ikke utviklingen av en organisert og stabil arbeiderbevegelse. Som en sidefortelling kommer det også de konservatives bekymring for fattigdom og klassekamp frem. Kvinnenes sidefortelling er mer knyttet opp mot at kvinnene får fritiden sin tilbake ved at de slipper å føde, sin avhengighet av ektefellen og motstand fra mennene når de prøver å organisere seg.

Førland & Tønneson sin hovedfortelling går mer i retning av utviklingen av arbeiderbevegelsen, ved at fagbevegelsen blir dannet, som påvirker fremveksten av partiet. Men her stopper denne utviklingen. Etter Marx sin død valgte arbeiderbevegelsen reform fremfor revolusjon, som tyder på en utvikling i en mer moderat retning. Kvinnene får også plass i en sidefortelling, som har dårligere lønn, og er i jobbsammenheng påvirket av deres ekteskap. De møter ytterligere motstand fra mennene i lønnskamp, for at mennene skulle jobbe med høye lønninger imens kvinnene skulle oppfylle være hjemme og oppfylle husmorsidealet – Kvinnenes sidefortelling har dermed ikke plass i historien om arbeiderbevegelsen. Den samme sidefortellingen om å hjelpe arbeidernes kår blir også uttrykt her, men fra de sosialliberale fremfor de konservative.

4.5. Oppsummering av lærebøkens fremstilling av arbeiderbevegelsen

Ved gjennomgangen av de fire siste bøkene, så har alle bøkene i denne oppgaven blitt gjennomgått. De blir ytterligere sammenlignet i siste kapittel. Hva kjennetegner disse periodenes lærebøker?

Notaker og Myhre representerer den første tiden etter sosialhistorien, hvor kvinnehistorie har utviklet seg til kjønns historie, imens Sveen & Aastad og Førland & Tønnesson sine lærebøker også inngår i den nye kulturhistorien.

Notaker trekker frem både den faglige og den politiske siden av arbeiderbevegelsen, sistnevnte står i bakgrunnen, er bevegelsen fortsatt fremstilt som en del av løsningen på arbeidernes problemer. Hele den britiske arbeiderbevegelsen blir omtalt som moderat, samtidig som det finnes noen radikale grupper, men de fremstår som i mindretall. Det nevnes at arbeidere organiserer seg i fagbevegelsen, men ikke at de danner den, mens fagforeningene danner partiet.

Hos Myhrvold er det de tidlige svennene som danner fagbevegelsen, det engelske arbeiderpartiets fremvekst blir ikke bevisstgjort, men i Norge har Holtermann Knudsen en sentral rolle i dannelsen av det norske. Den engelske arbeiderbevegelsen fremstilles som moderat, imens den norske forstås som mer radikal etter fagopposisjonen. Den faglige og den politiske siden fremstår begge som aktive.

Allerede her ser man likheter og forskjeller. Myhrvold er den andre forfatteren i denne oppgaven som inkluderer Norge. Den britiske arbeiderbevegelsen omtales som moderat, og radikale aktører er også til stede. Begge forklarer hva som danner partiet, mens Notaker går ikke inn på fagbevegelsen. Den faglige siden kommer frem hos begge, mens den politiske er mer tilbakeholden hos Notaker.

Ideologi er ikke av veldig stor interesse, utenom marxismen hos Notaker, mens Myhrvold også tar for seg sosialisme og anarkisme.

Kjønnsdimensjonen er til stede hos Myhrvold, og kvinnene får en aktiv rolle i teksten, slik som man også ser hos Notaker. Motstand fra mennene blir også trukket frem.

Notaker er opptatt av arbeidernes materielle kår, og arbeidernes ønske om å bedre dem. Mens hos Myhrvold er de materielle forholdene brukt til å forklare arbeidernes ideologiske endringer.

Den geografiske forskjellen er Myhrvolds vekt på Norge og Norden, noe Notaker ikke inkluderer.

Hos Notaker har arbeidere en aktiv rolle, gjerne på grunnlag av materielle kår, mens Myhrvolds arbeidere fremstilles som aktive i å danne fagforeninger. Den engelske

arbeiderbevegelsen representerer de moderate, mens hos Notaker er mindre sosialistiske grupper og Marx nevnt. Myhrvolds radikale er Tranmæl og fagopposisjonen.

Myhrvold trekker frem Gladstone som enkeltperson i å gjennomføre reformer, mens Notaker omtaler en Gladstone-regjering som gir en aktiv rolle til myndighetene i å gjennomføre reformer. Myndighetene kommer også frem hos Myhrvold i å hjelpe barn og kvinner.

Hos Sveen & Aastad fremstår danningen av fagforeningene som passivt, og den politiske siden er ikke trukket frem. For Førland & Tønnesson forstås danningen av fagbevegelsen knyttet til arbeidernes handling. Begge sidene av arbeiderbevegelsen blir nevnt, men den politiske er mer passiv.

De politiske forskjellene blir ikke bevisstgjort av Sveen & Aastad, men kommer så vidt frem hos Førland & Tønnesson.

Både Sveen & Aastad og Førland & Tønnesson fremhever ideologier utenfor arbeiderbevegelsen sitt ønske om å hjelpe arbeiderne i frykt for revolusjon. Sveen & Aastad tar for seg sosialisme, marxisme og anarkisme. Førland & Tønnesson tar for seg de samme, i tillegg til feminismens forbindelse med sosialismen, og syndikalisme.

Kjønnsdimensjonene kommer frem ved å trekke inn både kvinner og menn i begge bøkene. Et annet likhetstrekk er at ingen av dem inkluderer kvinnene som en del av arbeiderbevegelsen, men Førland & Tønnesson beveger seg inn på temaet. Hos Sveen & Aastad ser man eksempel på at kvinnene kan ta en aktiv rolle i teksten, mens hos Førland & Tønnesson er det passive. Begge bøkene viser til motstand fra menn.

De materielle forholdene er hos Sveen & Aastad knyttet til frykten for revolusjon av dårlig stilte arbeidere, noe Førland & Tønnesson også er inne på. Men Førland & Tønnesson fremhever også arbeidernes egen måte å bedre de materielle forholdene på.

Det er ingen geografiske forskjeller, og begge bøkene fremstår som et ønske om å fremheve generelle trekk ved vestlige industrisamfunn, fremfor noen ganger å skille mellom ulike land.

Sveen & Aastad har en tendens til å beskrive utviklingstrekk som at det skjer av seg selv, noe som ikke like tydelig kommer frem hos Førland & Tønnesson. De skriver at arbeiderne oppretter partier og fagforeningene, mens hos Sveen & Aastad er det en «naturlig» fremvekst. Likevel har arbeiderne en aktiv rolle i begge bøkene. Hos Sveen & Aastad er ikke de

moderate til stede, mens Marx og Engels som enkeltpersoner tilhører de radikale. Hos Førland & Tønnesson er det kun Marx man kan forbinde med de radikale, uten noen hos de moderate. Både hos Sveen & Aastad og Førland & Tønnesson er myndighetene til stede.

5. Avslutningskapittel – De historiografiske sporene

5.1 Introduksjon av kapittelet

Som nevnt i introduksjonskapitlet så er problemstillingen til denne oppgaven *Hvordan har arbeiderbevegelsen blitt framstilt i lærebøker i historiefaget i den videregående skolen fra 1960-tallet, og hvordan har den utviklet seg frem til 1990-tallet? Hvilke temaer knyttet til arbeiderbevegelsen fremstår som viktige, hvordan blir kjønnsdimensjonen i arbeiderbevegelsen presentert og hva slags endringer ser man knyttet til den historiografiske utviklingen i bøkene?*

For å svare på denne oppgaven har jeg gjennomgått åtte lærebøker, den første utgitt i 1963 og den siste utgitt i 1998. I disse bøkene har jeg trukket frem forskjellige aspekter ved arbeiderbevegelsen, faglig og politisk, moderat og radikal, ideologi, kjønnsdimensjonene samtidig som jeg også har sett på hvordan forfatterne ser på materielle forhold til å forklare utvikling. Til slutt har jeg prøvd å få et inntrykk av hvordan forfatterne framstiller arbeiderbevegelsens forskjellige aktører.

5.2 Hva endrer seg i lærebøkene?

Et viktig poeng i denne oppgaven er hvordan de forskjellige lærebøkene endrer seg over tid, og hva slags påvirkning de har fått av de historiografiske paradigmene som har vært gjeldende. Ved å ta utgangspunkt i de historiografiske periodene som ble gjennomgått i starten av denne oppgaven, vil jeg prøve å ta for meg hvordan lærebøkene framstiller de ulike punktene og om det er noen tydelige endringer i de ulike periodene. Dette vil foregå kronologisk, med en diskusjon knyttet rundt de forskjellige funnene.

Først vil jeg ta for meg hvordan bøkene framstiller den faglige og den politiske arbeiderbevegelsen. Det som har gått igjen i bøkene er at den faglige siden har vært mer fremtredende enn den politiske. Dette kan ha sammenheng med innføringen av den allmenne

stemmeretten som Slottemo forteller at stammer fra 1898. 1919 markerer det året hvor de som mottok fattigstøtte også kunne stemme. Det kan sees i sammenheng med at arbeidere ofte var fattige, og dermed ikke kunne stemme før denne perioden. Slik at den perioden denne oppgaven dreier seg om omhandler tiden før partiene fikk ordentlig politisk makt.

Inkluderingen av den faglige og den politiske bevegelsen i lærebøkene blir tydeliggjort i alle bøkene bortsett fra en. Hos Asle & Sveen trekker de ikke frem den politiske arbeiderbevegelsen. Bortsett fra dette er det også noen geografiske forskjeller knyttet til Norge og England hos Bjøl & Greve, som kun tar for seg den politiske siden i Norge.

Noen bøker beskriver konkret at det for eksempel var arbeiderne som gikk sammen og dannet fagforeninger, mens andre ikke beskriver hvorfor eller hvordan de ble dannet. Av og til ser man også eksempler på at den politiske siden blir dannet av den faglige, men også fremveksten av den politiske siden blir ikke alltid gjennomgått.

Her er det ingen klare tegn. Noen bøker trekker frem en aktiv dannelse av den faglige siden, mens andre trekker frem den politiske siden. Jeg kan ta et eksempel fra det siste kapitlet for å illustrere dette. Myhrvold forklarer ikke hvordan hverken den faglige eller den politiske siden blir dannet. Notaker har samme tilnærming til den faglige siden, mens arbeiderpartiet fortelles å bli opprettet av fagbevegelsen. Førland & Tønnesson forteller at både den faglige og den politiske siden blir skapt av arbeiderne, mens Sveen & Aastad nevner bare den faglige siden, men ikke hvordan den ble dannet. Dette kan forstås som uavhengig av historiografiske endringer, og mer knyttet opp mot forfatterens personlige valg.

De ideologiske forskjellene i arbeiderbevegelsen blir også beskrevet i alle bøkene, bortsett fra hos Sveen & Aastad. Det jeg legger merke til er at det ikke alltid er snakk om aktører som representerer en moderat eller en radikal side. På 1960-tallet kommer de ideologiske forskjellene frem, og Ræder fremhever fagbevegelsen som moderat, mens Skard & Midgaard ikke nevner noe om de ulike sidene. Fra 70-tallet så får begge de ideologiske retningene aktører. Den radikale får Tranmæl, fagopposisjonen, og Marx. Den moderate består av den engelske arbeiderbevegelsen, arbeiderdemokratene, LO og arbeiderpartiet i Norge. 80-tallets bøker forteller også om de ulike sidene og aktører tilknyttet den, mens på 90-tallet forsvinner dette helt, og ingen aktører blir forbundet til noen av sidene.

Sammen med marxisme og sosialisme, blir kommunisme trukket frem i boken til Ræder, og hos Bjøl & Greve. I de senere bøkene blir ikke kommunisme gjennomgått. Det er også tegn til at både sosialismen og marxismen kobles opp til de fascistiske ideologiene som ekstrem ytterliggående. Dette ser man både hos Moen, og hos Førland & Tønnesson (1997, s.128). Anarkisme blir også gjennomgått i mange av bøkene. En endring som sees først på 90-tallet knyttet til ideologi, er hvordan ideologier utenfor arbeiderbevegelsen blir beskrevet som å ville hjelpe arbeiderne. Både Sveen & Aastad og Førland & Tønnesson trekker frem konservative og liberale som ønsket å hjelpe arbeidernes kår – men denne grunnen bygger på frykten for revolusjon. Tidligere trekkes kun sosialisme og marxisme som å skulle bedre arbeidernes kår. På 70-tallet blir ingen ideologier knyttet til arbeiderbevegelsen ordentlig forklart, kun nevnt. Sosialisme og marxisme blir trukket frem like ofte, og anarkismen får også gjennomgang fra 80-tallet til 90-tallet.

Knyttet til kjønnsdimensjonene så var det forventet at en synliggjøring av kvinnen i bøkene ikke kom til å prege bøkene fra 1960-tallet, da kvinne og kjønnshistorien ikke enda var fremtredende. Likevel så har kvinnene blir sammenlignet med barn, noe som bidrar til å oppfatte kvinnes legitimitet som redusert, og som umyndiggjørende. Videre på 1970-tallet er det fortsatt kun Bjøl & Greve som trekker frem kvinnene i boken sin, mens Moen ikke gjør det. Videre på 1980- og 1990-tallet blir kvinnene inkludert i hver av bøkene. Men i motsetning til Bjøl & Greve og 80-tallet, så blir ikke kvinnene fremstilt som en del av arbeiderbevegelsen, da det verken nevnes som en del av den faglige eller den politiske siden. I alle bøkene der kvinnene er nevnt, blir det også fortalt om et forhold mellom kvinnen og mannen, der mannen representerer motstand for kvinnes inkludering i arbeiderbevegelsen. Hos Førland & Tønnesson blir ikke spørsmålet om kvinnes skulle organisere seg belyst. Boken til Bjøl & Greve og hos Sveen & Aastad får mennene rollen som «de som tar valget», når det gjelder å integrere kvinnene i arbeiderbevegelsen. Bjøl & Greve forteller at kvinnene først ble integrert etter at mennene bestemte seg for at det var en god ide, mens hos Sveen & Aastad blir kvinnene nektet adgang til fagforeningene og står handlingsløse utenfor arbeiderbevegelsen.

Kvinne- og kjønnshistorie er i nært slektskap med sosialhistorien. Eirin Larsen forteller at endringene knyttet faget kan beskrives i tre trekk etter at kvinnehistorien fikk sitt oppsving på 1970-tallet. Det første trekk er overgangen fra synliggjøringsprosjektet og over til

kjønns historie og omskrivingsprosjektet med kjønn som perspektiv (Larsen, 2013, s.151). Kjønns historien kom frem på 1980-tallet og tar tak i kjønn som grunnleggende sosial struktur og hvordan den bidrar til å forme de historiske prosessene. Den andre identitetsmarkøren er referering til norsk fremfor amerikansk kvinnehistorisk forskning, mens den tredje tar et oppgjør med den kjønnsblinde historien. Disse to siste trekkene er vanskelig å se i lærebøkene, men kjønns historien kan kobles opp til den sosiale klasse situasjonen til kvinnene.

Hos Myhrvold, Notaker og Førland & Tønnesson blir kvinnenes ekteskapsstatus trukket frem, mens Myhrvold og Notaker også tar for seg den sosialistiske og borgerlige kvinnebevegelsen. Førland & Tønnesson nevner et ønske hos arbeiderne om å gjøre borgerskapets husmor ideal til virkelighet også for arbeiderkvinnene. Denne nye tilnærmingen i lærebøkene passer også overens med lærebøkens periode. Likevel skiller Sveen & Aastad seg ut, da dem ikke gir kvinnene en aktiv rolle eller inkluderer dem i arbeiderbevegelsen.

Endringene i de materielle forholdene blir også presentert forskjellig i de ulike bøkene. På 1960-tallet bruker forfatterne de materielle kårerne til å forklare nøden til arbeiderne, og deres forsøk på å bedre kårerne sine. På 1970-tallet kommer det også frem at til at dårlige materielle kår fører til arbeiderkonflikter og dannelse av fagbevegelser. Bjøl & Greve nevner også at fagbevegelsen forsvant i nedgangstider, da de ikke lenger kunne opptre som kamporganisasjoner. Notaker forklarer hvordan arbeidernes dårlige kår gjorde at de ble lavere i vekst enn andre samfunnsgrupper, at organisering ville bedre arbeidernes kår, mens Myhrvold forbinder mest de materielle kårerne med endringer i ideologiske tankegang, ved at dårlige materielle kår førte til radikaliserings. Den samme fremstillingen ser man hos Sveen & Aastad og Førland & Tønnesson beskrevet gjennom de liberale og konservatives frykt for at arbeiderklassen skal føre revolusjon. Sistnevnte vektlegger også at arbeiderne selv kan utgjøre en forskjell for sine materielle kår gjennom fagforeninger og kooperativer.

Endringer i de geografiske områdene kommer også frem over tid. Russland og Frankrike, sammen med England er de eneste nasjonalstatene som blir tatt frem i hver bok. På 1980-tallet blir også Tyskland inkludert, og Norge blir nevnt i boken til Bjøl & Greve. 1980-tallet inkluderer USA også, og Myhrvold er den andre boken som vektlegger Norge. Etter 80-tallet

er det ikke noen endringer i hvilke land som blir inkludert, men heller hvordan bøkene blir inndelt og gjennomgått. Både Sveen & Aastad og Førland & Tønnesson snakker om ulike temaer knyttet til arbeiderbevegelsen i en generell forstand, uten noen geografisk kontekst. Av og til trekker de frem eksempler, eller forklarer noe unikt fra ulike land. Inntrykket er at de er mindre opptatt av hvert enkelt land, og heller av en større oversikt – som gjerne passer med vestlige industriland fra listen av land som er inkludert i lærebøkene.

Til slutt er det fremstillingen av aktører og utviklingsprosesser. I hver av bøkene kommer det ofte frem forskjellige aktører. Jeg tar en kronologisk gjennomgang av hvordan disse forskjellige aktørene presenteres. Et fellestrekk over alle periodene er at arbeiderne som en samlet gruppe og myndighetene har en sentral rolle i bøkene, da begge handler for å enten utvikle arbeiderbevegelsen eller hjelpe arbeidernes kår. På 1960-tallet blir den faglige siden av arbeiderbevegelsen blir ofte presentert som handlende og sentral, mens den politiske siden er mer passive, bortsett fra hos Ræder som forteller om arbeiderpartienes bidrag til å utvide stemmeretten. Dette går også igjen i bøkene fra 1970-tallet – men her blir den faglige siden oppfattet som mer passiv hos Bjøl & Greve. På 1980-tallet framstilles den faglige siden som aktiv, mens den politiske har en passiv tilstedeværelse. 1990-tallet har enda større ulikheter, der den faglige delen blir trukket frem som passiv hos Sveen & Aastad, og aktiv hos Førland & Tønnesson.

Dette betyr at i nesten alle bøkene så har jeg oppfattet den politiske siden som passiv og med lav tilstedeværelse. Den politiske siden blir nevnt i alle bøkene bortsett hos Sveen & Aastad, og omtales også av og til å ha en påvirkning på for eksempel arbeiderklassens kår. Men denne påvirkningen som oftest ikke vist gjennom arbeiderpartiet som handlende aktør – det kommer frem som en naturlig hendelse av at partiet eksisterer. Den faglige siden til sammenligning har en aktiv rolle i alle bøkene bortsett fra hos Sveen & Aastad og hos Bjøl & Greve. Denne aktive fremstillingen blir ofte knyttet opp til at fagbevegelsen tok i bruk streik, eller kjempet for bedre kår for arbeiderklassen på ulike måter.

Aktører tilknyttet den radikale og moderate siden har sin første tilstedeværelse på 1970-tallet, da 1960-tallet ikke skriver om noen aktører tilknyttet de ulike sidene. Også her er det ulikheter innad i periodene. Moen forteller om den moderate siden som aktiv, mens den radikale oppfattes som passiv. Bjøl & Greve fremhever dette helt omvendt; der den moderate siden er passiv, og den radikale er aktiv. 1980-tallet bygger videre på fremstillingen til Moen,

hvor den moderate siden fremheves som aktiv i begge bøkene. Den radikale siden får en aktiv rolle hos Myhrvold, og en passiv rolle hos Notaker. 1990-tallet skiller seg ut med en svak gjennomgang av ulikhetene mellom den radikale og moderate siden. Førland & Tønnesson er de eneste som prøver å fremheve dette, men oppfattes heller ikke her som noe som opptar dem. Denne perioden kan dermed sammenlignes med 60-tallet i å ikke skrive om aktører tilknyttet de ulike ideologiske sidene.

Knyttet til kjønn så kommer ikke kvinnene frem som aktør før på 1970-tallet, i boken til Bjøl & Greve. Her markerer også mennene en motstand mot kvinnene i sammenheng med innlemmingen i fagbevegelsen – noe som gjentar seg i alle bøkene kvinnene er en del av. På 1980-tallet har kvinnene også en aktiv rolle, gjennom å danne fagforeninger. Dette endrer seg på 1990-tallet, hvor kvinnene nå blir fremstilt som passiv og handlingsløs i teksten – det kommer ikke frem at de danner noen fagforeninger.

Også de ulike bøkens hovedfortelling er noe som jeg har konsentrert meg om. Skard & Midgaard og Ræder sine bøker forteller en historie om dannelsen av en organisert arbeiderbevegelsen, gjennom opprettelsen av fagbevegelsen og arbeiderpartier. Denne historien er fremstilt ulikt, med en fremtidsoptimisme hos Skard & Midgaard knyttet til de forbedringene som skjer med arbeiderklassen. Ræder er mer tilbakeholdent med denne fremtidsoptimismen, og konsentrerer seg om den nåværende situasjon som «fortsatt er vanskelig».

Hovedfortellingen hos Bjøl & Greve er knyttet til fremveksten av en stabil fagbevegelse og Arbeiderparti. Med endringene i den norske arbeiderbevegelsen etter fagopposisjonens maktovertagelse, får man også et inntrykk om en endring i arbeiderbevegelsen over til det radikale. Kvinnens kamp for fagorganiseringen fremstår som en sidefortelling i denne boken. Moens hovedfortelling er knyttet til den moderate siden, og hvordan den har vært med på å bygge opp under demokratiets plass i samfunnet. Dette inngår i fortellingen om dannelsen av fagbevegelsen både faglig og politisk. Fortellingen gir et inntrykk om at det er den moderate siden som er bra, mens den radikale utgjør en trussel for samfunnet.

Både Notaker og Myhrvold fremhever også denne utviklingen av arbeiderbevegelsen til en organisert og stabil bevegelse i samfunnet, knyttet opp mot sosiale reformer. Myhrvold går andre veien, og forklarer først at arbeiderbevegelsen fremsto moderat, og senere utviklet seg i

en radikal retning sammen med fagopposisjonen. Han vektlegger også Arbeiderpartiets vei inn i regjeringen, som kan forstås som en innlemming av arbeiderbevegelsen inn i det nasjonale. Sidefortellingene hos begge forfatterne er knyttet til kvinnenes og deres kamp for å organisere seg, og deres sosiale situasjon i hverdagen.

Hos Sveen & Aastad og Førland & Tønnesson fremstår det en endring i hovedfortellingen, da dannelsen av en organisert fagbevegelse ikke står like sterkt. Hos Sveen & Aastad er dette fraværende, til fordel for å fremheve arbeidernes kamp for å organisere seg, for å bedre sine kår. Førland & Tønnesson er mer inne på historien om utviklingen av en arbeiderbevegelse, men uten videre utvikling enn til dannelsen av fagbevegelse og parti. Begge bøkene trekker frem to sidefortellinger, den ene knyttet til kvinnene som ikke blir inkludert i arbeiderbevegelsens historie. Den andre fortellingen er knyttet til de konservative og de liberales ønske om å bedre arbeidernes kår, i frykt for en potensiell revolusjon.

Det forekommer et mønster i disse fortellingene, og det er tilknyttet dannelsen av en arbeiderbevegelse, faglig og politisk. Unntaket er i boken til Sveen & Aastad, som ikke vektlegger denne utviklingen. Kvinnene kommer ofte som sidefortellinger innenfor arbeiderbevegelsen, med også dette skiller seg vekk fra 1990-tallets lærebøker da fortellingen om kvinnene ikke lenger inngår i fortellingen om arbeiderbevegelsen. 90-tallet trekker også frem nye fortellinger om konservative og liberales rolle i å hjelpe arbeiderne – men heller ikke dette kommer frem i fortellingen om arbeiderbevegelsen, men heller i en fortelling om arbeidernes materielle kår.

Grove og Heiret forteller om arbeidslivshistoriens utvikling etter etableringen på 1970-tallet. Den blir regnet som en del av sosialhistorien om å skrive historie nedenfra. Industri og næringsutvikling vært tematisert sammen med arbeidernes økonomiske og sosiale situasjon siden starten av 1900-tallet (Grove & Heiret, 2013, s.176). Disse tematikkene ser man i alle bøkene i forskjellige omfang, og spesielt den økonomiske situasjonen som jeg trekker frem i forbindelse med fremstillingen av de materielle forholdene. Den boken som minst fremhever arbeidernes økonomiske og sosiale situasjon er nok Moen, som minst vektlegger arbeidernes materielle kår. Likevel viser også han tegn til dette, ved å fortelle om «bitre og langvarige arbeidskonflikter». Hos Moen blir dette et uttrykk for at arbeidernes ikke var tilfreds med

sine egne kår, slik at det startet konflikter som videre «styrket arbeidernes samhold og klassebevissthet».

Senere tematikker knyttet til arbeidslivshistorien forteller Grove & Heiret har konsentrert seg rundt arbeidsforhold, arbeidsmiljø, arbeidskultur sammen med analysen av organisasjonsforhold og nasjonale reguleringsregimer. Lærebøkene trekker ofte frem generelle arbeidsforhold, ved lang arbeidstid og dårlig lønn, men ofte blir det ikke fortalt mer enn det, men av og til blir arbeidsforholdene mer gjennomgått slik som Notaker gjør i sin fremstilling av fyrstikkvinnenes streik i London og arbeidernes hverdagsliv i seksjonen om «kilder». Også Myhrvold kommer inn på arbeiderkultur, knyttet til foreningslivet som erstattet det gamle sosiale felleskapet fra tidligere på landsbygden. Likevel trenger ikke dette å være et stort brudd tilknyttet kulturhistorie, men heller et tegn til at kultur hos arbeiderklassen kanskje begynner å bli omfattet som viktigere enn før.

Jan Eivind Myhre forteller at sosialhistorisk arbeidslivshistorisk forskning kan deles inn i tre ulike retninger (Grove & Heiret, 2013, s.180). En side som tar for seg den fysiske formeringen av de industrielle klassene, en annen ser på levekårene til arbeiderklassen og den siste tar for seg hvilke vilkår arbeiderne utvikler en kollektiv bevissthet.

Ingen bøker går noe spesielt inn på hva som skaper de industrielle klassene; arbeiderklassen og «overklassen» eller kapitalistene, bortsett fra på 60-tallet. Skard & Midgaard trekker frem at det var fabrikkindustrien som skapte to forskjellige klasser, en med rikfolk og en med en eiendomsløs arbeiderstand. Til kontrast skriver Ræder kun at «Industrien vokste raskt, og arbeiderklassen med den» (Ræder, 1969, s.219) – dette kan ha sammenheng med at boken til Ræder stammer opprinnelig fra slutten av 1800-tallet.

Levekårene blir tatt for seg i forskjellige bøker, men Notaker er den boken som går mest inn på dette, da han både belyser boforhold og maten de spiste. Myhrvold er også innom denne tematikken, der han snakker om dårlige boforhold, og slummer i England (Myhrvold, 1984, s.68). Ofte blir boforholdene bare beskrevet som «elendige» eller «dårlig», uten å gå inn på hva som gjorde de så dårlige slik som hos Ræder, Bjøl & Greve og Sveen & Aastad.

Utviklingen av klassebevissthet er Myhre sitt siste punkt. Klassebevissthet blir omtalt som å stamme fra arbeidskonflikter av Moen, og er den eneste læreboken som trekker frem dette. Man kan også peke på de materielle kårene som enkelte lærebøker forteller gjorde arbeiderklassen mer radikal desto verre de var, slik som hos forfatterne på 90-tallet og Myhrvold.

5.3 Konklusjon

Ved å ta for meg lærebøker fra 1960-tallet og frem til 1990-tallet legger jeg merke til noen tydelige endringer, mens andre endringer ikke er like tydelige. Også i lærebøkene kan man se endringer knyttet til de historiografiske paradigmene.

Aller først tilknyttet arbeiderbevegelsens ulike aspekter, faglig, politisk, radikal og moderat så er det gjennomgående at den faglige siden er den som tydeligst kommer frem i bøkene som en handlende aktør, ofte i sammenheng med å hjelpe arbeiderklassen. Den politiske siden blir som oftest framstilt mer passiv i teksten, men kan av og bli beskrevet som å hjelpe arbeiderne med å arbeide for allmenn stemmerett. Dette har nok sammenheng med den perioden jeg har valgt å se på, da det er en viktig tid for innføringen av stemmeretten.

Dannelsen av den faglige og den politiske siden i lærebøkene skiller seg ikke klart mellom hverandre i de ulike periodene. Noen fremhever selve fremveksten av den faglige eller politiske siden, mens noen bare inkluderer dem i teksten uten å forklare hvor de kommer fra eller hva som skapte dem. Dette kan være knyttet opp til de ulike forfatternes interesser, om de synes den faglige eller politiske siden er interessant. Det kan også være knyttet opp til skrivestilen, at noen av forfatterne synes at en naturlig skapelse passer bedre i et læreboks format, fremfor å forklare alle detaljene. Dette har sammenheng med det jeg nevnte i seksjonen om kildekritikk i det første kapitlet; hvem er kildene rettet mot? Bøkene er rettet mot elever på den videregående skolen, noe som gjør at forfatterne må ha dette i bakhodet. I tillegg skal omfanget av bøkene være begrenset, altså at boken kan ikke være på så mange sider som mulig. Det kan føre til at forfatterne tar noen snarveier når det gjelder forklaringer. Disse forbeholdene er med på å påvirke forfatternes ulike valg.

Bevisstgjøringen av de interne ideologiske sidene til arbeiderbevegelsen kommer også frem i de fleste bøkene, bortsett fra hos Sveen & Aastad. Men det å forbinde aktører til disse sidene er mer uvanlig, da det i flere bøker ikke blir fortalt om at noen er hverken radikale eller moderate. 70-taller markerer en endring i denne tematikken, da denne perioden inkluderer aktører fra begge sidene, noe man også ser på 80-tallet. Fra og med 90-tallet ser man den

samme situasjonen som på 60-tallet, ved at ingen aktører er omtalt som hverken radikal eller moderat.

Et annet punkt knyttet til de ideologiske sidene er at aktørene skiller seg geografisk. Den engelske arbeiderbevegelsen blir omtalt som moderate, mens den norske er mer forbundet med den radikale. Likevel er det en blanding som fremstår også, da radikale sosialistpartier fremheves i England og LO og arbeiderpartiet omtales som moderate i Norge, før de senere blir påvirket i en radikal retning knyttet til fagopposisjonens vekst. Dette er noe som kommer frem både i 1970- og 1980-årene.

De ideologiene som blir trukket frem i forbindelse med arbeiderbevegelsen har gjennomgående vært sosialismen og marxismen, med unntak fra 70-tallet som ikke definerer noen ideologier. Kommunisme blir trukket og gjennomgått frem i to bøker, hos Moen og hos Førland & Tønnesson. Begge gangene trekkes det linjer fra kommunismen og marxismen til de fascistiske ideologiene. Fra 90-tallet ser man også at tilhengere fra andre ideologier kjemper om å hjelpe arbeidernes situasjon. De konservative og liberale prøver å bedre arbeidernes kår i frykt for revolusjon, noe som tidligere ikke har blitt nevnt. Hvorfor dette kommer frem er jeg usikker på, men det kan kanskje knyttes opp mot datidens politiske tanker. En mulighet kan være påvirkningen fra nyliberalistiske tanker som gjorde seg gjeldende på 1990-tallet (Thorsen, 2021). Kanskje man ikke lenger bare forbant venstresiden politisk med å hjelpe arbeiderne?

Kjønnsdimensjonene som blir fremhevet i bøkene viser et skille på 1970-tallet, som passer i sammenheng med sosialhistorien og synlighetsprosjektet til kvinnehistorien. Da 60-tallets lærebøker ikke inkluderte kvinnene i noe nevneverdig omfang, blir de nå synliggjort i en av bøkene. Inn på 1980-, og 90-tallet blir kvinnene ytterligere synliggjort i begge bøkene. Inkluderingen av kvinnene som en del av arbeiderbevegelsen gjennom kvinnelig organisering i fagbevegelsen blir gjort på 70,- og 80-tallet der kvinnene er inkludert. Men på 90-tallet ser man ikke denne inkluderingen. Det nevnes ikke lenger at kvinnene organiserer seg, og omtales dermed ikke som en del av arbeiderbevegelsen. I alle bøkene der kvinnene er nevnt blir også mannen representert som en motstander for kvinnene. Mennene får også en rolle i boken til Bjøl & Greve og Sveen & Aastad som de som bestemmer, og tar valg. Dette kommer frem i hvordan kvinnene blir fremstilt handlingsløst når de blir nektet adgang til fagforeningene av mennene. Også kvinnenes sosiale situasjon blir vektlagt, slik som ekteskapsstatus og forskjellene av den sosialistiske og borgerlige kvinnebevegelsen – som

man ser tegn til på 80 og litt på 90-tallet. Mannens sosiale situasjon er ikke fremhevet knyttet til ekteskapsstatus.

De materielle forholdene blir brukt forskjellig i hver periode. På 1960 og 70-tallet vektlegges arbeidernes nød og hvordan det fører til at arbeiderne danner fagbevegelsen. Dette ser man også tegn av på 1980-tallet og 90-tallet. Notaker forklarer også hvordan de materielle kårerne påvirket arbeiderklassens med lav høyde og kortere livslengde. Myhrvold bruker det materielle til å forklare ideologisk endring, noe også 90-tallets forfattere gjør.

Den geografiske endringen er ikke markant, men fortsatt synlig. Alle bøkene har en typisk «eurosentrisk» tilnærming, hvor England, Frankrike og Russland blir inkludert i alle bøkene. Tyskland blir senere inkludert, og etter hvert også USA. Norge kommer frem i to av de åtte lærebøkene. Dette kan være knyttet til at alle bøkene egentlig tar for seg verdenshistorien. Hvorfor to av dem inkluderer Norge er usikkert, men det kan være fordi bøkene tar for seg både Norges og verdenshistorien i historiefaget. Fra 90-tallet er det også en endring i hvordan lærebøkene forholder seg til de ulike nasjonalstatene, som tidligere var lett å skille mellom når bøkene gjennomgikk dem. Nå skriver forfatterne mer generelt om perioden de tar for seg, og trekker frem eksempler fra ulike nasjonalstater for å markere forskjeller.

Siden lærebøkene trekker frem mange forskjellige aktører i hver bok, byr det på en utfordring for å danne en samlet oversikt. De aktørene som trekkes frem som handlende i hver bok er arbeiderne og myndighetene. Som nevnt er den faglige arbeiderbevegelsen mer aktiv i teksten enn den politiske, som ofte oppfattes som passiv med noen unntak. Kun på 70 og 80-tallet er det fremhevet ideologiske aktører, både de moderate og de radikale fremstilles som handlende i teksten. Fra Bjøl & Greve og til 80-tallet blir kvinnene også fremstilt om handlende, noe som endrer seg på 90-tallet da det oppfattes som mer passive. Mennene utgjør en aktiv trussel i hver av bøkene som omfatter kvinnene.

Det er også endringer i bøkens ulike fortellinger. Den gjennomgående fortellingen er knyttet til arbeiderbevegelsens dannelse som en organisert bevegelse med et faglig og politisk side. I denne historien er det ulike variasjoner om endring i ideologiske retninger, som fremstår som individuelt for forfatterne. Denne hovedfortellingen kommer frem i alle lærebøkene bortsett fra Sveen & Aastad sin, som ikke vektlegger denne utviklingen. Det blir også inkludert noen sidefortellinger, som ofte knyttes opp mot kvinnens vei inn i arbeiderbevegelsen gjennom organisering. Men dette kommer heller ikke frem i bøkene fra 1990-tallet, da kvinnene ikke blir inkludert i arbeiderbevegelsen – og dermed er heller ikke fortellingen om kvinnen en del

av arbeiderbevegelsens fortelling. Nye fortellinger knyttet til ulike ideologiske aktører interesserer seg også nå for å hjelpe arbeiderbevegelsen, men dette blir satt i sammenheng med frykten for revolusjon.

De fleste bøkene jeg har tatt for meg i denne perioden kan trekkes opp mot en sosialhistorisk tilnærming, til og med lærebøkene fra 60-tallet. Alle bøkene inkluderer for eksempel arbeiderne og deres situasjon, som bygger under den sosialhistoriske tanken om å skrive historie nedenfra og opp i forbindelse med at «alle har retten til en fortid», som Kjeldstadli skriver (Kjeldstadli, 2013, s.82). Dette betyr slettes ikke at bøkene er sosialhistoriske verk, men at de inkluderer tematikk som er sentralt i et sosialhistorisk perspektiv – de viser tegn til dem. Forskjellen er mest tydelig i kvinne- og kjønnshistoriske trender, der 60-tallsbøkene står helt utenfor. Synliggjøringen av kvinnene blir sentral fra Bjøl & Greve sin bok på 70-tallet, og videre frem til 90-tallet. Bøker fra 80 og 90-tallet trekker også frem kvinnes sosiale situasjon knyttet til ekteskap og hvordan det påvirker kvinnes situasjon.

Boken som kanskje spesielt skiller seg mest ut er Notaker sin, hvert fall tilknyttet den sosialhistoriske tilnærmingen. Ved kildene han har valgt å inkludere, trekkes kvinnene og arbeidernes sosiale situasjon frem. Han er også så vidt innom arbeiderkultur, noe også Myhrvold viser – 80-tallet skiller seg dermed ut.

60-tallet med Skard & Midgaard kommer innom arbeidslivshistorien om etableringen av de industrielle klassene, som de forklarer er grunnet fabrikkindustrien. Mens Moen på 70-tallet, Myhrvold på 80-tallet og hele 90-tallet forklarer om en klassebevissthet. Moen beskriver denne direkte, mens de andre er mer passive og forståes gjennom arbeidernes radikaliserings knyttet til de materielle forholdene.

Ingen av disse lærebøkene kan omtales som sosialhistoriske verk, men viser forskjellige tegn som knytter opp mot det. Brytningspunktene er i de fleste tiårene, der 1970-tallet fremhever kvinnen, 1980-tallet vektlegger sosiale forhold og 1990-tallet representerer en mindre omfattende fremstilling av arbeiderbevegelsen og kvinnene. Det som går igjen i norsk arbeidslivshistorie er de underprivilegerte sin kamp for rettferdighet, synliggjøringen av arbeiderne og kvinnene. Noe som også er viktig er fortellingen om hvordan arbeiderklassen har blitt integrert i det nasjonale samfunnet. Hvordan for eksempel LO sin historie har blitt til nasjonal historie, og dermed seierherrenes historie (Grove & Heiret, 2013, s.204 & 205).

5.4 Avslutning

I denne oppgaven har jeg gått gjennom åtte forskjellige lærebøker fra tidsrommet mellom 1960,- og 1990-tallet i et forsøk på å se hvordan ulike aspekter av arbeiderbevegelsen har blitt fremstilt. De ulike delene jeg har konsentrert meg om er arbeiderbevegelsens faglige og politiske side, dens radikale og moderate side, arbeiderbevegelsens kjønnsdimensjoner, hvordan de materielle kårene blir brukt, geografiske ulikheter og til slutt hvordan ulike aktører blir framstilt i teksten. Disse endringene har jeg prøvd å grunngi i et historiografisk perspektiv, spesielt knyttet opp mot sosialhistorie og kvinne, - og kjønn historie som fikk stor oppmerksomhet omkring 70, - og 80-tallet.

Funnene jeg har gjort varierer, da det fremstår som om forfatterens individuelle valg har spilt en stor rolle i hvordan enkelte deler blir fremstilt, som kan være en av kanskje mange forklaringer for hvorfor det ikke er noe tydelig mønster. Dette kommer frem knyttet til hvilke aktører som fremstilles i forbindelse med arbeiderbevegelsens ulike sider, politisk, faglig, moderat og radikal. Unntaket i denne tematikken er at den faglige siden systematisk blir omtalt som mer handlekraftig enn politiske siden, som ofte står i skyggen.

Det viser seg også en endring knyttet til ideologienes rolle. Sosialisme og marxisme er de ideologiene som oftest blir definert. Men i enkelte lærebøker fra 1970,- og 1990-tallet blir fascistiske ideologier knyttet opp og sammenlignet med dem. Et annet skille fra 90-tallet er også rollen konservative og liberalister får i å hjelpe arbeidernes materielle kår, som tidligere kun har vært i forbundet med ideologiene på venstresiden.

En av de største endringene er knyttet til kvinne og kjønn, som først blir trukket, gitt en aktiv rolle og inkludert i arbeiderbevegelsen fra 1970-tallet. På 1990-tallet endrer dette seg, hvor kvinnen fortsatt er synliggjort, men fremstår som både handlingsløs, og utenfor arbeiderbevegelsen.

De materielle kårene er også vanskelig å se et mønster på, da de blir brukt ulikt. Som oftest er de brukt som et uttrykk for arbeidernes dårlige kår, og et ønske om å forbedre dem. At arbeiderne selv ønsker å forbedre dem, eller andre aktører i frykt for revolusjon. Også ideologiske endringer blir knyttet opp mot endring i de materielle forholdene.

Geografisk skjer det ikke en stor forskjell, bortsett fra at Englands arbeiderbevegelse ofte fremstilles som moderate, men den Norske fremstår som mer radikal. De aktørene har en sentral rolle i hver bok er arbeiderne som en samlet gruppe, og myndighetene i form av ulike regjeringer eller parlamenter.

De fleste bøkene kan knyttes opp til ulike trekk av sosialhistorie, spesielt i form av arbeidslivshistorie i form av arbeidernes materielle kår. Bøkene fra 1980-tallet skiller seg ut, da de også går nærmere inn på arbeidernes og kvinnes sosiale forhold, noe som ikke kommer frem på 1990-tallet. Knyttet til kvinne-, og kjønnshistorien er brytningen hos Bjøl & Greves bok fra 1970-tallet som er den første boken som synliggjør kvinnen i teksten. På 1980-tallet er det en større bevissthet bruken av kjønn, tilknyttet en bevisst bruk av arbeiderbegrepet som «mannlige arbeidere», fremfor kun «arbeidere».

Dette er trekk som kommer frem i lærebøkene, men det gjør dem ikke til sosialhistoriske verk, da bøkene aldri går særlig i dybden eller tar en diskusjon knyttet opp til de ulike problemstillingene som forbindes med ulike sosialhistoriske retninger. Men dette er nok heller ikke bøkens hensikt, da de først og fremst er lærebøker for å gi videregående elever den nødvendige kunnskapen om historiefaget knyttet til sine ulike tidsperioder. Likevel er det interessant å påpeke de ulike tegnene som kommer frem i lærebøkene, knyttet til historiefagets skiftende paradigmer.

Både fortidens og fremtidens lærebøker i historiefaget vil nok være preget av de ulike paradigmeskiftene som har skjedd, skjer og skal skje. På grunnlag av dette er det trygt å si at historiefaget som fagfelt også har påvirkning på hvordan lærebøker blir skrevet.

6. Litteraturliste

Andersen A. m.fl. (2017) *Å gripe fortida: Innføring i historisk forståing og metode*, 2.utg. Oslo: Det Norske Samlaget.

Bjøl, E. og Greve, T. (1978) *Verden blir én*. Oslo: Cappelen

Bjørgum, J. (1985) Det nasjonale spørsmål i norsk arbeiderbevegelse, Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie, 1., s.99-s.130.

Bjørnhaug, I. (1994) De offentlig ansatte som historisk forskningsfelt, *Arbeiderhistorie*, 1994, s.148-s.175.

Bjørnhaug, I. (2004) Arbeiderbevegelsen – en folkelig bevegelse?, *Arbeiderhistorie*, s.165-s.181.

Bonde, A. (2013) *Tim Greve*. Tilgjengelig fra: [1](#) (hentet 03.02.2021).

Bratberg, Ø. (2017) *Tekstanalyse for samfunnsvitere* 2.utg. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Bull, E. (1976) Arbeiderbevægelsens stilling i de tre nordiske land 1914-1920, Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie,1., s.3-s.28

Cappelen Damm (2021a) *Asle Sveen*. Tilgjengelig fra: <https://www.cappelendamm.no/forfattere/Asle%20Sveen-scid:2015> (Hentet 21. januar 2021)

Cappelen Damm (2021b) *Svein Arild Aastad*. Tilgjengelig fra: <https://www.cappelendammundervisning.no/forfattere/Svein%20Arild%20Aastad-scid:26> (Hentet: 21. januar 2021).

Ekrheim H.S. og Ekrheim O. (1933) *Norges filologer og realister*. Stavanger: Dreyer.

Ekrheim, HS., Ekrheim O. og Norås H. (1950) *Norges filologer og realister*, 2.utg. Stavanger: I hovedkommissjon hos Otto Floor`s arvinger A/S.

Førland, T.E., Tønnesson, S., Grimnes, O.K. og Koefoed, H. (1995) *Spør i tid: Verden etter 1850: Fra 1850 til i dag*. Oslo: Aschehoug

Geni (2019) *Jul Myhrvold*. Tilgjengelig fra: <https://www.geni.com/people/Jul-Myhrvold/6000000001499305386> (hentet 07.06.2021).

Gjerde (2019) arbeiderbevegelse. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/arbeiderbevegelse> (hentet: 15.04.2020)

Grove, K. og Heiret J. (2013) Kapittel 7. Fortid i form. Forteljingar om norsk arbeidslivshistorie, i Heiret, J., Ryymin, T. og Skålevag S.A. (red.) *Fortalt fortid – Norsk historieskrivning etter 1970*. Oslo: Pax forlag, s. 176-206

Gyldendal. (2021) *Henry Notaker*. Tilgjengelig fra: <https://www.gyldendal.no/forfattere/notaker-henry/a-17540-no/> (hentet 06.03.2021).

Gyldendal. (2021) *Tor Egil Førland*. Tilgjengelig fra: <https://www.gyldendal.no/forfattere/foerland-tor-egil/a-18075-no/> (hentet 07.03.2021).

Heiret, J. og Ryymin, T. (2013) Kapittel 13. Konklusjon, i Heiret, J., Ryymin, T. og Skålevag S.A. (red.) *Fortalt fortid – Norsk historieskrivning etter 1970*. Oslo: Pax forlag, s. 339-354.

Heiret, J., Ryymin, T. og Skålevåg S.A. (2013) Kapittel 1. Innledning, i Heiret, J., Ryymin, T. og Skålevag S.A. (red.) *Fortalt fortid – Norsk historieskrivning etter 1970*. Oslo: Pax forlag, s.8-34.

Henriksen, H., Moen, K. og Thorvik, B. (1975) *Berg skole gjennom femti år 1925-1975*. Oslo: Berg skole.

Historisk forskningsregister (1995) *Jul Myhrvold*. Tilgjengelig fra: <https://www.histreg.no/index.php/person/PFj00106071995M18001A> (hentet 07.06.2021)

Holden, Ø. (2020) *Henry Notaker*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Henry_Notaker (hentet 06.03.2021).

Kjeldstadli, K. (2000) Arbeiderbevegelsen og andre folkelige bevegelser, *Arbeiderhistorie*, s.9-s.29

Kjeldstadli, K. (2013) *Fortida er ikke hva den en gang var – En innføring i historiefaget*. 2.utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Kraggerud, E. (2009) *Eiliv Skard*. Tilgjengelig fra: https://nbl.snl.no/Eiliv_Skard (Hentet: 01.11.20).

Larsen, E. (2013) Kapittel 6. Kvinne- og kjønnsstories fortellinger, i Heiret, J., Ryymin, T. og Skålevag S.A. (red.) *Fortalt fortid – Norsk historieskrivning etter 1970*. Oslo: Pax forlag, s. 149-175.

- Leseth, A.B. og Tellmann S.M. (2019) *Hvordan lese kvalitativ forskning* 2.utg. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Lysaker, T. (2009) *Axel Coldevin*. Tilgjengelig fra: https://nbl.snl.no/Axel_Coldevin (Hentet: 29.11.20).
- Melve, L. (2010) *Historie – Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyers forlag.
- Moen, K. (1974) *Verdenshistorien 1870-1970*. Oslo: Aschehoug
- Moen, K. (1978) *Kongsberg sølvverk 1623-1957*. Kongsberg: Sølvverksmuseets venner
- Myhrvold, J. (1984) *Nasjonalisme, Imperialisme og Demokrati 1850-1920*. Forlaget TanumNorli A/S.
- Notaker, H. (1984) *Verden 2: Fra 1850 til i dag*. Oslo: Gyldendal
- Olstad, F. (1981) Fra matopprør til streik: Litt om sosial protest og kollektive aksjoner før den organiserte arbeiderbevegelse, *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, 1., s.115- s.139
- Ræder, A. (1969) *Verdenshistorie for realskole og gymnas, 21 utg.* Oslo: H. Aschehoug & CO.
- Slottemo, H.G. (2021) *En kort introduksjon til Norge på 1900-tallet – Forskjell og felleskap*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Sveen, A. og Aastad S. (1997) *Verden 2: Verdenshistorie etter 1850*. Oslo: Cappelen forlag
- Schrumpf, E. (2021) den industrielle revolusjon. Tilgjengelig fra: https://snl.no/den_industrielle_revolusjon (hentet: 20.08.2021)
- Skard E. og Midgaard J. (1963) *Verdenshistorie: lærebok for realskolen og gymnasiet*, 12 opplag. Oslo: Aschehoug.
- Skjelbred, S., Askeland N., Maagerø E. og Aamotsbakken B. (2017) *Norsk lærebokhistorie: Allmueskolen – folkeskolen – grunnskolen 1739-2013*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solheim, J. (2020) *Erling Bjøl*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Erling_Bjøl (hentet 03.02.2021).
- Thorsen, D.E. (2021) Nyliberalisme. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/nyliberalisme> (Hentet: 31.08.2021)

Thue, T.W. (2019) Den historiske allmenndannelse – Historiefaget i høyere/videregående skole, 1869-2019, *Historisk tidsskrift*, 98 (2) s.167-190. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2019-02-04>

Tvedt, K.A. (2021), Arbeiderpartiet. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/Arbeiderpartiet> (Hentet 27.08.2021)

Tønnesson, Ø. (2017) *Stein Tønnesson*. Tilgjengelig fra https://snl.no/Stein_T%C3%B8nnesson (hentet 07.03.2021).

Universitetet i Oslo. (2021) *Tor Egil Førland*. Tilgjengelig fra: <https://www.hf.uio.no/ifikk/personer/vit/teforlan/index.html> (hentet 07.03.2021).

Vormeland, O. (2009) *Anton Ræder*. Tilgjengelig fra: https://nbl.snl.no/Anton_Ræder (Hentet: 29.11.20).